

Kristiina Tsoukas

OpiKu – Aktiiviseksi kansalaiseksi

ESR- projekti

Satakunnan TE-keskuksen
julkaisusarja 2/2006

Satakunnan TE-keskuksen
julkaisusarja 2/2006

Kristiina Tsoukas
OpiKu – Aktiiviseksi kansalaiseksi

ESR- projekti

Satakunnan TE-keskus
Pohjoisranta 11 E, PL 266
28101 PORI
Puh. 010 60 22 000
Fax 010 60 22001
satakunta@te-keskus.fi
www.te-keskus.fi

ISBN 952-5537-08-0
Kehitys Oy
Pori 2006

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ	4
ESIPUHE	5
1. Johdanto	6
2. Opinnollinen kuntoutus	7
2.1 Opinnollisen kuntoutuksen määrittelyä	7
2.2 Opinnollisen kuntoutuksen kehittäminen	7
2.3 Opinnollisen kuntoutuksen kokeilu- ja kehittämishanke OpiKu	8
2.4 Kohderyhmä ja osallistuminen	9
2.5 Opinnollisen kuntoutuksen lähtökohta	9
2.6 Opinnollisen kuntoutuksen ajattelutapa	10
2.7 Osallistujien ongelmakenttää	10
2.8 Opinnollisen kuntoutuksen vaiheet	11
3. Liikkumista opinnollisen kuntoutuksen tarjottimella	13
3.1 Aktiiviteetit opinnollisessa kuntoutuksessa	13
3.2 Kuusamon-matka	13
3.3 Ruusukurssi	15
3.3.1 Taustaa	15
3.3.2 Voimaantumisen mahdollistavat ominaisuudet	15
3.3.3 Osallistujien henkilökohtaiset tavoitteet ja arvio opinnollisen kuntoutuksen tarpeesta	16
3.4 Muita ryhmämuotoisia aktiviteetteja	17
4. Reflektiivinen elämäntarinamenetelmä	19
4.1 Elämäntarina menetelmänä	19
4.2 Päihteet – huono-osaisuuden syy vai seuraus?	21
4.3 Päihdeongelman kohtaaminen elämäntarinatyöskentelyssä	22
4.3.1 Alkuasetelma	22
4.3.2 Uusien näkökulmien tarjoaminen	22
4.3.3 Haavoittuvuusmalli	22
4.3.4 Ratkaisukeskeinen lähestymistapa	23
4.3.5 Päihderiippuvuuteen liittyvä masennus	24
4.3.6 Irti riippuvuuksista: Kaapon tapaus	25
4.3.7 Nuoruuden psykososiaalisen kehityksen haasteet	26
4.3.8 Jannet ja Jennit	26
5. Valmennus osana opinnollista kuntoutusta	28
5.1 Valmennuksen määrittelyä	28
5.2 Koulutusvalmennus ja koulutukseen ohjaus	28
5.2.1 Koulutusvalmennus	28
5.2.2 Koulutukseen ohjaus	29

5.3	Koulutusvalmennuksen kokonaisvaltaisuus	30
5.4	Narratiivinen työskentely, läsnäolo ja dialogi valmentajan työvälineinä	33
5.5	Ketkä voivat hyötyä valmennuksesta?	34
5.6	Esimerkkejä valmennusprosessista	35
5.6.1	Eira	35
5.6.2	Merle	36
5.7	Kohtaamisen laadullisuus	37
5.8	Toiminnan kuntouttavat ominaisuudet	38
6.	Haasteena inklusion toteutuminen	40
6.1	Tavoitteena inklusio	40
6.2	Yhteiskuntatakuu opinnollisen kuntoutuksen mahdollisuutena	41
6.3	Kehittämisideat	41
6.3.1	Koulutusvalmennus	42
6.3.2	Opinnollisen kuntoutuksen liittäminen ammatilliseen työvoimakoulutukseen	42
7.	Lopuksi	44
	Lähteet	46
	Liitteet	47

Tiivistelmä

OpiKu – Aktiiviseksi kansalaiseksi oppinnollisen kuntoutuksen ja yleissivistävän koulutuksen avulla 1.2.2004 – 30.6.2006

ESR- projekti

Projektikoodi: S01492

Tavoiteohjelma: 3 Tavoite 3 -ohjelma

Toimintalinja: 3.2 Tasa-arvon ja yhtäläisten mahdollisuuksien edistäminen työelämässä

Toimenpidekokonaisuus: 3.2.3 Heikossa työmarkkina-asemassa olevien ryhmien tukeminen

Hallinnoija: Satakunnan TE-keskus

Toteuttaja: Eurajoen kristillinen opisto

OPINNOLLINEN KUNTOUTUS – MITEN VOIMAANNUTTAA PITKÄAIKAISTYÖTÖN KOULUTUKSEN KAUTTA TYÖHÖN

Kirjassa kokoan yhteen OpiKu-hankkeen toiminnassa tehtyjä havaintoja, kokemuksia, mallinnettuja menetelmiä ja työtapoja sekä esitän visioita hyvien käytäntöjen ja uusien menetelmien kokeilulle ja käyttöönnotolle. Pohdin koulutuksesta syrjäytymisen ongelmaa ja etsin voimaantumisen näkökulmasta keinoja koulutuksellisen tasa-arvon ja elinikäisen oppimisen toteuttamiselle.

Johdannossa tarkastellaan oppinnollista kuntoutusta osana valtakunnallisen aikuiskoulutuspolitiikan tavoitteita. Oppinnolliselle kuntoutukselle etsitään yhtymäkohtia elinikäiseen oppimiseen ja työttömyyden pitkittymisen ehkäisyyn. Elinikäinen oppiminen tähtää koulutuksellisen tasa-arvon saavuttamiseen pyrkien siten oppinnollisen kuntoutuksen kanssa samaan tavoitteeseen.

Ensimmäisessä luvussa kerrotaan lyhyesti muualla tehdystä oppinnollisen kuntoutuksen kehittämisestä. Lukija tutustutetaan lukija oppinnollisen kuntoutuksen kokeilu- ja kehittämishank-

keen OpiKun toimintaan, sen kohderyhmään ja yhteistyökumppaneihin.

Toisessa luvussa syvennytään miettimään oppinnollisen kuntoutuksen arvopohjaa, ajattelutapaa ja prosessia sekä tarkennetaan, ketkä voisivat hyötyä oppinnollisesta kuntoutuksesta. Selvennetään, mitä merkitsee asiakkuus osallistumisen ja voimaantumisen näkökulmista.

Kolmannessa luvussa kuvataan projektissa toteutettuja ryhmämuotoisia aktiviteetteja. Tutustutaan Kuusamon-matkan toteuttamiseen ja arvioidaan ruusukurssin sisältämiä voimaantumisen mahdollistavia ominaisuuksia. Tapausesimerkkien avulla arvioidaan osallistujien henkilökohtaisten tavoitteiden toteutumista.

Neljännessä luvussa tutustutetaan lukija reflektiivisen elämäntarinamenetelmän kautta avautuviin tarkastelun näkökulmiin, jotka haastavat vuorovaikutuksen molemmat osapuolet yhteiseen oppimisprosessiin. Tapausesimerkkien avulla tutustutaan reflektion mahdollisuuksiin elämäntarinatyöskentelyssä.

Viidennessä luvussa perehdytetään lukija projektissa mallinnettuun koulutusvalmennukseen. Luvussa esitetään, millaista koulutusvalmennus olisi ja kenelle se soveltuisi. Tapausesimerkit valaisevat koulutusvalmennusta käytännössä.

Kuudennessa luvussa esitetään visioita hyviksi käytännöiksi ja etsitään konkreettisia mahdollisuuksia niiden toteuttamiseksi.

Lopuksi hahmotetaan oppinnollisen kuntoutuksen tavoitetta ja hyötyä yhteiskunnalle sekä määritellään yleisimmät projektissa esille tulleet osallistujan opiskelun esteet ja niiden kerrannaisvaikutukset.

Esipuhe

Tämä kirja on syntynyt projektin loppupuolella kootessani ajatuksiani yhteen. Kirjoittaminen on auttanut minua hahmottamaan projektin eri ulottuvuuksien ja osaprosessien merkitystä. Uusia ajatuksia on syntynyt täydentäessäni kirjoittamaani tekstiä, ja sisältö on jatkuvasti muuttanut muotoaan. Vastauksien etsintä on johtanut yhdessä ajatteluun, mikä taas on avannut uusia näkökulmia.

Projektin kokemuksellinen osuus on dokumentoitu muistiin ja muistiinpanoihin vuodesta 2004 lähtien. Silloinen työparini, erityisopettaja Merja Venho, on kirjoitustyöni aikana esittänyt tekstiin tarvittavia selvennyksiä ja ollut kuulolla kirjoituksen eri vaiheissa. Olen kiitollinen NetWorker-projektin tarjoamasta kokonaisvaltaisesta tuesta ja avusta liittyen erityiskysymyksiin, kirjoitusasun tarkastukseen ja yhdessä ajatteluun. Myös ohjausryhmän jäsenet ja yhteistyökumppanit ovat tarvittaessa lukeneet, antaneet palautetta ja arvioineet tekstiä. Satakunnan TE-keskus on suhtautunut kiinnostuneesti projektissa esille tulleisiin ajatuksiin hyvistä käytännöistä ja mahdollistanut kirjan ilmestymisen tässä julkaisusarjassa. Projektin emo-organisaatiota Eurajoen kristillistä opistoa haluan kiittää siitä toimintavapaudesta ja avusta, jonka olen saanut kaikissa projektin vaiheissa. Yhteistyötahojen lisäksi ystävällisiä ihmisiä on ollut projektin ympärillä lukuisia, ja he ovat olleet korvaamaton apu mitä erilaisimmissa asioissa. Kirjan voidaan katsoa syntyneen yhteistyössä projektiin osallistuneiden (asiakkaiden) kanssa. Tapausesimerkkien avulla lukija saa kosketuksen todellisuuteen. Case-henkilöt ovat antaneet kommentteja ja palautetta sekä lukeneet tunnistamattomaksi muutetun tarinansa ja suostuneet sen julkaisemiseen.

Lopuksi haluan kiittää vielä kaikkia yhteistyökumppaneita ja erityisesti projektin osallistujia, jotka yhteistyöllä ja omalla elämällään ovat mahdollistaneet tässä esitetyt kehittämissideat ja oppimiskokemukset. Työ kentällä projektiin osallistujien kanssa on ollut mielenkiintoista, opettavaista ja ammatillisesti voimaannuttavaa.

1. Johdanto

Opinnollisen kuntoutuksen idea on lähtenyt liikkeelle parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän mietinnöstä (3/2002) ja työryhmien ehdotuksista koskien elinikäistä oppimista. Elinikäisen oppimisen periaatteelle rakentuvan aikuiskoulutusjärjestelmän tulee tukea aikuisten mahdollisuuksia uuden oppimiseen ja luoda edellytykset opiskelun esteiden voittamiselle sekä tukea täyden kansalaisuuden toteutumista. Aikuiskoulutuspolitiikan lähtökohta on elinikäisen oppimisen laaja tulkinta elämänlaajuisesta oppimisesta, jossa tutkintotavoitteisuuden rinnalle nostetaan vapaatavoitteiset opinnot. Aikuiskoulutuspolitiikan linjauksena elinikäisen oppiminen tarkoittaa mm.

- huomion kiinnittämistä aikuisten motiivointiin, itsensä kehittämiseen ja henkilökohtaisen osaamisen parantamiseen ja koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseen
- tasapainon luomista yleissivistävien ja aktiivista kansalaisuutta tukevien ja ammatillisia valmiuksia edistävien koulutusmahdollisuuksien välillä sekä niiden tarkoituksenmukaiseen yhteensovittamiseen.

Suomen työllisyysuuntaviivojen mukainen kansallinen toimintasuunnitelma on työllisyyttä lisäävä, työvoiman saatavuutta ja työmarkkinoiden toimivuutta parantava osaamisohjelma, jossa elinikäisen oppimisen periaate on otettu keskeisellä tavalla huomioon. Toimenpiteillä tähdätään työllisyysasteen parantamiseen. Toimintasuunnitelman painopistealueita ovat opinnollisen kuntoutuksen kannalta mm.

- työttömyyden pitkittymisen ehkäisy
- syrjäytymisen vähentäminen
- aikuiskoulutuksen panostaminen vähäisen pohjakoulutuksen saaneiden aikuisten osaamisen kohottamiseen
- ohjaus- ja neuvontapalvelujen kehittämisen tukemaan elinikäisen oppimisen taitoja; kehitetään yleissivistäviä opintojaksoja, jotka tukevat ammatillisessa koulutuksessa tarvittavia valmiuksia.

2. Opinnollinen kuntoutus

2.1 OPINNOLLISEN KUNTOUTUKSEN MÄÄRITTELYÄ

Opinnollisella kuntoutuksella tarkoitetaan erityisesti niitä opintoja, jotka kehittävät oppijan oppimisvalmiuksia ja oman elämän hallintaa. Opinnollisen kuntoutuksen avulla oppija saa mahdollisuuden ymmärtää omaa tilannettaan aiempaa selkeämmin ja hän vahvistaa käsitystään omista voimavaroistaan. Opinnollisessa kuntoutuksessa on myös kysymys oman identiteetin ja mahdollisuuksien tunnistamisesta ja hyödyntämisestä. (Kettunen 2004, s. 6.) Kun oppimistapahtuma toteutetaan käytännön tilanteissa tai ammatillisessa opiskelussa, oppija pystyy soveltamaan oppimaansa parhaiten.

Opinnollisen kuntoutuksen määritelmää voidaan tarkentaa tavoitteista ja kohderyhmästä riippuen. Yleisenä tavoitteena on oppimisen tai opiskelun kautta parantaa osallistujan eksekutiivisia taitoja ohjata omaa elämäänsä ja siten ehkäistä syrjäytymistä. Eksekutiiviset taidot ovat laaja-alaisia ihmisen tavoitteellisuutta, elämänhallintaa ja itsearviointia tukevia ominaisuuksia, kuten pettymysten sieto, toiminnan organisointi, priorisointi tai oppimisen strategiat, ja niitä voidaan harjaannuttaa. Pedagogisena kuntoutuksena opinnollinen kuntoutus tukee kokonaiskuntoutukseen liittyvien tavoitteiden toteutumista.

Opinnollisen kuntoutuksen kehittämishankkeessa OpiKussa toteuttamamme opinnollinen kuntoutus oli osallistujan kanssa tehtävää yhteistyötä ja verkostoissa toimimista osallistujan opinnollisten ja elämänhallinnallisten tavoitteiden edistämiseksi. Keskeinen toiminta oli erilaisten opiskelun esteiden raivaamista. Nämä esteet ovat syntyneet ratkaisemattomien ongelmien ympärille kasautuneista kerrannaisvaikutuksista, jotka rajoittavat elämään ja vähentävät elämän tyytyväisyyttä. Ne kuluttavat voimavaroja vähentäen oppimisvalmiuksia ja motivaatiota

sekä vaikeuttavat arjen hallintaa. Niillä on pitkä etiologia ja ne muodostavat tiiviin ongelmavyöhykkeen, joka haittaa tai estää opiskeluun hakeutumisen ja siellä selviytymisen. Opiskelun esteiden raivaamiseen osallistujat tarvitsevat apua, jotta hän pystyisi motivoitumaan ja keskittymään opiskeluun liittyviin asioihin ja asettamaan itselleen tulevaisuuden tavoitteita.

Projektissa opinnollista kuntoutusta toteutettiin ryhmässä ja yksilöllisenä koulutusvalmennuksena. Toiminnassa oli keskeistä kokonaisvaltaista, pedagogista ja voimaannuttamista mahdollistava työote. Jotta opinnollinen kuntoutus saavuttaisi siitä hyötyvän, opiskelusta syrjäytyneen kohderyhmän, tarvitaan opiskeluun ohjaamiseen ja ammatilliseen työvoimakoulutukseen uusia palveluja ja menetelmiä sekä joustavia toimintatapoja. Niiden kautta opiskelun esteistä kärsivät pitkäaikaistyöttömät pystyisivät työvoimakoulutuksen kautta voimaantumiseen, hankkimaan ammatin ja siirtymään työelämään.

2.2 OPINNOLLISEN KUNTOUTUKSEN KEHITTÄMINEN

Opinnollisen kuntoutuksen menetelmiä ja määritelmää on kehitetty vapaan sivistystyön toimijoiden keskuudessa mm. kansanopistoissa sekä kolmannella sektorilla. Opinnollisen kuntoutuksen kehittämishanke kansanopistoissa käynnistyi 2004, ja siihen on osallistunut 14 kansanopistoa. Hankkeen tuotoksena on syntynyt suositus kansanopistoille opinnollisesta kuntoutuksesta. Toiminnan tavoitteena on kehittää pedagoginen arviointimenetelmä moniongelmaisuuksiin liittyvien oppimisen esteiden ja vahvuuksien tunnistamiseen. Opinnollista kuntoutusta on pidetty kansanopistojen erityistehtävänä.

Harjulan Setlementti ry. toteutti opetushallituksen rahoittamana 1.11.2004–28.2.2005

OpinKun-suunnitteluprojektin, jolla kartoitettiin aikuisten koulutukseen hakeutumisen esteitä ja muokattiin kansanopistojen opinnollinen kuntoutus opetussuunnitelman muotoon.

Viittakiven opistolla Hauholla kehitetään 1.4.2005–31.3.2008 päihdekuntoutujille suunnattua internaattimuotoista opinnollista kuntoutusta opetushallituksen ja Raha-automaattiyhdistyksen tuella.

2.3 OPINNOLLISEN KUNTOUTUKSEN KOKEILU- JA KEHITTÄMISHANKE OPIKU

OpiKu, opinnollisen kuntoutuksen kehittämishanke, toteutettiin Rauman ja Eurajoen seudulla 1.2.2004–30.6.2006. Päävastuuviranomaisena toimi Satakunnan TE-keskus ja rahoittajana Euroopan Sosiaalirahasto (ESR). Hankkeen koordinoijana ja toteuttajana toimi Eurajoen kristillinen opisto ja yhteistyökumppaneina olivat Rauman Seudun Katulähetys ry, Rauman työvoimatoimisto, Rauman työvoiman palvelukeskus, Rauman kaupungin kansalaisopisto, Eurajoen kunta ja valtakunnallisena yhteistyötahona Sininauhaliitto.

Projektin tavoitteena oli auttaa kaikkein heikoimmassa asemassa olevia aktiivisiksi kansalaisiksi opinnollisen kuntoutuksen ja yleissivistävän koulutuksen avulla. Tavoitteena oli opinnollisen polun aloittamisen mahdollistavien toimintamuotojen kehittäminen ja opinnollisen kuntoutuksen menetelmien mallintaminen. Hankkeessa toteutettu opinnollinen kuntoutus oli ratkaisukeskeistä ja kokonaisvaltaista toimintaa, joka pyrki tukemaan osallistujia yksilöllisesti opinnollisin keinoin opiskelemaan.

Osallistujan voimavaroja ja sisäistä motivaatiota etsittiin ryhmässä ja yksilöllisessä valmennusprosessissa. Opinnollisen kuntoutuksen arvopohjana oli voimavarakeskeinen ihmiskäsitys ja inklusioajattelu. Opinnollisesta kuntoutuksesta voivat hyötyä sellaiset opiskelun esteistä kärsivät osallistujat, joilla on halu päästä koulutuksen kautta työelämään, mutta opiskelu ja sinne pääsy tuottavat nykyisessä työvoima-

koulutusjärjestelmässä vaikeuksia. Tämän asian havaitsimme projektin aikana koulutuksesta syrjäytymisen suurimmaksi syyksi.

Hankkeen kokemusten pohjalta nousi esiin parannusehdotuksia, jotta opiskelusta syrjäytyvät voisivat opinnollisessa kuntoutuksessa selkiyttää identiteettiään ja päästä ammatillisen koulutuksen kautta työelämään. Projektista saatuja kokemuksia voidaan soveltaa kuntoutuksessa, palveluohjauksessa, työllistymisen tuki-palveluissa, ammatillisen työvoimakoulutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa sekä valmennettaessa moniongelmaisia koulutuksesta syrjäytyneitä ohjaamaan omia elämän suunnitelmiaan.

Projektissa toteutettiin yhteensä parikymmentä erilaista ryhmämuotoista aktiviteettia. Yksilötyöskentelyssä mallinsimme henkilökohtaiseen tukeen ja palveluverkoston koordinointiin perustuvaa koulutusvalmennusta. Kaikkiaan toimintaan osallistui 104 iältään 20–55-vuotiasta pitkäaikaistyötöntä. Toiminnan tavoitteena oli löytää oppijan vahvuuksia ja tukea hänen voimavarojaan siirtyä edelleen muuhun opiskeluun tai työelämään. Opinnollinen kuntoutus määriteltiin aktivoivaksi toimintamuodoksi, vaikka tavoitteena eivät olisikaan olleet ammatilliset opinnot. Kohderyhmää olivat esimerkiksi työvoimakoulutukseen tai kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneet mutta sen päätyttyä vaille säännöllistä tukea ja toimintaa jääneet sekä parhaillaan aktivointitoimenpiteissä olevat pitkäaikaistyöttömät. Myös määräaikaikaisella eläkkeellä olevat voivat hyötyä opinnollisesta kuntoutuksesta.

Opinnollisen kuntoutuksen kehittämishanke OpiKu oli etsivää, matalan kynnyksen toimintaa, jonka tarkoituksena oli tarjota voimaannuttavaa opinnollista toimintaa ja henkilökohtaista valmennusta sisältäviä toiminta-areenoita osallistumiseen ja itsensä toteuttamiseen niille, joilla ei muuten siihen olisi ollut mahdollisuutta. Toiminta sisälsi ryhmätoimintaa, yleisöluentoja, kursseja, retkiä sekä yksilöllistä, pääasiassa koulutukseen tähtäävää, valmennusta.

Opinnoissa tukeminen ja elämän suunnitelmien esteenä olevien ongelmien raivaaminen osoittautuivat tärkeiksi osallistujan voimaantumisen mahdollistamisessa. Projektin tärkein anti oli päästä käytännössä tutustumaan opiskelusta syrjäytyneisiin. Heidän kauttaan olemme oppineet paljon opiskelun esteistä, intervention keinoista ja oikeasta ajoituksesta sekä vuorovaikutuksesta, verkostotyöstä ja kumppanuusajattelusta. Tässä kirjassa olevissa tapausesimerkeissä osallistujan nimi ja olosuhteet on muutettu tunnistamattomiksi asianomaisen haluamalla tavalla. Tapausesimerkkien osalta kuvaus on tehty osallistujien kanssa yhteistyössä läpinäkyvyyden periaatteella.

2.4 KOHDERYHMÄ JA OSALLISTUMINEN

Tavoitimme projektin kohderyhmän yhteistyökumppaniemme kautta. Toiminnassa oli mukana yhteensä 104 osallistujaa, joista noin puolet oli miehiä. Työttömiä oli 94, joista työvoimahalinnon toimenpiteissä oli 55, tukityöllistettynä seitsemän ja kolme eläkkeellä. Maahanmuuttajia ja romaneita oli kumpiakkin kahdeksan henkilöä. Osallistujien iät vaihtelivat 18 ja 56 vuoden välillä keski-ikä ollessa 34 vuotta. Osallistajat olivat usein moniongelmaisia; kaksi osallistujaa kuoli projektin aikana. Hankkeessa tutustuimme hyvin 60 osallistujan elämäntilanteeseen.

Erilaisten päihteiden käyttöä ja mielenterveysongelmia oli noin puolella osallistujista. Nuorilla ilmeni alkoholin, lääkkeiden ja huumeiden sekakäyttöä, joka lamautti heidän työ- ja toimintakykynsä. Päihteiden käyttö saattoi olla keino helpottaa taustalla olevaa ahdistusta, mutta päihteiden käytön aiheuttamat kerrannaisvaikutukset muodostuivat työllistymisen ja opiskelun esteiksi. Projektin aikana mallinnettiin ryhmämuotoista toimintaa sekä yksilötyöskentelyyn soveltuvia menetelmiä. Reflektiivinen elämäntarinamenetelmä ja koulutusvalmennus mallinnettiin oppimisen ja voimaantumisen mahdollistaviksi menetelmiksi.

Projektissa hankittu tieto palvelee pitkäaikaistyöttömien tukipalvelujen kehittämistyötä tavoitteena löytää uusia keinoja koulutuksen kautta työhön siirtymiselle.

2.5 OPINNOLLISEN KUNTOUKSEN LÄHTÖKOHTA

Opinnollisen kuntoutuksen lähtökohtana on identiteetin selkiyttäminen ja tukeminen, ns. tunne-elämän koulutus. Tärkeäksi muodostuivat oman elämän tavoitteiden määrittely ja merkitysmaailman rakentaminen. Opinnollisen kuntoutuksen menetelmillä pyritään kehittämään osallistujien oppimisvalmiuksia ja raivaamaan erilaisia opiskelun ja oppimisen esteitä. Opiskelun esteet ovat hyvin monenlaisia ja siksi niiden raivaamiseksi yhdessä osallistujan kanssa vaaditaan joustavaa työtapaa ja kumppanuusajattelua. Opinnollisesti kuntouttavan toiminnan tavoitteena on löytää oppijan vahvuuksia ja tukea hänen voimavarojaan työhön tai opiskeluun siirtymiseksi. Osallistujan siirryttyä opiskeluun hänen tuen tarpeensa lisääntyy. Jos opinnollista kuntoutusta käytetään vain aktivoivana toimintamuotona eikä tavoitteena ole koulutus tai työelämä, silloin kyseessä on toimintakykyä ylläpitävä toiminta, joka ei kuulu työvoimahalinnon kehittämisalueeseen.

Yhteiskunnan rakenteellisella tasolla opinnollinen kuntoutus pyrkii elinikäisen oppimisen ja tasavertaisten opiskelumahdollisuuksien tavoitteeseen. Elinikäisen oppimisen pitäisi olla myös kaikkein heikoimmassa työmarkkina-asetuksessa olevien työttömien oikeus. Opinnollisen kuntoutuksen toiminnan lähtökohtana on vapaan sivistystyön periaate, jonka tarkoituksena on elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta tukea yksilön persoonallisuuden monipuolista kehittymistä ja kykyä toimia yhteistyössä sekä edistää kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moniarvoisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa. (Laki vapaasta sivistystyöstä 632/98). Vapaan sivistystyön tunnuspiirteitä ovat vapaus, vapaaehtoisuus ja omaehtoisuus.

Kohderyhmämme oli monella tavalla väliinpu-toajia, koska heidän kohdallaan opiskelun monenlaiset esteet pitkittivät työttömyyttä ja syrjäyttivät heidät opiskelusta. OpiKun toiminnan tarkoituksena oli auttaa ja tukea osallistujia auttamaan itse itseään tarjoamalla mahdollisuus voimaantua kokemalla uusia asioita ja osallistumalla erilaisiin aktiviteetteihin.

Työelämästä syrjäytyneelle moniongelmaiselle osallistujalle opinnolliseen kuntoutukseen osallistuminen loi mahdollisuuden ihmisenä kasvamiselle, elinikäiselle oppimiselle ja identiteetin kehitykselle. Opinnollisen kuntoutuksen muodot voivat olla yksilötyöskentelyssä tapahtuvaa elämän suunnittelun ja arjen hallinnan opettelua tai erilaisia ammattiosaamiseen tai yleissivistykseen liittyviä kursseja ja opintokokonaisuuksia. Opinnollisen kuntoutuksen menetelmien yhteinen piirre on kuitenkin se, että osallistuja saa niissä yksilöllistä ohjausta, ja voi kokea onnistuvansa. Opinnollisen kuntoutuksen muodon ratkaisi osallistujan senhetkinen tilanne ja hänen omat toiveensa.

2.6 OPINNOLLISEN KUNTOUTUKSEN AJATTELUTAPA

Opinnollisen kuntoutuksen ihmiskäsityksessä korostuu vapaaehtoisuus ja usko ihmisen luontaiseen pyrkimykseen kehittyä. Ihminen on luonnostaan utelias, oppimishaluinen, sosiaalinen, luova, vapaa ja vastuullinen. Vuorovaikutuksen ydin on kannustus ja usko osallistujalla itsellään oleviin voimavaroihin. Opinnollisessa kuntoutuksessa vuorovaikutuksen laatu on tärkeässä asemassa. Tasavertaisuus, kumppanuus ja epävirallisuus toimintatapoina mahdollistavat luottamuksen syntymisen, joka helpottaa voimavarojen suuntaamista mahdollisuuksien etsintään.

Osallistujien kohtaamisessa on otettu käyttöön uusia, ennakkoluulottomia ratkaisukeskeisiä toimintatapoja periaatteena, että asioita voidaan edistää siellä missä ne ilmenevät. Osallistujaa tavattiin neutraalissa toimintaympäris-

tössä, julkisissa paikoissa, kuten kahviloissa. Asiakas-nimitys hylättiin, sillä se kuvaa palvelun kohteena olevaa vuorovaikutuksen osapuolta. Osallistuja oli opinnollisessa kuntoutuksessa tasavertainen vuorovaikutukseen osallistuja, ja yhteistoiminta oli yhteinen oppimisprosessi. Opinnollisessa kuntoutuksessa oli ohjataan kuntoutukseen liittyvä teoriapohja. Eettinen suhde toiseen ihmiseen sekä ohjauksen osapuolten keskinäinen kasvu ja kumppanuus olivat tärkeällä sijalla opinnollisessa kuntoutuksessa. Myös usko osallistujan kykyyn kehittyä sekä vastavuoroinen kokemuksen merkityksen ymmärtäminen ja tulkinta liittyivät opinnolliseen kuntoutukseen (kuten Mattila 2002, s. 24).

Tärkeintä opinnollisessa kuntoutuksessa oli luoda vuorovaikutukseen osallistujan voimaantumisen mahdollistava ilmapiiri. Voimaantumiseksi tai valtaistumiseksi suomennettu empowerment-käsite syntyi 1960-luvulla Yhdysvalloissa viittaamaan prosessiin, jossa yksilön tai ryhmän mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäntilanteeseensa vahvistuvat ja vallan puute sekä avuttomuus vähenevät. Osallistujan tavoitteet oli opinnollisessa kuntoutuksessa mahdollista saavuttaa tasa-arvoiseen kumppanuuteen perustuvan yhteistyön pohjalta. Yleisenä opinnollisen kuntoutuksen tavoitteena voidaan pitää osallistujan täysivaltaistumista, jolloin tuki- ja viranomaistoimet tulevat tarpeettomiksi. Osallistujan asioiden ajaminen edellyttää uutta, avointa ja mahdollisuuksiin uskovaa suhtautumista sekä uusia toimintatapoja.

2.7 OSALLISTUJIEN ONGELMAKENTTÄÄ

OpiKun toiminnassa olemme tavanneet aikuisia, joilla on vaikeuksia selviytyä opiskeluissa, työssä ja arjen hallinnassa. Heillä on vaikeuksia olla edukseen erilaisissa valinta- ja arviointitilanteissa. Heidän historiansa voi myös vähentää ympäristön uskoa heidän pystyvyyteensä. Heillä voi esiintyä uusissa vuorovaikutustilanteissa ymmärtämisen vaikeuksia. Heistä

osa on kuitenkin saanut aikanaan ammatin ja ollut töissä. Silloin pärjäämisen taustalla on ollut usko omiin kykyihin ja puutteet ovat kompensoituneet muilla taidoilla tutussa sosiaalisessa ympäristössä. Oltuaan pitkään poissa työelämästä osallistujan osaaminen, usko itseensä ja tilannekohtaiset toimintastrategiat ovat unohtuneet. Uusissa tilanteissa heikko itsetunto ja virkakielen ymmärtämisen vaikeudet tulevat esiin osallistujalle epäedullisella tavalla. Työelämässä selviytymisen sosiaalisten sääntöjen noudattaminen on myös unohtunut, ja epävarmuuden aiheuttama jännitys heijastuu arviointitilanteiden välttelemisenä. Suojellakseen minuitaan osallistuja yrittää välttää tilanteita, jotka altistavat hänet pärjäämättömyyden ja toivottomuuden kokemuksille.

Osallistujan välttämiskäyttäytyminen muodostaa voimistuvan kehän, joka syvenee ja lopulta eristää hänet ympäröivästä maailmasta. Mitä vähemmän osallistuja uskaltautuu yrittämään, sitä pidemmäksi työttömyys venyy ja sitä vaikeampi on yrittää uudestaan. Osallistuja lukkiutuu työttömyystilanteeseensa, josta hän ei koe löytävänsä ulospääsyä (Pietiläinen 2005, s. 129.) Viranomaisilla ei ole aikaa osallistua yhteiseen voimaannuttavaan prosessiin, jonka tavoitteena olisi saada käyttöön osallistujan piilossa olevat voimavarat ja raivata hänen kanssaan erilaisia osallistumisen esteitä. Viranomaiset ja hoitotahot tapaavat osallistujaa vastaanottoillaan hoitaen hänen päällimmäisiä käytännön ongelmiaan, mutta kenenkään tehtävänä ei ole olla hänen tukenaan miettimässä ja toteuttamassa tehtyjä suunnitelmia. Tämä on ollut oppinnollisen kuntoutuksen tavoite.

Pitkittyneen työttömyyden taustalla voi usein olla myös erilaisia oppimisvaikeuksia. 1950- ja 1960-luvulla syntyneiden siirtyessä kouluun kielellisten ym. oppimisvaikeuksien tunnistaminen oli puutteellista. Koulussa selviytyi ”armovitosilla”, jos käyttäytyi kunnolla. Työelämän vaatimukset ovat jatkuvasti lisääntyneet, samoin eläkkeelle pääsyn vaa-

timukset. Erilaisista oppimisen esteistä kärsivät pysyvät pitkäaikaistyöttöminä, koska hakuprosessit edellyttävät keskittymiskykyä, kirjallista ja suullista ilmaisua sekä itsevarmaa olemusta haastattelutilanteessa. Projektissa yritimme selvittää, voisiko oppinnollinen kuntoutus voimaannuttaa ja valmentaa tällaiset osallistujat opiskelun tai työelämän vaatimusten tasolle.

2.8 OPINNOLLISEN KUNTOUTUKSEN ETENEMINEN JA VAIHEET

Projektissa toteutettu oppinnollisen kuntoutuksen prosessi aloitettiin talvella 2004 kaikille avoimien ryhmäaktiiviteettien järjestämisellä. Ryhmätoiminta mahdollisti osallistujiin tutustumisen. Syksyllä ryhmätoiminnan rinnalle tuli mukaan yksilöllinen ohjaus ja valmennus, kun projektiin palkattiin erityisopettaja. Vain muutamien osallistujien kohdalla oppinnollisen kuntoutuksen prosessi eteni työttömyydestä ammatilliseen koulutukseen. Projektin lyhydestä johtuen kenenkään osallistujan kohdalla prosessi ei ole edennyt vielä työllistymiseen saakka. Projektissa toteutettu toiminta painottui työttömyystilanteen aikana tapahtuneeseen aktiiviteettien tarjoamiseen ja valmennukseen. Työttömillä on erilaisista elämäntilanteista johtuvia tulevaisuuden tavoitteita, jotka ohjaavat tukitoimia. Parhaassa tapauksessa oppinnollisella kuntoutuksella voidaan varmistaa koulutukseen pääsy, koulutuksen onnistuminen ja työllistyminen. Tällöin oppinnollisen kuntoutuksen avulla on saavutettu kokonaisvaltaisen työllistymiseen tähtäävän suunnitelman toteutuminen. Projekti oli ajallisesti kuitenkin liian lyhyt tällaisen prosessin toteutumiseen.

Oppinnollisen kuntoutuksen ideaalimalli ajateltiin kolmivaiheiseksi prosessiksi: 1) työttömyys: aktiiviteetit, valmennus, opiskelun esteiden raivaus ja palveluverkoston koordinointi, 2) koulutus: valmennus, opiskelun esteiden raivaus, palveluverkoston koordinointi ja 3) työllistyminen: valmennus työllistymisen tukemiseksi ja tarvittaessa eri tahojen koordinointi. Eri

vaiheiden pituudet voivat vaihdella eri osallistujilla, mutta pisimmäksi muodostunee koulutusvaihe.

Työttömyyden aikana (vaihe 1) tavoitteena on mahdollistaa voimaantuminen osallistumalla erilaisiin aktiviteetteihin. Samalla osallistujan kanssa tehdään avoimia suunnitelmia, joiden mahdollisuuksia maistellaan, ja arvioidaan tavoitteiden tärkeyttä ja toteuttamisjärjestystä. Aktiviteetit voivat olla hyvin erilaisia, ja ne auttavat voimavarojen löytämisessä. Niiden avulla voidaan myös tarkentaa kiinnostusta ja arvioida sisäistä motivaatiota sekä jaksamista.

Opinnollisen kuntoutuksen aktiviteetit eivät ole työntekoon perustuvia vaan aktiiviseen tekemiseen ja kokemukselliseen oppimiseen painottuvia. Työttömyyden hylkääminen vaatii osallistujan voimaantumista, jotta hän altistuu yrittämään siirtymistä prosessinsa toiseen vaiheeseen, ammatilliseen koulutukseen. Koulutukseen siirtymän kriittisessä hakuvaiheessa osallistuja tarvitsee tuekseen valmentajaa, jonka kanssa hän voi purkaa epävarmuuttaan, jakaa kokemuksiaan ja selkiyttää suunnitelmiaan sekä mahdollisen pettymyksen sattua toipua takaiskusta ja koota itsensä uuteen yritykseen. Valmennus auttaa sekä mielen että käytännön tasolla. Mielen tasolla tärkeintä on usko voimavaroihin, yhteys valmentajaan, keskinäinen luottamus ja kokemusten jakaminen. Käytännön tasolla on voimakas yhteys mielen tasoon. Käytännön taso on käytännössä tapahtuvaa yhteistyötä opiskelun ja elämän esteiden raivaukseksi. Valmentaja toimii osallistujalle negatiivisten kokemusten suodattimena käytännön tason ja tunteen tason välillä. Tavoitteena on, että osallistuja oppii itse käsittelemään pettymyksiään ja valmentautumaan muutoksiin, sillä tulevaisuus on aina epävarma.

Koulutuksen aikana (vaihe 2) valmentaja pitää yllä yhteyttä osallistujaan sekä jatkaa toimimista yhteistyötahona virallisen tukiverkoston välillä. Hän tukee mahdollisuuksiensa mukaan osallistujaa opiskelun eri vaiheissa etsien esimerkiksi harjoittelupaikkaa, tukien koti-

tehtävissä ym. koulutuksen sisällöstä riippuen. Koulutuksen loppuvaiheessa valmentaja auttaa työllistymisen onnistumisessa ja on tarvittaessa yhteydessä työnantajaan.

Työsuhteen alussa (vaihe 3) valmentajan tuki voi olla tarpeellista, ja jatkossa valmentaja on osallistujan käytettävissä tarpeen mukaan. Tavoitteena on kuitenkin osallistujan itsevaltaistuminen ja selviytyminen ilman valmentajaa. Kolmivaiheinen opinnollisen kuntoutuksen prosessi sisältää kaksi kriittistä siirtymää: siirtymisen opiskelemaan ja siirtymisen työelämään. Valmentaja turvaa siirtymien onnistumisen ja prosessin etenemisen. Siirtymät saattavat sisältää epäonnistuneita yrityksiä, jolloin valmentajalla on merkittävä rooli ohjata osallistujaa suhtautumaan pettymyksiin oppimiskokemuksina. Pettymykset syövät voimavaroja ja altistavat prosessin keskeyttämiselle, mutta valmentajan avulla voidaan etsiä uusia vaihtoehtoisia polkuja eteenpäin. Varasuunnitelmat varmistavat prosessin jatkumisen kaikissa olosuhteissa.

3. Liikkumista opinnollisen kuntoutuksen tarjottimella

3.1 AKTIVITEETIT OPINNOLLISESSA KUNTOUTUKSESSA

Opinnollisen kuntoutuksen kokonaisuus muodostui kirjavasta aktiviteettien valikoimasta. Osallistuja saattoi siirtyä yksilöllisestä ohjauksesta ryhmätoimintaan tai päinvastoin tai poistua kokonaan joksikin aikaa opinnollisen kuntoutuksen toiminnasta. Tulevista aktiviteeteista tiedottaminen tapahtui yhteistyötahojen kautta tai suoraan osallistujille. Rauman Seudun Katulähetysten tiloissa toimiville osallistujille aktiviteettien tarjonta tapahtui luontevasti, koska osallistajat olivat aina tavoitettavissa. Projektin aktiviteettien valikoimasta pyrittiin tekemään laaja. Puolet osallistujista osallistui projektin aikana kuitenkin vain yhteen aktiviteettiin. Hygieniakoulutus osoittautui suosituimmaksi (32 osallistujaa) ja yksilöllistä ohjausta oli toiseksi eniten (24). Neljä osallistujaa siirtyi ammatilliseen koulutukseen, jolloin henkilökohtainen valmennus ja verkostotyö osoittautuivat tärkeiksi tukitoimenpiteiksi.

Opinnollinen kuntoutus oli yksilöllinen, osallistujan tavoitteita tukeva toimintamuoto, jonka päämääränä oli saavuttaa täysipainoinen elämä ja yhteiskunnan osallisuus. Toiminnan tarkoituksena oli aktivoida osallistujaa oman elämänsä suunnitteluun ja suunnitelmien toteuttamiseen. Kriittisen siirtymän vaiheessa, hakiessaan koulutukseen, osallistuja suuntautui konkreettisesti tulevaisuuteen mutta asetti samalla itsensä alttiiksi mahdolliselle karsiutumiselle. Tässä tilanteessa osallistuja tarvitsi tukea käsitelläkseen itseensä liittyviä tunteita. Koulutukseen pääsy muodosti nivelvaiheen, joka lisäsi osallistujan tuen tarvetta. Opiskelun aikana osallistujan oli raivattava tieltään mitä erilaisimpia esteitä, mihin hän tarvitsi tukea ja apua. Oman itsensä ylittäminen merkitsi identiteetin uusien puolien löytämistä. Ammatillisessa koulutuksessa osallistujalle kehittyi ammatti-iden-

titeetti ja työllistymisen tavoite konkretisoitui, mikä oli itsetuntoa lisäävä ja voimaannuttava prosessi.

Uusiin kokemuksiin pohjautuva omien voimavarojen käyttöönotto oli keskeinen idea opinnollisen kuntoutuksen toiminnassa. Eniten omia rajoja ylittävä aktiviteetti oli viikon vaellusmatka Kuusamossa, johon osallistui 14 kuntoutujaa. Osallistajat yllättyivät positiivisesti omasta fyysisestä jaksamisestaan, ja matkasta jäi osallistujille voimavarakokemus omasta pystyvyydestä. Mahtava luonto toimi fyysisten ponnistusten palkitsevana ja voimaannuttavana elementtinä.

3.2 KUUSAMON-MATKA

Matka opinnollisen kuntoutuksen menetelmänä kehittää osallistujien yhteistyökykyä ja sisältää yksilöstä riippuen erilaisia voimaantumisen mahdollistavia tekijöitä. Matkassa toteutuu kokonaisvaltainen interventio koko sen keston ajan. Se myös tuo osallistujille onnistumiskokemuksen loppuun saatetusta prosessista. Se soveltuu myös niille, joilla on vaikeuksia olla päivittäin paikalla kurssimuotoisessa toiminnassa. Yhteisöllisyyden tunteen positiivisista vaikutuksista johtuen ryhmän ulkopuolelle jättymistä ei yleensä tapahdu.

Idea pohjoiseen suuntautuvasta matkasta tuli yhteistyökumppaniltamme Rauman Seudun Katulähetykseltä, jolla oli aikaisempia kokemuksia osallistujien kanssa tehdyistä matkoista. Ryhmän vetäjien vaihtuessa matkan toteuttamista jouduttiin punnitsemaan uudelleen. Matkan vastuuhenkilöksi projektista tuli erityisopettaja, joka kuvaili tilannetta seuraavasti: ”Jouduin siis matkaporukan vastuuvetäjäksi tietämättä suunnitelmista ja vaelluskohteista yhtään mitään. En edes ole koskaan ennen vaellanut.” Epävarmuudesta huolimatta matka päätettiin kuitenkin toteuttaa, varasuunnitelmana

oli sen keskeyttäminen, jos ongelmat matkalla tulisivat ylitsepääsemättömiksi. Matkan onnistumisesta uudessa tilanteessa olivat kaikki osallistujat vastuussa.

Yhteishenki muodostui hyväksi matkalla tapahtuneista kummelluksista huolimatta. Kuntouttavaa ohjausta tutkineen Eija Mattilan (Mattila 2002, s. 15) mukaan vastuun anto ja luottamus lisäävät asiakkaan oikeutusta, valtuutusta ja voimaantumista. Kaikki matkalle osallistujat yrittivät parhaansa mukaan auttaa, kun matkasta muodostui yllättäen kokemattomien seikkailuretki kuljettajan ollessa ainoa, jolla oli kokemusta vaeltamisesta. ”Kuljettaja Risto tuli mukaamme vaeltamaan ja osoittautui kullanarvoiseksi: hän oli kai ainoa meistä, joka oli vaeltanut aikaisemminkin. Hän jaksoi hoivail-

la hitaammin liikkuvia ja oli aina valmis jättäytymään peräpään valvojaksi. Hän myös autteli reppujen kantamisessa”. (Liite 1.)

Kaiken kaikkiaan matkakokemuksesta muodostui osallistujille voimaannuttava ja positiivinen seikkailu ja uutta luova kokemus. Matkaa ei kannata koskaan suunnitella kokonaan valmiiksi, sillä silloin se olisi jo puoliksi tehty. Matka edellytti osallistujien vastuuta ja osallisuutta. ”Tiukasti noudatettavan päiväohjelman ja retken johtohahmon puuttuminen lisäsivät yhteisöllisyyttä ja jokainen koki osuutensa tärkeäksi. Kaikilla oli mahdollisuus ja myös velvollisuus omalta osaltaan vaikuttaa matkan onnistumiseen”, totesi matkaa johtanut erityisopettaja matkan jälkeen.

Otteita matkapäiväkirjasta:

- **Aurinko paistaa kirkkaasti. Rauha ja kauneus maisemassa sanoin kuvaamattoman kaunis.**
- **Rukan huipulle kiivettiin vaikka alussa tuntui, etten koskaan jaksa ylös asti mennä. Mutta rehkimisen arvoista oli, maisemat olivat kauniita. Todella hieno kokemus J.**
- **Kello 23.45: pimeys taitaa tulla tänne seuraavan kerran monen viikon päästä?**
- **Kukkuu, kukkuu, kun ei nukuta. Sitä paitsi aamut ovat kaikista ihanimpia näin ke-sällä. Istuskelen tässä ja katselen kaunista veden pintaa.**
- **Ensimmäinen päivä oli todella rankka, mutta se luonnon mykistävä kauneus ja erilaisuus, mitä tulimme katsomaan ja kokemaan, painaa vaa’assa todella paljon enemmän.**
- **Nyt on sitten patikoinnit patikoitu ja sen kyllä huomaa. Olen itseeni ja omiin voimiini tyytyväinen.**
- **Matka on ollut kokonaisuudessaan tosi antoisa ja porukka tosi mukavaa.**
- **Mahtava päivä taas takana... hieno reissu ja jengi, ja hienot ilmat, unohtamatta tietenkään tosi hyviä ruokia. On ilo voida osallistua tällaiseen.**
- **Väsynyt, mutta onnellinen J**
- **Tosi, tosi sikamakee reissu!**
- **Saakelin hyvä fiilis, ei voi muuta sanoa. Ainoa huono puoli oli et jalat on aivan p... vaeltamisen jälkeen.**
- **Metsässä oli risuja.**

3.3 RUUSUKURSSI

3.3.1 TAUSTAA

Ruusukurssi linkittyi kiinteästi ennen sitä tehtyyn Kuusamon-matkaan. Ruusukurssissa yhdistyivät opinnollisuus, yhteistoiminta ja fyysinen suoritus. Tavoitteena oli luoda osallistujien kesken talkoohenkinen yhteistyö teemana perinneruusujen istuttaminen, jota täydensivät alan asiantuntijoiden pitämät keskusteluluennot ja tutustumiskäynnit.

Ruusukurssi oli toiminnalliseen ja kokeukselliseen oppimiseen perustuva, voimaantumisen mahdollistava opinnollisen kuntoutuksen kokeilu, joka toteutettiin Eurajoella 6.–30.6.2005 (jatkojakso 4.–15.7.) Ruusukurssilla osallistujien oli mahdollisuus oppia ruusujen hoitoon, istutukseen, yhdistystoimintaan, jalostukseen, käyttötarkoitukseen ja kulttuurihistoriaan liittyviä asioita. Suomalaisen perinneruusujen istutuksen ympärille suunniteltiin houkutteleva, monipuolinen opinnollinen kokonaisuus, joka sisälsi istutusten lisäksi monipuolisia aktiviteetteja. Osallistujien työvoimapoliittiset statukset olivat erilaisia. Joillekin kurssi oli työ- ja koulutuskokeilun yhdistelmä, toisille taas kuntouttavaa työtoimintaa ja muutamille se oli työelämävalmennusta. Osallistumispäivät olivat pituudeltaan noin 5,5 tuntia. Kurssin seitsemästä osallistujasta viisi oli ollut mukana Kuusamon-matkalla. Kahden viikon mittaiselle ruusukurssin jatkoajalle osallistui kolme osallistujaa. Yhteistyökumppaneina kurssin toteuttamisessa olivat Eurajoen sosiaalitoimi, ympäristötoimi ja perinneyhdistys sekä Rauman työvoimatoimisto ja Rauman työvoiman palvelukeskus. Lisäksi suurta apua ja neuvoja saimme vierailevilta asiantuntijoilta ja heidän verkostoltaan.

3.3.2 VOIMAANTUMISEN

MAHDOLLISTAVAT OMINAISUUDET

Sekä Kuusamon-matka että ruusukurssi olivat ennakkoluulottomia aktiviteetteja, joiden vaikuttavuuden arvioiminen kaipa perusteluja. Kurssien toteuttamisen lähtökohtana oli luoda

puitteet osallistujien voimaantumisen. Kursien tavoitteena oli antaa osallistujille mahdollisuus vapaasti toimien lisätä aktiivisuuttaan ja kiinnostustaan ympäristöä kohtaan. Myös itsetunnon kehittäminen ja yleisivistyksen lisääminen olivat tavoitteina. Tavoitteena oli myös lisätä elämäntyytyväisyyttä sekä mahdollistaa ympäristön tarjoamien voimavarojen hyödyntäminen (positiivisen latauksen kokeminen), opettaa yhteistyötaitoja ja sosiaalisen elämän periaatteita sekä rakentaa sosiaalisessa kanssakäymisessä positiivisia kokemuksia itsestä ja omista mahdollisuuksista.

Toiminnan vaikuttavuuden arvioinnin yhteydessä tarkastelun kohteiksi nousivat voimaantumisen mahdollistavat laadulliset ulottuvuudet. Seuraavassa tarkastellaan ruusukurssiin sisältyneitä positiivisia ominaisuuksia, joiden katsottiin tukeneen osallistujien mahdollisuutta voimaantua. Oletukset perustuvat Juha Siitosen (1999) voimaantumisteorian perusteita käsittelevään väitöskirjaan.

- Vapaaehtoisuus ja mahdollisuus säädellä itse työtahtinsa sekä vapaa työjärjestys (myös kurssin sisällä joustoa, esimerkiksi juhanusviikolla ei ollut pakko olla paikalla ja vapaaehtoinen 2 viikon jatkojakso). **Oletus: ihminen on yksilöllinen, aktiivinen, luova ja vapaa toimija.**
- Aktiviteettien linkittäminen (Ruusukurssi oli Kuusamon-matkan jatkeena). **Oletus: voimaantuminen on prosessi, jossa eri toiminnot tukevat toisiaan.**
- Mahdollisuus fyysisiin ponnistuksiin oman kunnan mukaan. **Oletus: ihminen on kokonaisuus, fyysisellä hyvinvoinnilla on yhteys elämän tyytyväisyyteen ja psyykkiseen tasapainoon.**
- Mahdollisuus olla ulkona ja nauttia kesästä ja työskennellä luonnon ehdoilla. **Oletus: ihminen on osa luonnon suurta kokonaisuutta, ekologinen ulottuvuus.**
- Mahdollisuus toimia ryhmässä. **Oletus:**

hyvinvointiin vaikuttavat toiset ihmiset, olosuhteet ja sosiaaliset rakenteet.

- Mahdollisuus nauttia kauneudesta. **Oletus: ihmisellä on kyky esteettiseen nautintoon ja tätä kykyä voi herkistää.**
- Mahdollisuus yhdistää erilaisia asiakokonaisuuksia ja tavata asiantuntijoita. **Oletus: positiiviset vuorovaikutuksen uudet yhteydet luovat uusia oivalluksia itsestä.**
- Mahdollisuus tehdä toiminnasta julkista, kirjoitus paikallislehteen. **Oletus: jokaisella ihmisellä on tarve olla arvokas ja saada positiivista julkisuutta.**
- Osallistujat saivat arvioida kurssia. **Oletus: toisen mielipiteen huomioiminen on osoitus arvostuksesta.**
- Kurssin päätyttyä järjestettiin ruusuista kertova yleisöluento ja kevät-talkoot pidettiin keväällä 2006. **Oletus: ihmisellä on tarve kokea jatkuvuutta ja halu nähdä työnsä tulokset pidemmän ajan kuluttua sekä kokoontua yhteen vaihtamaan kuulumisia.**

Ruusukurssin positiiviset tunnelmat muodostuivat yksinkertaisista elämän tyytyväisyyttä ylläpitävistä arkisista asioista, kuten fyysisen työn kokemisesta, yhteisöllisyydestä ja päivän rytmyksestä. Työttömiltä puuttuu usein työelämään kuuluva päivärytmi.

Vapaamuotoisessa kyselyssä ruusukurssille osallistuneet kertoivat, että heille oli tärkeintä saada toimia hyvässä ryhmässä, jossa heillä oli mahdollisuus nauttia kesästä työskennellen ulkona. Kurssi oli osallistujille voimaannuttava kokemus. Jotkut osallistujat ovat myöhemmin pitäneet yhteyttä toisiinsa ja heidän sosiaalinen verkostonsa on siten laajentunut. Projekti piti heihin yhteyttä ja informoi tulevasta toiminnasta ja muista aktiviteeteista. Ruusukurssilaisista on muodostunut ryhmä, joka voidaan kutsua jatkossakin koolle.

3.3.3 OSALLISTUJIEN HENKILÖKOHTAISET TAVOITTEET JA ARVIO OPINNOLLISEN KUNTOOUTUKSEN TARPEESTA

Seuraavassa arvioidaan osallistujan kurssille asettamien tavoitteiden toteutumista. Arvioinnin vaiheet: 1. osallistujan yksilölliset tavoitteet, toiveet ja opinnollisen kuntoutuksen tarve ja 2. kurssin jälkeen selvitys kurssin aikana ilmenneistä asioista. Osallistujan kannalta ruusukurssin yleisinä tavoitteina oli mahdollistaa voimaantuminen, oppinen ja yksilöllisten tavoitteiden toteutuminen. Kurssi olisi voinut toimia myös toimintakyvyn tai itsearvioinnin välineenä, ja siten se olisi voinut palvella kuntoutuksen tarpeen arviointia.

Esimerkki Matista: Matti ei ole ollut lainkaan työelämässä. Hän kärsii sitoutumattomuudesta ja vetäytymisestä. Työharjoittelu on usein jäänyt kesken. Hänen elämänsä on kaventumassa, ja hän odottaa kurssilta uusia kontakteja ja yhteisöllisyyttä kasvunsa tueksi. Matilta puuttuvat myös harrastukset. Matti on kiinnostunut ruusukurssista, jossa hänet voidaan huomioida paremmin kuin työharjoittelupaikoissa.

Matti oli tunnollisesti läsnä muutamia poisaoloja lukuun ottamatta. Hän uskalsi ilmaista mielipiteitään ryhmässä ja nautti fyysisten ponnistelujen tuomasta väsymyksestä. Hän koki onnistuneensa suorittamaan kurssin loppuun. Matti piti eniten kukkaterapiaan tutustumisesta, koska sen avulla hän koki voivansa käsitellä henkilökohtaisia ominaisuuksiaan. Kiinnostus oman hyvinvoinnin kehittämiseen lisääntyi.

Esimerkki Maijasta: Maija on osallistunut aikaisemmin OpiKun järjestämään toimintaan ja saanut yksilöllistä ohjausta työhön ja koulutukseen haussa. Maijalla on ammatillinen koulutus ja pitkä työkokemus alalta. Hän on ollut kauan työttömänä, ja osaaminen saattaa olla osittain vanhentunut. Nyt työelämään pääsy edellyttää omiin voimavaroihin uskomista ja kovaa tahtoa hakea työtä. Säännöllisen päivärytmin löytyminen ja onnistumisen kokemukset voivat auttaa työn haussa jaksamisessa. Maijan

voimaantumista voi tukea ruusukurssilla tapahtuva osallistuva ja käytännönläheinen ryhmässä tapahtuva toiminta.

Maija osoittautui kurssin aikana sitkeäksi ja ahkeraksi työntekijäksi. Hän koki ryhmähengen kurssilla olleen hyvän. Kurssin aikana Maija alkoi pohdiskella työilmapiirin tärkeyttä, ja hänelle selvisi, että työhön menossa häntä pelotti eniten työtovereiden ilkeys. Kurssin aikana hän lähetti useita työhakemuksia tavoitteenaan jatkaa työnhakua, kunnes saisi työpaikan.

Esimerkki Osmosta:

Osmo kertoi kiinnostuksestaan suuntautua tulevaisuudessa koulutuksen kautta työelämään, koska hän on vielä nuori. Yhtenä vaihtoehtona hänellä on saada oppisopimuskoulutuksen kautta ammatti. Hän haluaisi kuitenkin ensin kokeilla omaa kiinnostustaan ja jaksamistaan käytännössä. OpiKun järjestämä ruusukurssi olisi hänen tapauksessaan itsearvioinnin väline, jonka kautta Osmo voisi arvioida fyysisiä jaksamistaan ja sisäistä motivaatiotaan. Mikäli Osmon itsearvioinnin tulos olisi positiivinen ja hän kokisi selviytyvänsä fyysisessä työssä sekä olisi kiinnostunut työelämälähtöisestä opiskelusta, voimme OpiKu-hankkeen puitteissa etsiä Osmolle oppisopimuspaikkaa. Projekti voi myös tukea opiskelun aikana.

Tiedustelimme Kelan kiinnostusta hyödyntää ruusukurssia Osmon mahdollisuuksien arvioinnissa seuraavasti: ”Tiedustelemme Osmon mahdollisuutta osallistua opinnollisen kuntoutuksen kokeiluna toteutettavaan ruusukurssiin. Hän on neuvotellut kanssamme ja haluaisi osallistua kurssille, mikäli saa kurssin ajalta matkakulut kattavan korvauksen. Mallinamme hankkeessa opinnollista kuntoutusta ja meille olisi erittäin tärkeää selvittää, kuinka se palvelisi määräaikaisella eläkkeellä olevia henkilöitä, mikäli heidän tavoitteenaan on päästä opiskelun kautta takaisin työelämään. Olisiko teillä mitään mahdollisuutta tulkita ruusukurssi esim. työ- ja/tai koulutuskokeiluksi (kuten työhallinto tekee), josta osallistujia voisi saada ylläpitokor-

vausta osallistumispäiviltä?”

Vastaus: ”Oppilaitoksesanne ei ole puutarha-alan opintolinjaa. Emme voi siten tulkita kyseistä ruusukurssia työ- ja koulutuskokeiluksi. Ammattitutkintoon johtavan koulutuksen voimme korvata kokonaisuudessaan.” Osmo ei osallistunut ruusukurssille, mutta meillä on mahdollisuus etsiä hänelle sopivaa alan koulutusta, jonka Kela voi korvata kokonaisuudessaan.

3.4 MUITA RYHMÄMUOTOISIA AKTIVITEETTEJA

OpiKussa toteutettiin ryhmämuotoista toimintaa Rauman Seudun Katulähettyksen, Toivon talon ja Pakki-projektin tiloissa sekä atk-opetusta Eurajoella ja Raumalla. Ryhmätoimintaa oli myös jonkin verran Uusi kotikuntani -projektin tiloissa Raumalla. Koska OpiKulla ei ollut omia tiloja, toiminta toteutettiin vastavuoroisuuden periaatteella, jolloin toiminta palveli yhteisiä asiakkaita.

Toivontalolla ja Pakki-projektissa järjestettiin yhdistettyjä askartelu- ja keskusteluryhmiä, joihin oli matala kynnys osallistua. Muutamalle osallistujalle järjestettiin yksilöllistä matematiikan opetusta. Avoimen kuvataideterapian periaatteella toimiva ryhmä oli myös jonkin aikaa toiminnassa. Romaniniaisille järjestettiin heidän toivomansa ompeluryhmä, joka kokoontui kerran viikossa. Opettajina toimi kaksi ompelun opettajaa, lisäksi paikalla oli romanityöntekijä ja OpiKu-projektin henkilökuntaa sekä perheyöntekijä, joka leikki romanilasten kanssa sillä aikaa, kun vanhemmat ompelivat. Ompelun lomassa keskusteltiin usein romanien jokapäiväiseen elämään liittyvistä ongelmista yrittäen ratkoa niitä. Romanien elämässä oli monenlaisia vaikeuksia. Keskustelussa esiin nousi esimerkkejä mm. romanien asunto-olosuhteiden heikkouksista. Romanit haluaisivat asua omakotitalossa, jossa elämä olisi vapaampaa. Toisaalta kaupungin tarjoamia omakotitaloja on vähän, ja ne ovat huonokuntoisia, vailla mukavuuksia ja lapsiperheen asumiseen kelvottomia. Puheen-

aiheeksi nousivat myös romanilasten koulunkäyntiin liittyvät ongelmat. Heillä oli oppimiseen liittyviä vaikeuksia, joista äidit olivat huolissaan. Lasten oppimiseen liittyviä taitoja yritettiin parantaa Toivontalossa järjestetyssä ns. kesäkoulussa, jossa äidit olivat mukana oppiakseen lastensa koulutehtävien ohjaamista. Tämä voi joskus vanhemmille olla vaikeata, sillä suurella osalla aikuisista romaneista peruskoulu on jäänyt suorittamatta.

Pakki-projektin tiloissa järjestettiin askartelua, keskustelua, entisöintikurssi, verhoilukurssi, yleisöluentoja ja mallinnettiin elämäntarinamenetelmää. Viikon mittaiset entisöinti- ja verhoilukurssit vahvistivat Pakin työyksikössä toimivien osallistujien osaamista. Osallistujat kokivat ammatilliset kurssit erittäin tarpeelliseksi antaen hyvän palautteen kurssien onnistumisesta ja toivoen lisää samanlaisia ammatillista osaamista vahvistavia kursseja.

Yleisöluennoista osa pidettiin Pakki-projektin tiloissa. Ne kokosivat aiheesta riippuen paljon myös ulkopuolisia kuulijoita. Yleisöluentojen tavoitteena oli olla ajankohtaisia ja herättää mielenkiintoa. Aiheina olivat mm. ruusut kautta historian, yksinäisyys, maahanmuuttajataiteilija, ADHD, seksuaalisuus ja masennus sekä positiivinen vuorovaikutus. Yleisömäärältään suosituin luento oli ”Katan selviytymistarina”, joka tutustutti kuulijat KRIS-Suomi ry:n toimintaan. Informaatio oli ajankohtaista, sillä Raumalta puuttui entisille huumeiden käyttäjille tarkoitettu vertaistukitoiminta. OpiKun tavoitteena oli lisätä osallistujien aktiivisuutta ohjaamalla heitä omaehtoiseen toimintaan.

4. Reflektiivinen elämäntarinamenetelmä

4.1 ELÄMÄNTARINAMENETELMÄ

Reflektiivinen elämäntarinamenetelmä voi avata molemmille vuorovaikutuksen osapuolille laajoja näköaloja tarkastella kokonaisuutta, ja samalla se tarjoaa oppivan työotteen kautta osallistujalle mahdollisuuden tarkastella tilannettaan. Reflektion tulee johtaa omien käsitysten muuttumiseen ja merkitä toimintatilanteiden uudenlaista ymmärtämistä, itsensä näkemistä toisenlaisena toimijana. (Isokorpi & Viitanen 2001, s. 225.)

Elämäntarinamenetelmän kautta etsittiin uutta yhteistä todellisuutta ja uusia tarkastelun tapoja osallistujan olemassa olevaan tilanteeseen. Kulloisessakin tilanteessa esille nostetut ajatukset, pohdinnat, teoriat ja tieto auttoivat sekä osallistujaa että valmentajaa muodostamaan uusia väyliä ajatella ja asettaa tavoitteita. Vuorovaikutuksessa erilaiset näkemykset synnyttävät jännitteitä, jotka oikein kanavoituna panevat alulle muutosprosessin. (Isokorpi & Viitanen 2001, s. 223.) Elämäntarinatyöskentelyn kautta voidaan käsitellä rakentavasti monenlaisia ongelmia ja osallistujan käyttöön voidaan tarjota uusia näkökulmia ja tarkastelun tapoja.

Elämäntarinamenetelmässä toteutui osallistujan kuulluksi tuleminen. Tullessaan kuulluksi kertomalla elämäntarinansa osallistuja varmistui siitä, että valmentaja tiesi, kuka hän oli. Osallistujan tunteminen helpotti valmentajan työtä esimerkiksi mahdollisuuksien etsimisessä sekä lausuntojen ja suositusten tekemisessä. Kertomalla tarinaansa ihminen voi saada aikaan sosiaalisia vaikutuksia, jakaa kokemuksiaan, saada jäsenyykselleen sosiaalista vahvistusta sekä reflektoida kokemustaan. (Hänninen 1999.)

Reflektiivinen elämäntarinamenetelmä antoi osallistujalle mahdollisuuden tarkastella omaa menneisyyttään ja nykyisyyttään sekä suuntautua tulevaisuuteen. Elämäntarinatyös-

kentelyn kautta osallistujalle tarjoutui mahdollisuus kokea eletty elämä oppimiskokemuksena ja kehitystarinana sekä tarkastella nykyhetkeä uusista lähtökohdista. Elämäntarinan käsittely oli osallistumisprosessi, jossa etsittiin uusia näkökulmia minuuden löytämiseen, menneisyyden tiedostamiseen ja tulevaisuuden suunnitteluun. Vuorovaikutustilanteessa haastateltava kohtasi itsensä sellaisena kuin oli. Haastattelutilanne on aina vapaaehtoista, vastavuoroista toimintaa, joka etenee haastateltavan ehdoilla. Se on uutta luova prosessi, jossa luodaan yhteistä todellisuutta. Haastattelutilanteessa kunnioitetaan haastateltavan maailmankuvaa ja vapautta kertoa itsestään omalla tavallaan.

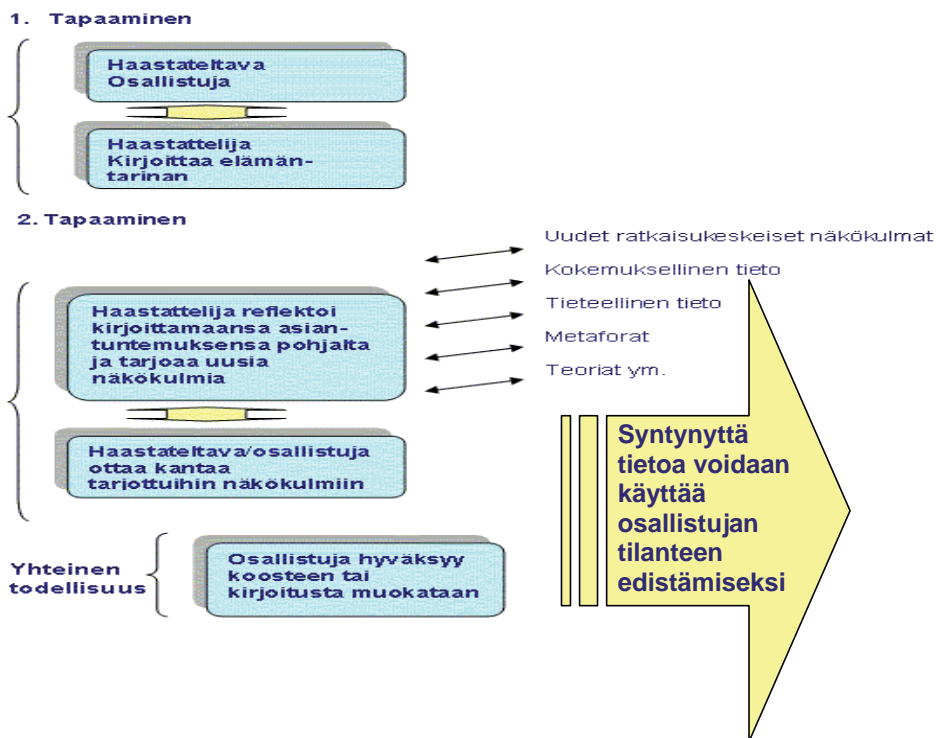
Elämäntarinamenetelmä oli reflektiivinen prosessi, jossa haastattelija kirjoitti haastattelun pohjalta osallistujan elämäkertomuksen. Tämän jälkeen kirjoittaja analysoi kertomusta oman ammatillisuutensa ja menetelmätuntemuksensa kautta. Seuraavassa tapaamisessa osallistuja sai analysoidun elämäkertomuksensa, josta keskusteltiin. Analysoitu elämäkertomus sisälsi osallistujaa kannustavia uusia ajatuksia ja näkökulmia hänen elämäänsä. Se oli myös haastattelijan pohdinta osallistujan elämästä, jonka tuloksena syntyi palanen yhteistä todellisuutta. Osallistuja otti haastattelijan tekemään kirjalliseen elämäkertomukseen kantaa oman elämänsä asiantuntijana. Elämäkertomusta voitiin korjata osallistujan toivomuksesta yhteistä todellisuutta vastaavaksi.

Reflektiivinen elämäntarinamenetelmä toimi valmennuksen avaimena. Menneisyyteen katsominen on vain keino ymmärtää selvemmin ”kuka minä olen”, jotta voisi entistä viisaammin rakentaa tulevaisuuttaan (Friere 2005). Elämäkertomuksen avulla valmentaja tutustui osallistujaan ja pystyi näin ymmärtämään hänen tilannettaan. Samalla esiin nousevat osallistujan toiveet ja vahvuudet sekä voimaantumisen es-

teet. Elämäkertomus mahdollisti osallistujalle oman elämän tarkastelun ulkopuolisen näkökulmasta suojellen samalla itsetuntoa ja mahdollista uusien suuntien etsimisen. Yhteisessä keskustelussa osallistujaa voi ohjata tarkastelemaan omaa toimintaansa ja elämäntilannettaan tunnetasoilla ja aikajanalla. Tunnetasolla on mahdollista siirtyä läsnäolon positiosta (assosiaatio) tarkastelemaan omaa tilannetta myös ulkopuolisen näkökulmasta (dissosiaatio). Aikajan menneisyys/tulevaisuus-akseleilla kokemuksen tarkastelu eri positioissa voi auttaa esimerkiksi tavoitteeseen suuntautumisessa.

Mahdollisuus tarkastella omaa elämää eri tasoilta ja useista näkökulmista voi auttaa osallistujaa omassa kasvuprosessissaan. Erilaiset tarkastelun näkökulmat auttoivat haastateltavaa etäännyttämään ongelmastaan ja näkemään asiat suhteessa laajempaan kokonaisuuteen. Tarjotut tarkastelun näkökulmat olivat vain ehdotuksia ja mahdollisuuksia tulkita asioita. Elämäkertomuksen analysoinnissa tulkittaviksi nousivat erilaiset ongelmat, joiden tarkasteluun voitiin käyttää monia näkökulmia ja teorioita. Päihteiden käyttö oli yleinen ongelma ja riippuvuuteen tarjotut selitysmallit osoittautuivat mielenkiintoisiksi.

REFLEKTIIVINEN ELÄMÄNTARINAMENETELMÄ

Reflektiivinen elämäntarinamenetelmä on koulutusvalmentajan käyttämä menetelmä, joka alkaa asiakkaan elämäntarinan kattavasta haastattelusta, jonka koulutusvalmentaja kirjoittaa ylös haastattelutilanteessa. Sen jälkeen koulutusvalmentaja prosessoi kirjoittamaansa elämäntarinaa analysoiden sitä kirjallisesti eri näkökulmista oman ammatillisuutensa pohjalta. Seuraavassa tapaamisessa koulutusvalmentaja antaa asiakkaan tutustua analysoituun elämäkertomukseen ja analysoinnissa esille tulleista näkökulmista ja teorioista keskustellaan yhdessä. Asiakas toimii keskustelussa oman elämänsä asiantuntijana ottaen kantaa koulutusvalmentajan tarjoamiin näkökulmiin. Elämäkertomuksesta muokataan yhteistä todellisuutta asiakkaan näkemyksien mukaisesti. Asiakas saa itselleen kirjallisen elämäkertomuksensa. Elämäntarinamenetelmä on asiakasta arvostava ja hänen elämäänsä kunnioittava vuorovaikutuksellinen menetelmä, joka voi tarjota uusia ratkaisukeskeisiä näkökulmia ja toimintatapoja suuntautua tulevaisuuteen.

4.2 PÄIHTEET – HUONO-OSAISUUDEN SYY VAI SEURAUS?

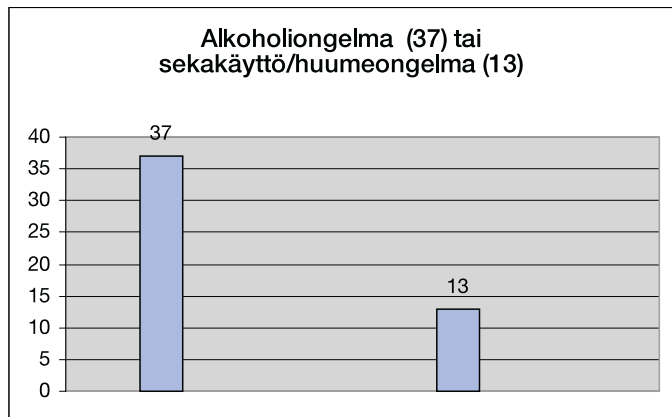
Liki puolella projektiin osallistuneista havaitsimme jonkinasteisen päihdeongelman. Projektiin osallistujien kohdalla kyse näytti olevan kasaantuneesta ja pitkään jatkuneesta huono-osaisuudesta, jossa päihteiden käyttö muodostui suurimmaksi työllistymisen ja koulutukseen pääsyn esteeksi. Yritettäessä raivata työllistymisen ja opiskelun esteitä eteen tulivat usein raitistumiseen liittyvien suunnitelmien tekeminen ja niiden toteuttamisessa tukeminen. Joidenkin kohdalla päihteiden käyttö oli alkanut jo murrosiässä. Tutkimuksen mukaan sekakäyttäjät aloittavat käytön keskimäärin 13-vuotiaana, alkoholin ja muiden aineiden käyttäjät muutamaa vuotta myöhemmin. Käyttö kestää keskimäärin kymmenen vuotta, ennen kuin se koetaan ongelmaksi (Koski-Jännes 1998). Tämä tuli esiin myös muutamien osallistujiemme kohdalla.

Päihdeongelmien auttamiseen liittyvä keskeinen kysymys on se, mistä muutoksen avaimet löytyvät. Auttaminen on mahdollista vasta, kun on luovuttu moralisoivista ja yksilön käytöstä tuomitsevista lähtökohdista. Toimittaessa riippuvuusongelmasta kärsivän osallistujan kanssa pitää osata valita sopiva lähestymistapa omasta menetelmävarastostaan. Riippuvuusongelma on aina yksilöllinen ja henkilökohtainen. Sen määrittely on yhteydessä erilaisiin teoreettisiin viitekehyksiin ja taustaoletuksiin. Valmen-

nettaessa päihde- tai huumetaustan omaavaa osallistujaa on tärkeätä pystyä antamaan osallistujalle valmiuksia ja näkökulmia tarkastella kokonaisvaltaisesti omaa riippuvuuttaan. Kokonaisvaltaisen kuntoutuksen ydin on osallistujan voimaantumisen mahdollistaminen. Asiantuntijat ovat oman alansa osajia ja heidän mielipiteensä riippuvuuden hoidosta voivat vaihdella. Osallistujan tavoitteiden toteuttamisessa on tärkeätä saada sellaisten asiantuntijoiden kannustusta, joilla on osallistujan kanssa samanlainen käsitys kokonaisvaltaisen kuntoutuksen toteuttamisesta.

Osallistujaa voidaan tukea oman riippuvuutensa hallitsemisessa, esimerkiksi opettamalla häntä ennakoimaan retkahdukset ja hakeutumaan avun piiriin ennen retkahdusta. Säännöllisen päivittäisen toiminnan, kuten opiskelun tai työn, osallistujat kokivat auttavan päihteisestä eroon pääsemisessä. Huomattava osa (3/4) päihteiden ja esimerkiksi opiaattien ongelmakäyttäjistä toipuu ilman ammatillista hoitoa (Saario 2004). Voimakkaasta riippuvuudesta sekä muista päihdeongelman mukanaan tuomista haitoista kärsivät ohjautuvat yleensä ammattiavun piiriin. Ammattiavun piirissä vain osa toipuu kokonaan riippuvuudestaan. Riippuvuus leimaa ongelmasta kärsivän elämäntilannetta hankaloittaen sitä monin tavoin (Koski-Jännes 1998). Osalla projektiin osallistuneista päihdeongelmallisista ei löytynyt tarpeeksi motivaatiota kiinnostua projektin toiminnasta.

Päihdeongelmaiseksi (alkoholi/sekakäyttö) olemme luokitelleet henkilön, jonka toimintakykyä haittasi selvästi päihteiden aiheuttamat ongelmat, vaikka he itse eivät tunnustaisi ongelman olemassaoloa. Alkoholin ongelmakäytöllä oli yleensä pitkä historia käyttäjänsä elämässä. Sekakäyttäjät olivat iältään nuorempia ja riippuvuus oli aiheuttanut psykofyysisiä muutoksia. Heillä oli usein myös mielenterveysongelmia.

4.3 Päihdeongelman kohtaaminen elämäntarinatyöskentelyssä

4.3.1 ALKUASETELMA

Työttömyyden aiheuttama ahdistus saattoi ajaa päihteisiin, tai päihteet johtivat työelämästä syrjäytymiseen. Riippuvuusongelmasta kärsivän henkilön kohtaamisessa oli suuri merkitys sillä, miltä tasolta vuorovaikutuksen ammatillinen osapuoli tarkasteli riippuvuutta. Riippuvuuden ollessa monitahoinen kokonaisuus sitä voitiin tarkastella useista näkökulmista ja viitekehystistä. Erilaisten riippuvuusmallien ja ratkaisukeskeisen lähestymistavan lisäksi osallistujalle tarjotun tarkastelun viitekehukseen kuului myös tutkimuksellinen tietoriippuvuuteen vaikuttavista tekijöistä. Haastattelutilanteessa haastattelijai ei tarjonnut omaa merkitysmailmaansa, vaan hän hyväksyi haastateltavan asiantuntijuuden omaan elämäänsä. Osallistuja on tehnyt menneisyytensä valinnat senhetkisen tietämyksensä pohjalta valiten parhaan vaihtoehdon. Ennen haastattelua osallistujalle on selvitettävä, että kyse on elämäntarinamenetelmästä, josta saatua tietoa voidaan käyttää vain osallistujan suostumuksella hänen elämänsä edistämiseksi. Elämäntarinatyöskentelyn pääpaino on osallistujan muuttuneessa kokemuksessa itsestään eikä siitä syntyneessä tekstissä. Jos osallistuja kieltäytyy haastattelusta, sekin on hyväksyttävä, sillä osallistuja valitsee käytettävät menetelmät.

4.3.2 UUSIEN NÄKÖKULMIEN TARJOAMINEN

Reflektiiviseen elämäntarinamenetelmään kuului uusien näkökulmien tarjoaminen. Ne toimivat ajattelun rakenteina muodostettaessa käsitystä ongelmien syistä ja etsittäessä ratkaisua tilanteeseen. Tieteellinen tieto esimerkiksi masennuksesta tai läheisriippuvuudesta on hyödynnettävissä tarjoamalla se osallistujalle tulkinnan välineeksi. Opinnollisen kuntoutuksen välineitä niistä tekee se, että osallistuja voi

niiden kautta saada uutta tietoa ja työkaluja prosessoidessaan elämäänsä ja ongelmiaan.

Seuraavassa esitellään haavoittuvuusmalli, ratkaisukeskeinen lähestymistapa ja tarkastellaan tieteellistä tietoa masennuksesta. Uusien näkökulmien ja menetelmien tarjoaminen tekee valmentajan työstä jatkuvan ammatillisen kehitysprosessin, sillä valmentajan on koko ajan täydennettävä omaa osaamistaan poikkitieteellisesti.

4.3.3 HAAVOITTUVUUSMALLI

Eeliksen elämäntarina vaikutti haastattelijasta sellaiselta, että siihen saattoi soveltaa haavoittuvuusmallin tarjoama näkökulma. Niinpä Eelikselle annettiin elämäntarinatyöskentelyssä luettavaksi kuvaus haavoittuvuusmallista. Mallin tarjoaminen oli haastattelijan ehdotus ja sen sopivuudesta päätti Eelis. Mikäli haavoittuvuusmalli ei Eeliksen mielestä olisi ollut hänen ongelmaansa sopiva, olisi haastattelijan pitänyt tarjota muita tarkastelun näkökulmia.

Haavoittuvuusmallin mukaan haavoittuvuus on riippuvuuden ymmärtämisen ja siitä toipumisen avain. Riippuvuuksien, ahdistus-, paniikki- ja pelko-oireiden taustalla on haavoittuvuusmallin mukaan pohjimmiltaan kuolemanpelko. Kliiniset tutkimukset osoittavat, että riippuvuudet ovat välttämiskäyttäytymisen tulosta (Schaub 1997).

Haavoittuvuus on levottomuutta, joka pohjautuu tietoisuuteen erillisyydestä ja kuolevaisuudesta. Tiedämme, että olemme toisistamme erillisiä ja kuolevaisia. Kokemalla ystävän tai läheisen kuoleman näemme siinä myös oman kohtalomme. Vaikka haluaisimme kieltää totuuden, tulemme huomaamaan, että elämä on vain ohimenevä. Ihmisen peruslevottomuus johtuu kuolemanpelosta. Menetyksen pelossa kaikki tuntuu ylivoimaiselta. On tunne, että jokin on

huonosti tai jotain pahaa on tapahtumassa. Tunteita on myös kuvattu turvattomuudentunteeksi ja tunteeksi, ettei kuulu tähän maailmaan. Tunte voi olla myös paniikinomainen kokemus siitä, että on lähellä tuhoutumista (Schaub 1997). Jos yritämme päästä eroon haavoittuvuudestamme, on kuin katkaisisimme välit itseemme ja ympäristöömme. Haavoittuvuuden ydin on syvä rakkaus elämään ja sen menettämisen pelko. Suojelemalla liiaksi elämäämme voimme joutua rajoittamaan sitä. Suojellaksemme elämäämme voimme pelätä sosiaalisia tilanteita, arvostelua, lentomatkoja jne. Päähteiden avulla voi päästä haavoittuvuuden tietoisuudesta tai paeta myös pelkoa siitä, ettei ole riittävän hyvä (Schaub 1997). Riippuvuuden varsinaisen kohde ei ole aine tai toiminta vaan se psyykinen tila, jota näillä aineilla tai toimilla tavoitellaan. Jos riippuvuus nähdään epäonnistuneeksi yritykseksi selvitä elämässä, tulee uusien selviytymistaitojen oppimisesta vastaus ongelmaan.

Haavoittuvuuden näkökulmasta yhteistyöhön osallistujan kanssa liittyy vahvasti moraaliseen tuomitsemiseen luopuminen. Haavoittuvuuden ymmärtämisellä on tavoite, että riippuvuudesta kärsivää kohdellaan kunnioittavasti. Kun tiedämme, että riippuvuudessa on kyse pelon välttämiskäyttäytymisestä, pitäisi meidän luopua riippuvuusongelmaiseen kohdistuvasta moraalisesta tuomiosta. Oma käsityksemme riippuvuudesta määrää vuorovaikutuksemme laatua ja suhtautumistapaamme riippuvuusongelmaiseen. Tiedostamalla omien asenteidemme ja tunteidemme olemassaolon ja laadun voimme löytää myös mahdollisuuksia muuttaa omaa suhtautumistapaamme positiivisempaan suuntaan (Schaub 1997).

Esimerkki Eeliksestä. Eelis muistaa lapsuutensa olleen onnellista, kunnes hän koki menetyksiä ja alkoi pelätä tulevaisuuden mukanaan tuomia uusia menetyksiä. Hänen kertomuksensa paha olo liittyi turvattomuuden tunteeseen. Yläasteella paha olo kärjistyi, eikä Eelis voinut mennä enää kouluun, vaikka olisi halunnut. Jo-

ka aamu hän yritti mennä kouluun, mutta meikin metsään viettämään päivänsä siellä. Tilanteeseen ei löydetty ratkaisua, Eelis jäi luokalleen ja seuraavana vuonna hänet siirrettiin tarkkailuluokalle. Sen hän koki kohtuuttomaksi rangaistukseksi, ja ahdistus vain paheni. Murosiässä Eelis halusi kuolla yrittäen itsemurhaa. Psykiatri totesi pahan olon syyksi paniikkihäiriön, johon määrättiin lääkitys. Eelis halusi kuitenkin lamaannuttaa ahdistustaan vieläkin enemmän alkaen käyttää alkoholia ja lääkkeitä. Myöhemmin hän pakeni todellisuutta useiksi vuosiksi huumeisiin, kunnes huomasi, ettei sekään auttanut ja hakeutui hoitoon. Nyt hän kokee olevansa valmis kohtaamaan itsensä. Luetuutaan haavoittuvuusmallista hän ymmärsi oman toimintansa syyn. Hänelle selvisi, että hän pelkäsi elämän menettämistä niin paljon, että halusi lamaannuttaa päihteillä itsensä. Eeliksen pelon syyksi paljastui haavoittuvuusmallin kautta rakkaus elämään, jolloin ahdistus johtui pelosta menettää mahdollisuus kokea rakkautta. Rakkautta on kyse elämään voimakkaasti tarkoitusta tuovasta kokemuksesta. (Skinnari 2004, s. 18.)

4.3.4 RATKAISUKESKEINEN LÄHESTYMISTAPA

Ratkaisukeskeinen lähestymistapa poikkeaa monella tavalla perinteisestä tavasta lähestyä ihmisen ongelmia. Se on lähestymistapa, jonka mukaan kaikenlaisia ihmisen ongelmia voidaan ratkaista käyttäen apuna myönteistä ratkaisukeskeistä luovuutta. Ratkaisukeskeisessä lähestymistavassa ei puututa ongelmien syihin. Se perustuu konstruktivistiseen näkemykseen, jonka mukaan ei ole mahdollista saada selville, mistä ongelmat johtuvat. Ongelmat nähdään haasteina, jotka voidaan ratkaista suuntautumalla tulevaisuuteen hyödyntämällä ihmisen omia voimavaroja ja kokeilemalla luovia ratkaisuja. Ratkaisukeskeisen, positiivisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisellä itsellään on ongelman ratkaisemiseen tarvittavat kyvyt ja

voimavarat, vaikka hän ei aina sitä itse tiedosta. Ongelmat kannattaa nähdä ihmisestä itsestään erillään olevina asioina. Keskustelun tasolla lähestymistapa on narratiivinen. Esimerkiksi riippuvuudesta voidaan puhua erillisenä ongelmana, joka pyrkii häiritsemään elämää ja lannistamaan ihmistä. Riippuvuudesta kärsivää voidaan rohkaista kamppailemaan riippuvuutta vastaan.

Ratkaisukeskeisen lähestymistavan mukaan ongelman syiden selittäminen ja ymmärtäminen nähdään turhana, jopa vahingollisena. Ongelmia selittävät näkemykset nähdään hyödyttömiksi, koska ne tekevät ihmiset kyvyttömiksi tehdä ongelmalle mitään. Monet näkemykset toipumisesta sisältävät ajatuksen, jonka mukaan pähteiden käyttäjät voivat saada apua vain tunnustamalla olevansa sairaita ja suostumalla menemään hoitoon. Perinteisissä diagnooseissa ja luokituksissa on ratkaisukeskeisen ajattelutavan mukaan se vaara, että ne toimivat esteinä tai rajoittavat ihmisen mahdollisuuksia kehittyä ja kokeilla uusia ratkaisuja. Tärkeätä auttamisessa on, miten ongelmasta kärsivä itse mieltää ongelmansa tai sen ratkaisun. Liikkeelle lähdetään osallistujan omista uskomuksista siitä, mikä häntä voisi auttaa. Osallistuja on asiantuntija. Hän määrittelee tavoitteen ja toimii oman elämänsä asiantuntijana tulevaisuuden tapahtumiin.

Ratkaisukeskeisessä suuntauksessa ongelman syynä voidaan pitää myös väärää ratkaisuyritystä. Ongelmat pysyvä ja pahenevat, kun niitä aletaan ratkaista väärällä tavalla. Teorian pohjalla on ajatus, että elämän mukanaan tuomat ongelmat ovat ohimeneviä asioita, jotka mutkistuvat ja pitkittyvät sen vuoksi, että käytetyt ratkaisuyritykset vain pahentavat niitä (Ahola & Furman 1990).

4.3.5 PÄIHDERIIPPUVUUTEEN LIITTYVÄ MASENNUS

Masennus liittyy yleisesti päihdeongelmaan. Masennuksesta johtuvien epämiellyttävien tunnetilojen parantamiseen on nykyisin tarjolla

lukuksia kemiallisia vaihtoehtoja kuten alkoholi, lääkkeet ja huumeet. Kun masentuneisuuden parannuskeinoksi otetaan riippuvuutta aiheuttava aine, tulee näkyvämmäksi ongelmaksi riippuvuus. Krooninen masennus voi puhjeta jopa lapsuudessa. Suuri osa kroonisesta masennuksesta kärsivistä sairastuu myöhemmin vakavaan masennukseen.

Kliiniseltä ilmaisultaan masennus on monimuotoinen ja sen vaikeusaste vaihtelee. Pahimmillaan masennus voi lamaannuttaa täysin psyykkisen ja fyysisen toiminnan. Lievässä muodossa masennus voi ilmetä pelkkänä alaluoisuutena. Yleisiä masennuksen oireita masentuneen mielialan lisäksi ovat unettomuus, väsymys, avuttomuuden ja syyllisyyden tunne, ajattelu- ja keskittymiskyvyn heikkeneminen sekä kuolemaan liittyvät ajatukset. Masentunut ei pysty tunnistamaan oireidensa ja mielialan muutoksensa välistä yhteyttä. Masennus voi naamioitua myös erilaisiin psyykkisiin oireisiin tai häiriökäyttäytymiseen. Häiriökäyttäytymisen saa aikaan itseään toistavan kehän: häiriökäyttäytyminen – ympäristön negatiivinen palaute – toivottomuus - häiriökäyttäytymisen lisääntyminen – ympäristön negatiivinen palaute jne.

Masennuksen taustalla on pitkällisen kehityksen tuloksena syntynyt kokemusmaailma. Masennuksen taustatekijät ovat moninaiset ja erilaisista mielen kerrostumista peräisin olevia. Masennuksen kokemiseen liittyy aina mielihyvän ja elämänilon puuttuminen. Masennus on hetkellinen tai pitkäaikainen, osittainen tai totaalinen yritys ikään kuin osittain itseään kuolettamalla päästä eroon siitä, mikä häiritsee primaaria hyvinvointia. Jos depressiivinen affekti ei ole tarpeeksi syvä riittävän apatian aikaansaamiseksi, tuloksena voi olla ns. ahdistusmasennus (Salokangas 1997).

Kollektiivisena ilmiönä masennus näyttäytyy harvoin tyypillisessä asussaan. Esimerkiksi nuorisojoukossa masentuneisuus voi tulla esiin yhteisenä epäsosiaalisuutena, välinpitämättö-

myytenä, stimulusräjäkänä tai kuoleman ihan-
nointina (Cederblad 1992). Masentuneet nuoret
ovat otollinen kohde huumeiden myyjille.
Masentuneet ja turhautuneet nuoret kiinnittyvät
helposti huumeiden käyttäjien alakulttuuriin.

Masennus on pitkäaikainen toistuva oireyhtymä,
ja sille on tyypillistä uusiutuvuus elämän
kriisien yhteydessä. Tällöin on myös päihteiden
käytön vaara olemassa, jos niistä on olemassa
aikaisempaa kokemusta mielialan parantajana.
Yksilön erilaiset persoonallisuuden piirteet
yhdessä niiden mekanismien kanssa, jotka hän on
kehittänyt kätkeäkseen tai siirtääkseen avuttomuuden
tunnetaan, saattavat toimia riittävän tehokkaasti
puolustusmekanismina estääkseen masennuksen
avoimen ilmenemisen.

Masennukseen liittyy kaikissa muodoissaan
alttius välinpitämättömyyteen ja itsetuhoiseen
käyttäytymiseen. Elämän mukanaan tuomat
kriisit tuntuvat masentuneesta henkilöstä
ylikäyttöisiltä, ja hän tuntee avuttomuutta toimia.
Toimimattomuus lisää vaikeuksia ja synnyttää
toivottomuutta. Toivottomuuteen liittyvän
itsemurhavaaran vuoksi masennusta voidaan pitää
hengenvaarallisena sairautena. Moni itsemurha
tapahtuu yliannostuksen muodossa.

4.3.6 IRTI RIIPPUVUUKSISTA: KAAPON TAPAUS

Kaapo (40 v.) kertoi viettäneensä lapsuutensa
isovanhempiensa luona maaseudulla. Hän kertoi
suorittaneensa peruskoulun loppuun aikuisiällä
ja lähteneensä sitten opiskelemaan; opiskelu
kuitenkin keskeytyi. Haastattelua tehtäessä
Kaapo oli ollut kolme kuukautta raittiina oltuaan
sitä ennen päihdehoidossa. Raittiina pysymistään
hän tehosti käyttämällä antabusta, urheilemalla
ja välttämällä alkoholia käyttävää seuraa. Hän
oli lopettanut myös tupakoinnin. Kaapo panosti
kovasti raittiina pysymiseen. Hän harrasti
säännöllisesti urheilua, kävi aamuisin uimassa
sekä kävi säännöllisesti kirkossa. AA:ssa hän
kävi silloin kun muulta toiminnaltaan ehti.
Myös säännöllinen päivärytmi kuntouttavassa

työtoiminnassa auttoi häntä tiellä raittiuteen.

Kaapon tilanteen pohdiskelua. Kaapon
yrityksessä pyrkiä raittiuteen oli monia onnistumisen
selle tyypillisiä elementtejä. Kaapo oli herkistynyt
tunnistamaan riippuvuuden ongelmakseen,
ja hän pyrki eroon alkoholin lisäksi myös
tupakasta. Kaapo yritti rakentaa maailmankuvansa
uudella tavalla etsien tukea hengellisyydestä.
Hän kertoi käyvänsä kirkossa, mutta ei maininnut
muuten uskon merkityksestä elämässään.
Pelkkä välineellinen toiminta ei ole elämäntarkoituksen
tietoista omaksumista ja siihen sitoutumista.
Kaapo kertoi sinnittelevänsä raittiina välttellen
alkoholia käyttävää seuraa ja ohjelmoimalla
päiviinsä runsaasti toimintaa. Hoitosuhteesta,
lääkkeistä ja yrittämisestä huolimatta Kaapo
joutui muutaman kuukauden kuluttua takaisin
päihdehoitoon aloitettuaan juomisen. Sairaalassa
hän totesi ”ei se kirkossa käyminen-kään
sitten auttanut”. Prosessinäkökulmasta tarkasteltuna
Kaapo oli muutoksen ensimmäisessä vaiheessa,
jossa lääkkeillä ja ulkopuolisella kontrollilla on
suuri merkitys retkahdusten ehkäisyssä. Tässä
vaiheessa ei vielä ole kehittynyt sisäistä hallintaa
ja retkahdukset ovat tavallisia.

Retkahduksista. Lääketieteellisen mallin mukaan
retkahdus eli relapsi on osa kemiallisen riippuvuuden
sairautta. Riippuvuus on kuin kaksiteräinen
miekka. Toinen terä on riippuvuuskäyttö, joka
vahingoittaa ihmistä. Miekkan toinen terä on se
osa, joka käy ihmisen kimpuun, kun hän lopettaa
aineen käytön. Vieroitusoireet ja halu kokea
uudestaan aineen aiheuttama tyydytys voivat
johtaa retkahdukseen. Retkahdus on prosessi,
joka luo asteittain ylivoimaisen tarpeen
käyttää ainetta. Retkahdus ja toipuminen
voivat kuitenkin kulkea rinnakkain. Retkahduksen
yksilöllisen kaavan muovaavat riippuvuudesta
kärsivän omat asenteet, arvot ja ajatusrakennelmat.
Kun riippuvuudesta kärsivä on tietoinen
retkahduksen prosessiin liittyvistä piirteistään –
relapsin dynamikasta – voi hän hakea tukea
ja apua, jotta lisääntyvä tarve käyttää ainetta
saadaan katkaistua (Rossi 2005).

Ratkaisukeskeisestä näkökulmasta retkahdus ei ole pettymys vaan ihmisen oma valinta. Retkahduksessa on tärkeintä, mitä se kertoo ja mitä siitä voidaan oppia, jotta onnistuminen saavutettaisiin. Ratkaisukeskeisessä lähestymistavassa paneudutaan kuuntelemaan viestejä, joita toiminta ihmiselle kertoo hänestä itsestään (Saarelainen 2005).

Miten Kaapon tilannetta voisi parantaa? Toipuminen tuo mukanaan velvollisuuden muuttua ja kaikki muutos aiheuttaa painetta. Tätä kirjoittaessani Kaapo on retkahduksen jälkeen taas raittiina ja hänellä on yhä suuri motivaatio pois riippuvuuksista. Uskon hänen kykynsä soveltaa tietoa retkahduksesta omassa toipumisessaan. Annoin Kaapolle sosiaalipsykologi Ritva Saarelaisen artikkelin ratkaisukeskeisestä näkökulmasta retkahdukseen ja Matti Rossin artikkelin retkahduksen dynamiikasta. Arjessa Kaapo auttaa raittiuden säilyttämisessä säännöllinen päivärytmi kuntouttavassa työtoiminnassa. Hänen kohdallaan kuntoutuminen ja työllistymispolku ovat pitkä tie, jotta perusongelma saadaan hallintaan.

3.4.7 NUORUUDEN PSYKOSOSIAALISEN KEHITYKSEN HAASTEET

Nuorimmat projektiin osallistujat elivät juuri itsenäistymisen tärkeää vaihetta. Heidän elämänsä saattoi olla nuoresta iästä huolimatta sekaisin ja normaalin kehityksen ja itsenäistymisen edellytykset olivat puutteelliset. Kehitysvaiheita on läpi elämän, mutta noin 20 ikävuoden jälkeen niiden painopiste siirtyy minuuden kehityksen puolelle (Dunderfelt 1991). Aikuistumisen kehitysvaihe on suurelta osin yritystä luoda mahdollisuuksia seisoa omilla jaloillaan, löytää maailman moninaisuudesta ja omasta sisäisestä persoonallisuudesta todellinen oma itsensä. Erik H. Erikson (1980) korostaa kehityspsykologisissa prosesseissa sitä, ettei kukaan voi käydä eri kehitysvaiheita täydellisesti läpi ja yksilölle on edullista, jos hänellä on kokemuksia myös negatiivisista voimista ja tapahtumista

elämässään. Kehitys voi kuitenkin saada negatiivisia piirteitä, mikäli kehityspsykologiset tavoitteet eivät pääse sosiaalisessa ympäristössä toteutumaan. Nuoruuden kasvamiseen perustuva kehitys luo paineita löytää aikuisuuden identiteetti ja oma paikka yhteiskunnassa. Mikäli olosuhteet ja tapahtumat ovat positiiviselle kehitykselle epäsuotuisat, nuoruus voi johtaa roolihajaannukseen ja syrjäytymiseen. Lapsuuden kokemuksilla ja ihmissuhteilla on suuri merkitys seuraavalle kehitysvaiheelle. Kehitys syntymän jälkeen tapahtuu vuorovaikutuksessa toiseen ihmiseen. Persoonallisuus voidaan nähdä joukkona rooleja suhteessa muihin. Tutut roolit muokkaavat minäkuvaa ja pyrkimyksenä on aina hakeutua sellaiseen sosiaaliseen ympäristöön, jossa voi olla hyväksytty ja rakastettu.

4.3.8 JANNET JA JENNET

Jannet ja Jennit ovat karkea havainnointiin ja kokemuksiin perustuva yleistys koulutuksesta syrjäytyneistä moniongelmaisista nuorista. Jannet ja Jennit ovat 18–25-vuotiaita itsenäistymisen tärkeää vaihetta eläviä nuoria, joilla on jo oma asunto, mutta opiskelulle ja työnteolle on esteitä. Lapsena he ovat yleensä joutuneet kärsimään vanhempien välisistä riidoista. Vanhempien eron jälkeen he ovat voineet asua tilanteesta riippuen vuorotellen molempien vanhempien luona. Omaan asuntoon muutto on usein kärjistänyt taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia. Talousasioiden hoitaminen edellyttää ajallaan tapahtuvaa tukien hakemista ja laskujen maksatuksesta huolehtimista, ja kerrostaloasuminen edellyttää talon järjestyssääntöjen noudattamista.

Koulussa Jannet ja Jennit eivät ole koskaan kokeneet onnistuvansa, he ovat yleensä olleet tarkkailuluokalla tai käyneet erityiskoulun. Koulun antaman erityisleiman he ovat halunneet usein salata muilta kertoen tarvittaessa olleensa normaalissa opetusryhmässä. Usein Jannet ja Jennit eivät ole tulleet opettajien kanssa toimeen. Heillä on usein yhä jokapäiväistä

elämää haittaavia ongelmia, esimerkiksi käden hienomotoriikassa, ajan käsitteissä (kuukausien hahmottaminen), asioiden organisoinnissa ja muissa elämänhallinnallisissa taidoissa. Ympäristö on osoittanut heille vahvan viestin koulusta saakka, etteivät he ole täyttäneet ympäristön odotuksia. Tämä on aiheuttanut voimakkaita epäonnistumisen ja kelpaamattomuuden tunteita, joita on seurannut sisäistetty häpeä: tunne siitä, että vika on omassa olemuksessa. Näin heidän on ollut pakko luopua osasta persoonallisuuttaan ja minuuttaan (Malinen 2003). Joku heistä on ilmaissut olevansa syrjäytynyt itsestään.

Jannet ja Jennit kokevat uudet paikat ja ryhmätilanteet epämiellyttäväksi ja ahdistaviksi, heillä on usein lääkitys paniikkihäiriöön, masennukseen, unihäiriöön tai muuhun mielenterveysongelmaan. Mielenterveysongelmat ovat saattaneet pahentua yläasteelle mentaalisesti ja myöhempi opiskelu ammattikoulussa on keskeytynyt. Työhallinnon aktivoivilla toimenpiteillä yritetään estää etenevää syrjäytymistä. Työharjoittelussa Jannella ja Jenneillä on usein poissaoloja ryyppyputkien takia. He saattavat käyttää päivittäin useita pulloja olutta parantaakseen oloaan. Kavereiden seurassa olutta voi kulua rankemminkin, ja siitä voi alkaa juomaputki. Jannet ja Jennit hoitavat oluella ahdistustaan ja sosiaalisia pelkojaan. Heillä on myös nukkumisvaikeuksia, joihin he kokevat oluen auttavan. Vanhemmat auttavat usein jokapäiväiseen elämään liittyvissä asioissa. Joskus myös he saattavat käyttää alkoholia runsaasti. Jannen ja Jennin seurustelusuhteet ovat yleensä lyhyitä ja erotilanteet riitaisia. Sosiaalinen pelko ja elämänhallinnan ongelmat estävät sitoutumisen pidempään suhteeseen. Sosiaalisista peloista johdettu sitoutumattomuus heijastuu myös muilla elämän alueilla.

Jannet ja Jennit haluaisivat mennä opiskelemaan tai töihin, kun arjen hallinta ja mielenterveysongelmat on saatu kuntoon. He ovat yleensä keskustelun tasolla kiinnostuneita kuntoutumaan ja pääsemään eroon päihteistä, mutta

sitoutumisen puute voi estää konkreettisiin tavoitteisiin pääsyn. Opiskelutoiveena on yleensä lyhyt käytännönläheinen kurssi, joka ei sisällä teoriaa. Opiskelun edellyttämät mielenterveydelliset resurssit voivat olla heikot, ja lääkäreiden kanssa on usein erimielisyyksiä liittyen lääkkeiden vaikutuksen tehostamiseen. Jannen ja Jennin menneisyys ja nykyinen elämäntilanne ovat täynnä häpeää, epäonnistumisia ja ahdistusta. He ovat syvällä sekakäytössä, jonka he kokevat välttämättömyydeksi pystyä joteenkin selviytymään jokapäiväisistä tilanteista. He ovat myös joskus saattaneet ajatella itsemurhaa.

Miten näiden nuorten tilannetta voisi auttaa? Koulutuksesta syrjäytyvän moniongelmaisen nuoren menneisyydessä on yleensä ollut paljon tunne-elämän kehitykselle haitallisia kokemuksia, joita kannattaisi työstää selvittelemällä niiden taustalla olevia tapahtumia ja tunteita. Kriisiterapiasta voisi olla heille hyötyä. Kouluvuosista saakka jatkunut epäonnistuminen, pelko ja häpeä ovat voineet aiheuttaa jatkuva avuttomuudentunnetta, joka taas on voinut aiheuttaa pysyviä hermostollisia muutoksia, kuten paniikkioireita (Goleman 1997). Päihteiden sekakäyttö on näkyvin ongelma piilottaen perusongelmat. Mikäli näiden nuorten ongelmien taustalla on neuropsykiatrinen poikkeavuus, ADHD ja sen liitännäisoiheet, heille saattaa löytyä lääkitys (Lehtokoski 2004). ADHD-nuoren kuntoutussuosituksen mukaan lääkitykseen yhdistetään ADHD-valmennus ja terapia. Neuropsykologiset tutkimukset selvittävät tämän mahdollisuuden, ja diagnoosi on avain tarvittaviin tukipalveluihin.

5. Valmennus osana opinnollista kuntoutusta

5.1 VALMENNUKSEN MÄÄRITTELYÄ

Määriteltäessä opinnolliseen kuntoutukseen sisältyvää henkilökohtaista asiakastyötä joudutaan pohdinnan eteen. Onko kyse palveluohjauksesta vai valmennuksesta vai jostakin siltä väliltä? Valitsin tässä kirjoituksessa termiksi valmennuksen, koska se sisältää ajatuksen osallistujalla itsellään olevista voimavaroista, jotka voidaan saada esiin valmennuksen avulla. Valmennuksen työtapa on palveluohjauksellinen, ja sitä voitaisiin yhtä hyvin kutsua matalan kynnyksen palveluohjaukseksi.

Työttömän valmennus ei edellytä diagnoosia, ja se on määräaikaista ongelmien selvittelyä ja tukea tavoitteena osallistujan voimaantuminen ohjaamaan omaa elämäänsä, jolloin valmennus tekee itsensä tarpeettomaksi. Kuten palveluohjauksessakin valmentajan onnistumisen edellytys on, että yhteistyö toimii sekä suhteessa asiakkaaseen ja eri järjestelmiin. Oikeutuksen työhönsä valmentaja saa aina osallistujalta kuten palveluohjauksessakin. (Suominen 2002, s. 17.) Projektissa mallinnettu valmennus muistuttaa myös monin tavoin Eija Mattilan määritelmää ohjaavasta kuntoutuksesta, jota hän kuvaa väitöskirjassaan ”Miten ohjata mielen kuntoutujaa?” (2002).

Aikuiskasvatuksen näkökulmasta projektissa toteuttamassamme valmennuksessa oli kyse ohjattujen koulutustilaisuuksien ulkopuolella tapahtuvasta oppimisen avustamisesta, fasilitoinnista. Iksen (1998, s. 338.) mukaan fasilitoinnissa on kyse oppimisen avustamisesta, joka on tasavertainen yhteistyösuhde, jossa toinen osapuoli pyrkii edistämään toisen kasvua, kehitystä, kypsymistä ja parantamaan tämän oppimistoimintoja ja elämänhallintaa. Hyvän avustajan ominaisuuksiin kuuluu myös se, että hän näkee itsensä dialogissa ja tasa-arvoisessa suhteessa oppijaan. Avustaja on avoin uusille kokemuksille ja valmis oppimaan myös itse toi-

minnastaan oppijan kanssa. Valmennus on kokonaisvaltaista kasvua tukevaa toimintaa, jossa pyritään työllistymiseen johtavan koulutusta sisältävän prosessin ohjaamiseen valmentamalla osallistujaa yksittäisten tavoitteiden saavuttamisen kautta. Näin ymmärrettynä ohjaus (tässä valmennus) tukee aikuiskasvatuksen laajinta tavoitetta, persoonallisuuden kehitystä. (Lehtinen 2003, s. 67.)

5.2 KOULUTUSVALMENNUS JA KOULUTUKSEEN OHJAUS

5.2.1 Koulutusvalmennus

Koulutukseen ja koulutuksessa osallistujaa ohjaava koulutusvalmennus on opinnollista kuntoutusta harjoittaen osallistujan arjen hallinnan taitoja ja siten ennalta ehkäisten opiskelun esteiden syntymistä. Valmentaja joutuu osallistujan kanssa usein selvittelemään mitä erilaisimpia opiskelun ja hyvän elämän esteiksi muodostuneita ongelmia, ennen kuin osallistuja pystyy suuntautumaan koulutuksellisiin tavoitteisiinsa. Koulutukseen siirtyminen on työttömälle muutosprosessi, johon hän usein tarvitsee ulkopuolista tukea. Koulutuksen keskeyttämiseen on usein syynä elämän aiheuttamat ylitsepääsemättömät tilanteet. Luovuttamisesta on saattanut muodostua osallistujalle tuttu selviytymisstrategia, jonka kautta hän voi palata entiseen. Keskeyttämisen avulla hän voi välttyä koulutusprosessin etenemisen mukanaan tuomalta lisääntyvältä vastuulta. Työttömyys on vakaa olotila, jossa tuttuus luo turvallisuutta. Uskaltaakseen suuntautua koulutukseen työttömän on ensin voimaannuttava pystyäkseen kantamaan koulutuksen tai työllistymisen mukanaan tuoma vastuu ja epävarmuus. Jo pelkkä tieto siitä, että valmentaja on saatavilla ja auttaa tarvittaessa, voi vähentää epävarmuutta.

Ammattikoulutus on kehitysprosessi, joka johtaa ammatti-identiteetin muodostumiseen ja jossa on kyse kokonaisvaltaisesta kasvusta. Ammattiosaamiseen liittyvän teorian ja käytännön oppiminen lisäävät ammatillista varmuutta ja halua päästä työelämään. Työelämässä itsetuntoa tukee myös ammatin mukanaan tuoma sosiaalinen arvostus. Ammatillisen kasvun myötä opiskelija kasvaa ammatilaiseksi ja ammatin kautta hän voi liittyä yhteiskunnan toimivaksi ja arvostetuksi jäseneksi. Työttömyydestä opiskelemaan siirtyminen vaatii uskallusta, tavoitteita ja ohjausta. Työttömille tarjoutuvista erilaisista kouluttautumisvaihtoehdoista saatava tieto on pitkälti työttömän oman aktiivisuuden varassa. Ammattitaidottomien tai alaa vaihtavien työttömien työttömyys saattaa pitkittyä yksilöllisten opinto-ohjauspalvelujen tai opiskelun tuen puuttuessa. Kynnys työvoimatoimiston ammatinvalinnanohjaukseen saattaa olla liian korkea ja jonotusaika pitkä.

5.2.2 KOULUTUKSEEN OHJAUS

Osalla työttömyyden pitkittymisen syyt eivät ole moniongelmaisuudesta johtuvia. Työttömyyden pitkittyessä kyse saattaa olla myös tiedon ja ohjauksen puutteesta työttömyystilanteen ratkaisemiseksi. Työtön ei aina osaa itse aktiivisesti kysyä hänelle sopivasta koulutusmahdollisuuksien valikoimasta ja niihin sisältyvistä etuuksista. Tarjolla oleva tieto saattaa olla hajallaan eri viranomaisilla, vaikka kysyjä haluaisi saada kokonaisvaltaisen vastauksen. Turkulaisessa koulutussosiologian tutkimusraportissa todetaan, että koulutuksen ja työelämän voimakkaiden muutosten myötä tietyt ryhmät, kuten työttömät, ovat entistä suuremmissa vaaroissa pudota virallisten ohjauspalvelujen ulkopuolelle niin koulutuksessa kuin yhteiskunnassa laajemminkin. (Ahola & Mikkola 2004, s. 48.)

Projektissa olemme havainneet, että osalle kohderyhmää ideaali koulutusvaihtoehto olisi voinut olla oppisopimuskoulutus. Työtön tar-

vitsee kuitenkin paljon tukea, tietoa ja apua löytääkseen oppisopimuspaikan. Oppisopimuksen solmiminen tapahtuu yleensä jo olemassa olevassa työsuhteessa, ja vain noin 10 % solmituista oppisopimuksista kohdistuu työttömiin. Kuitenkin ammattitaidottoman pitkäaikaistyöttömän tulevaisuuden kannalta olisi tavoitteellisempaa ohjata häntä palkkatuen turvin oppisopimukseen kuin tavalliseen määräaikaiseen työsuhteeseen. Työttömiä kannattaisi tukea oppisopimuksen kautta työelämään, sillä oppisopimuskoulutukseen pystyviä pitkäaikaistyttömiä on runsaasti. Turussa 2004 alkaen toteutetusta oppisopimukseen tähtäävästä Tavoitteena työ -ryhmävalmennuksesta on saatu hyviä kokemuksia. Mallia kannattaisi toteuttaa myös muualla. Se on monipuolista ohjausta ja valmennusta oppisopimuspaikan löytämiseksi. Oppisopimukseen haluavalla on myös oltava kapasiteettia omaehtoiseen opiskeluun. Oppisopimuksen aikana tapahtuva yksilöllinen tuki ja yhteydenpito voivat tukea koulutusprosessin onnistumista.

Oppisopimus voi olla myös osana ammatillista kuntoutusta, jolloin työnantaja saa pitkäaikaistyöttömän oppisopimuksen aikana palkkatuen lisäksi kuntoutusrahaa. Tapauksesta riippuen koulutusvalmentajan rooli saattaa muodostua tärkeäksi tällaisessa ammatillisen kuntoutuksen ja oppisopimuksen yhdistelmässä.

Omaehtoiseen tutkintoon johtavaan koulutukseen lähtevän työttömän on mahdollista saada koulutuksen aikana koulutuspäivärahaa, mikäli hänelle on kertynyt riittävästi työvuosia. Aktiivista viranomaisen taholta tulevaa tukea, tietoa oikeutuksesta tähän koulutusvaihtoehtoon ja opinto-ohjausta sopivan opiskelupaikan löytämiseksi ei ole yleisesti työvoimapolvelujen piiristä saatavilla. Asta oli yli 40-vuotias opiskelupotentiaalia omaava pitkäaikaistyötön, joka kuvaa kokemuksiaan seuraavasti:

” Olen viimeiset 20 vuotta elänyt kahdestaan lapseni kanssa. Mieheni jätti minut toisen naisen takia odottaessani toista lastamme. Vu-

det ovat vierineet vuoroin työttömänä, vuoroin tukityöllistettynä. Pian lapseni lähtee opiskelemaan toiselle paikkakunnalle. Hänellä onneksi menee suhteellisen hyvin.

Itse olen ollut enemmän työttömänä kuin työssä. Olen ylioppilas minulla on opistotason koulutus ja olen pitkäaikaistyötön. Sairastan vaikeaa masennusta. Lääkäri sanoi kerran, että sairaus on kroonistunut. Minulla on huono itsetunto. Enkä usko itseeni.

Työvoimatoimistossa kuulun kuntoutustieteen palvelujen piiriin. Sieltä pitäisi saada tukea työpaikan tai koulutuksen hakemiseen. En kuitenkaan saa minkäänlaista tukea, vaikka kuuluun erityisryhmään. Kysyin kerran onko minulla mahdollisuutta saada jonkinlaista tukea jos lähdän opiskelemaan. Heidän mielestään saan vain normaalin opintotuen ja -lainan. Myöhemmin kuulin koulutustuesta. Niinpä suuntasin uudelleen työvoimatoimistoon. Kahden ihmisen voimin asiaa mietittiin ja haettiin papereista tietoa. Viimein sain tietää, että minulla ehkä on sellaiseen mahdollisuus. Sitä piti kuitenkin lähteä kysymään Kelasta. Sielläkin tarvittiin kahta ihmistä asian selvittämiseksi. Varmaa vastausta en saa ennen kuin minulla on opiskelupaikka.

Olen yrittänyt kertoa, että haluaisin vaihtaa alaa. Pelkään kuitenkin lähteä opiskelemaan. En ole saanut mistään tukea ajatuksilleni, joten se on jäänyt siihen. Kerran tein radikaalin ratkaisun. Jostain kuulin työkkärin kurssista naisille missä tutustutaan metallialan töihin. Jatkoin siitä hitsauskurssille. Se meni kuitenkin mönkään.

Usein työkkärissä käydessäni kerroin halustani opiskella ATK:ta. Koskaan minulle ei kerrottu millaisia mahdollisuuksia olisi. Jostain kuulin ATK-ajokortista. Nyt olen sen suorittanut.

Olisin ehkä voinut suuntautua jonnekin, jos minulla olisi ollut tukea ja neuvoja paremmin tarjolla. Henkilö johon olisin voinut olla yhdessä säännöllisin välitajoin ja joka olisi pitä-

nyt minuun yhteyttä kun itse olin huonommassa kunnossa. Joku joka olisi innostanut minua eteenpäin.

Olen usein törmännyt siihen, että olen liian terve saadakseni tietyn laista tukea tai kuntoutusta. Kuitenkin minulla on tämä sairaus ja tarvitsisin tukea jaksakseni elää ja yrittää. Nyt olen jo toivoni menettänyt. Eikö olisi halvempaa tukea ihmistä kun hän on toimintakykyinen. Pitääkö odottaa niin kauan, että on jo syrjäytynyt. Silloin tarvitaan paljon järeämpiä keinoja”.

5.3 KOULUTUSVALMENNUKSEN KOKONAISVALTAISUUS

Projektin kohderyhmään tutustuessamme olemme havainneet, että erilaisista opiskelun esteistä kärsivän pitkäaikaistyöttömän on vaikeata päästä ammatilliseen työvoimakoulutukseen. Häneltä puuttuu myös apu ja tuki opiskelun esteiden raivaamisessa, vaikka esteet olisivatkin tiedossa. Hän tarvitsee intensiivistä, yksilöllistä vuorovaikutukseen perustuvaa tukea, jossa huomioidaan kokonaistilanne ja rakennetaan suunnitelmia, joiden toteutuksessa tuetaan. Opiskelun esteiden raivaamisessa ei riitä ohjaaminen eri palvelujen piiriin, sillä osallistujat tarvitsee mahdollisuuden jakaa kokemuksiaan ja apua käytännön asioiden hoidossa. Ohjaavan työvoimakoulutuksen avulla opiskelun ja työllistymisen esteistä kärsivät pitkäaikaistyöttömät eivät pysty hankkimaan työelämässä vaadittavia valmiuksia tai raivaamaan opiskelun tai työllistymisen esteitä, jotta pääsisivät työhön tai koulutukseen ja suoriutuisivat siellä. Heistä kuitenkin moni voisi voimaantua ja saavuttaa opiskelun ja arjen hallinnan taidot, jos he saisivat konkreettista tukea opiskelun esteiden raivaamisessa ja koulutukseen hakeutumisessa ja tuki jatkuisi opiskelun aikana työllistymiseen saakka. Ammattioppilaitoksilla ei ole resursseja hoitaa aikuisopiskelijoiden opiskelun esteisiin ja arjen hallintaan liittyviä ongelmia, ja siksi ongelmaisia hakijoita ei yleensä valita koulutukseen.

Neljä osallistujaa pääsi projektin aikana ammatilliseen koulutukseen. Kaikki opiskeluun saakka edenneet osallistuivat valmennuksen lisäksi myös muihin aktiviteetteihin. Opinollisessa kuntoutuksessa toteutettu valmennus oli arkielämän hallintaan tähtäävää laaja-alaista elämänvalmennusta (lifecoaching). Se oli osallistujan kannustamista ja tukemista kohti täysivaltaista osallisuutta omasta elämästään. Ongelmien taustalla saattaa olla jo lapsuudesta lähtöisin oleva vuorovaikutussuhteen vaurio, joka estää pääsemästä käsiksi omiin ja yhteisön voimavaroihin: ihminen on syrjäytynyt itsestään (Bardy 2000, s. 71).

Valmennuksen aluetta ei alussa rajata, sillä toiminta lähtee liikkeelle systeemisestä ajattelusta, jonka mukaan elämän kehällä kaikki vaikuttaa kaikkeen. Valmennus oli tavoitteellinen prosessi, jossa nostettiin esiin osallistujan toiveita ja etsittiin hänen voimavarojaan niiden toteuttamiseksi. Alussa riitti se, että osallistujalla oli halu käsitellä oman elämänsä parantamiseen liittyviä asioita. Lähtökohtana oli tasavertaisen yhteistyön pohjalle rakentunut kumppanuus. Kumppanuuden ja tasavertaisuuden tavoitteena oli murtaa vuorovaikutusta haittaava eriarvoisuus, kulttuurikuilu. Tällaisen kuilun olemassaoloon viittaa Virtanen pitkäaikaistyöttömien nuorten syrjäytymisproblematiikkaa käsittelevässä työpoliittisessa tutkimuksessa vuodelta 1995.

Alussa selvitettiin osallistujan kanssa, miten opinollisen kuntoutuksen periaatteet ja ihmiskäsitys voivat toteutua valmennuksessa. Tärkeätä on, että osallistuja vaikuttaa oman valmennusprosessinsa etenemiseen, sillä hänen tehtävänsä on ohjata ja asettaa toiveet prosessin etenemiselle. Valmennus oli yksilöllistä osallistujan identiteetin kehitystarpeista lähtevää toimintaa. Valmennus metaforana voi olla kuin ”mielenkiintoinen tutkimusretki, joka innoittaa molemmat matkalle lähtijät”.

Valmentajalla ja osallistujalla pitää olla yhteinen suunta, joka voi tarkentua prosessin ede-

tessä. Osallistujan toive hahmottuu ja konkretisoituu valmennusprosessin aikana. Usein ongelmana on se, ettei tiedetä minne suuntaan lähdettäisiin, kun toivetta ei vielä ole. Valmentajan tehtävänä on tarjota osallistujalle vaihtoehtoisia polkuja ja tapoja ajatella, kokea ja toimia lukkiutuneessa elämän partitilanteessa.

Valmennuksen perimmäinen tarkoitus opinollisessa kuntoutuksessa on auttaa osallistujaa ottamaan käyttöön omat voimavaransa ohjatakseen elämäänsä haluamaansa suuntaan. Valmentaja voi esittää vaihtoehtoisia tulevaisuuden visioita uraan ja elämään liittyen, mutta valinnan tekee osallistuja. Tärkeätä on myös se, että valmentaja on aina tavoitettavissa. Valmentajan tehtävänä on olla yhteydenpidon aktiivinen osapuoli, sillä osallistujalla ei useinkaan ole edes mahdollisuutta ottaa puhelimitse yhteyttä sopiakseen tapaamista. Molemminpuolinen luottamus osallistujan asioita edistettäessä on tärkeätä. Palvelusektorin kanssa tehtävässä yhteistyössä valmentaja toimii osallistujan ”asianajajana” edistäen yhdessä osallistujan kanssa tavoitteellisia elämän suunnitelmia. Jos valmentaja kokee osallistujan tai hänen etujen ajamisen ristiriitaiseksi tehtäväksi esimerkiksi oman arvomaailmansa kannalta, hänen on irtisanouduttava tehtävästään.

Vuorovaikutuksessa kohtaavat aina kahden ihmisen maailmankuvat. On tärkeätä, että valmentaja on tietoinen omista asenteistaan ja valmis tarkastelemaan asioita useista näkökulmista. Aito hyväksyntä ja kiinnostus osallistujaa kohtaan auttavat hyvän valmennussuhteen syntymisessä. Hyvässä vuorovaikutuksessa toimivat aina ihmisten väliset hyvän käytöksen ja kunnioituksen pelisäännöt. Valmennuksen perimmäinen tavoite on se, että osallistuja itsevaltaistuu ja pystyy valmennusprosessin päätyttyä ohjaamaan itse elämäänsä.

Henkilökohtainen valmennus lähtee liikkeelle uskosta positiiviseen muutokseen ja osallistujan voimavaroihin. Hyvä valmennussuhde on kannustava ja tukeva, jossa osallistuja voi

ylittää omat rajansa kokien jatkuvan kasvun mahdolliseksi. Valmennuksessa liikutaan kehitysvyöhykkeen kasvirajalla, jossa asetetut tavoitteet ovat aina osittain osaamisen yläpuolelle, jolloin kehittyminen on mahdollista.

Jos ihmiseen suhtautuu sellaisena kun hän on, hänen tilansa vain pahenee. Mutta jos häneen suhtautuu sellaisena, millaiseksi hän voi tulla, silloin hänestä tulee sellainen kuin pitäisi.

(Goethe)

Voimaantumisen mahdollistaminen:

Valmennuksen haasteena on luoda voimaantumisen mahdollistava vuorovaikutusilmapiiri ja samalla tarkastella realistisesti olemassa olevia mahdollisuuksia. Voimaantuminen on osallistujasta itsestään lähtevä prosessi, jonka vallitseva tunneilmapiiri ja sosiaalinen todellisuus voivat aktivoita. Se on yhteydessä osallistujan käsitykseen itsestään, omista mahdollisuuksistaan ja selviytymiskeinoista edetä kohti parempaa. Voimaantumisteoriassa ihmistä pidetään aktiivisena, luovana ja vapaana toimijana, joka asettaa jatkuvasti itselleen päämääriä (pyrkimyksiä, toiveita, intentioita, haluja) omassa elämänsuhteessaan. Itseä ja omia mahdollisuuksia koskevat uskomukset rakentuvat keskeisiltä osin sosiaalisessa kanssakäymisessä. Voimaantumisteorian osaprosessien voidaan todeta olevan yhteydessä tai merkityssuhteessa toisiinsa, esimerkiksi hyväksynnän kokeminen voi olla merkityssuhteessa ilmapiirin vahvistumiseen, tai toimintavapauden kokemukset voivat olla yhteydessä positiivisen latauksen kokemiseen ja edelleen yhteydessä voimavarojen vapautumiseen. (Siitonen 1999).

Osallistuja johtaa prosessia:

Valmennuksessa osallistuja näyttää tavoitteen ja valmentaja varmistaa sinne pääsyn. Osallistuja voi muuttaa halutessaan tavoitetta, ja silloin suunnataan uutta tavoitetta kohti. Valmentaja

ei saa vastustaa osallistujan valitsemää uutta suuntaa. Valmennuksessa vuorovaikutuksen työväline on valmentajan persoonallisuus, jossa kaikki vaikuttaa tunteen kautta osallistujan motivaatioon. Valmennuksessa tulisi välttää vastustamista ja pakottamista.

Kaksi käytännön esimerkkiä: Osallistuja oli ammatillisessa koulutuksessa, jossa hänen etenemisensä ei sujunut parhaalla mahdollisella tavalla. Hän heitti valmentajalle ajatuksen lopettaa opiskelu ja mennä töihin. Osallistuja näytti valmentajalle siis uuden suunnan kohti uutta tavoitetta. Pian valmentaja löysikin osallistujalle sellaisen työpaikan, jonne hän voisi pyrkiä ilman koulutusta. Nyt osallistujalle selvisi, että ilman koulutusta hänellä olisi mahdollisuus työllistyä vain väliaikaisiin aputehtäviin, jotka häntä eivät oikeastaan kiinnostaneet. Osallistujalle selvisi, että vaikeuksista huolimatta hän haluaa jatkaa opiskeluaan. Jos valmentaja olisi vastustanut uutta tavoitetta, osallistuja ei ehkä olisi löytänyt uutta opiskelumotivaatiota.

Toinen esimerkki liittyy pakottamiseen. Osallistujan lääkärillä käynti venyi puoleen päivään saakka. Valmentaja halusi, että osallistuja menisi vielä loppupäiväksi koulutukseen. Tähän osallistuja vastasi, että hän yrittää mennä. Valmentaja jatkoi ”älä sano, että yrität mennä, vaan sinun on pakko mennä”. Osallistujassa heräsi pakottamisesta johtuen negatiivinen lataus, ja hän piti loppupäivän vapaana. Osallistujan on annettava olla oman prosessinsa johtaja. Kunniotus on asia, joka herättää parhaiten osallistujan oman vastuun ja mahdollistaa sitoutumisen.

Ratkaisukeskeisyys valmennuksessa:

Opinnollisessa kuntoutuksessa toteutettu valmennus oli ratkaisukeskeiseen ajatteluun perustuva toimintamuoto. Ratkaisukeskeisen ajattelun mukaan hoitosuhteeseen meneminen on vain osa kokonaisuutta. Toivottu muutos voidaan saada aikaan siinä ympäristössä, missä ongelma ilmenee. Auttajina voivat toimia sosi-

aalityöntekijöiden, lääkäreiden ja terapeuttien sijasta myös läheiset, työtoverit ja ystävät. Osallistujan sosiaalinen kenttä on usein työtömyyden myötä kaventunut. Valmennuksen tarkoituksena on siksi myös rakentaa osallistujalle vertaistukiverkostoja ja ohjata häntä harrastusmahdollisuuksiin, joiden avulla hän pystyy etenemään itsensä löytämisen ja toteuttamisen polulla. Valmennuksen aikana ollaan yhteydessä viranomaisiin ja muihin tahoihin, jotka voivat auttaa osallistujaa kohti tavoitetta. Tärkeinä yhteistyökumppaneina ovat olleet esimerkiksi työvoimatoimisto, sosiaalitoimisto, palvelukeskus, hoitotahot, verkaneuvonta ja oppilaitokset.

Ammatillisen opiskelun yhteydessä tapahtuva valmennus toteutettiin virka-ajan ulkopuolella. Valmennuksen tavoitteena oli tilanne, jossa arjen hallinnan keinot ovat osallistujan hallussa, eikä valmennusta enää tarvita. Valmennuksessa voidaan hyödyntää erilaisia näkökulmia tai toimintamalleja, jotka annetaan osallistujan käyttöön ajattelun välineiksi. Ratkaisukeskeinen koulutusvalmentaja toimii osallistujan nähden aina siinä roolissa (asiantuntija – tasavertainen), jossa se kulloinkin on tarpeellista. Valmentajan tulisi olla työssään ennakkoluuloton ja puolueeton ajaen osallistujan asioita. Hänen käytännön tehtävänä oli usein selvittää osallistujan kanssa tämän kasaantuneet, hoitamatta jääneet asiat, jotka haittasivat elämää. Hyvällä valmentajalla on halu mallintaa koko ajan uusia vuorovaikutuksen menetelmiä ja verkostotyön muotoja emo-organisaationsa käyttöön ja tukea siten oppivaa organisaatiota.

5.4 NARRATIIVINEN TYÖSKENTELY, LÄSNÄOLO JA DIALOGI VALMENTAJAN TYÖVÄLINEINÄ

Narratiivinen lähestymistapa on ihmistä arvostava, ei-patologisoiva, yksilö- ja yhteisötyöhön soveltuva työtapa. Siinä ihmistä itseään pidetään oman elämänsä asiantuntijana. Ongelmiin suhtaudutaan ihmisestä erillään olevina asioina ja

oletetaan, että meillä on monia taitoja, vahvuuksia, uskomuksia, arvoja, sitoumuksia ja kykyjä, joiden avulla voimme lieventää ongelmien vaikutusta elämässämme. (Morgan 2004, s. 10.)

Dialogi ja narratiivinen työote ovat läsnäolon tapoja. Läsnäolo vie menetelmien taakse, jossa ei-tietoinen vaikuttaa enemmän kuin tietoiset menetelmät. Osallistujan kanssa työskentelyssä kannattaa irrottautua roolipuheesta ja kokeilla muita ennakkoluulottomia vuorovaikutuksen menetelmiä. Sekä dialogissa että narratiivisessa työtavassa vallitsee toisen kunnioitus ja kuunteleminen sekä luottamus osapuolten välillä. Dialogissa on kyse yhdessä ajattelusta, joka lisää mahdollisuutta löytää uusia luovia ratkaisuja esteiden raivaamiseen osallistujan tavoitteiden tieltä.

Valmentajan kannattaa olla avoin omasta mielipiteestään ja viivyttää sen ilmaisua mahdollisimman pitkään, koska se lisää mahdollisuutta ajatella uudella tavalla. Dialogissa avataan näkökulmia ja tarkastellaan tavoitteita sen sijaan, että tehtäisiin päätöksiä. Joskus valmennussuhteessa voi ilmetä vuorovaikutusta haittaavia tekijöitä. Silloin kannattaa käyttää sisäistä dialogia, prosessoida kuulemaansa ja ottaa asia esille haluamallaan tavalla mutta toista kunnioittaen. Tulevaisuuden muistelua kutsutaan ennakkodialogiksi. Siinä on painopiste myönteisessä tulevaisuudessa, jota muistellaan. Tulevaisuuden muistelu on toimiva menetelmä, jossa kuviteltu positiivinen tulevaisuus voi toteutua. Sen kautta saadaan osallistujalle näkyviksi hyvän tulevaisuuden elementit. Tavoitteen tiedostaminen motivoi.

Narratiivisessa työskentelyssä valmentaja reflektoi kuuntelemalla osallistujaa tasavertaisena keskusteluun osallistujana sekä kommentoi sitä, mitä ajatuksia osallistujan tarina herätti. Valmentaja ei kannusta tai arvioi osallistujan tarinaa, sillä tärkeintä on kohdata ihminen tasavertaisena. Narratiivisen keskustelun tarkoituksena on saada yhteys eli kohdata. Perusideana on muuttaa eristyksissä oleminen yhteydeksi

ja selvittää, mihin osallistuja todella haluaa olla yhteydessä, jolloin osallistujan omat arvot saatetaan näkyviksi.

Keskustelun ei aina tarvitse olla tavoitteellista työskentelyä. Valmennus on prosessi, jossa ongelma on projekti, eikä valmentajakaan tiedä mihin päädytään. Keskustelussa tutkitaan, ei ratkaista, ja muutos tapahtuu ei-tietoisella tasolla. Liikkeelle lähdetään narratiivisesta olemassaolon tasosta, joka on kokijan taso. Läpinäkyvyys on tärkeätä, koska tutkitaan ihmistä ihmisenä hänen omin välinein ja väline on viesti. Keskustelussa juuri tämä hetki on tärkein, sillä merkittävää on se, mitä kokemuksen tasolla saadaan aikaiseksi.

Narratiivisessa keskustelussa on tarkoituksena luoda yhdessä tarina kertomalla ensin ohut tarina, heijastin, jota rikastamalla saadaan tarinaan moniulotteisuutta ja muutetaan suhteita. Muuttuneet suhteet luovat uuden tilan, jossa voidaan luoda uutta oivallusta. Esimerkiksi taidet kytkee arjen asiat toisiinsa muodostaen uuden kokonaisuuden. tarinat ovat terapeutteja, ja tarinoiden olemassaolo on merkki hyvästä vuorovaikutuksesta.

Molempipuolisesta luottamuksesta muodostuu valmennussuhteen perusta, ja luottamus voi syntyä vain hyvässä vuorovaikutuksessa. Osallistujille on yleensä helppoa ja vapauttavaa olla vuorovaikutuksessa, jossa käytetään dialogia ja narratiivista keskustelua. Usein osallistujat kärsivät sosiaalisten tilanteiden pelosta, alemmuudentunteesta sekä ahdistus- ja paniikkioireista, jotka virallinen johdonmukainen ja tarkkaan strukturoitu keskustelu voi laukaista. Tasavertaisessa ja vapaamuotoisessa keskustelussa osallistuja tulee kuulluksi ja hänen oma asiantuntijuutensa vahvistuu. Osallistujalle kannattaa kertoa, että valmennuksessa käytetään uudenlaista kumppanuusajattelua perustuvaa työtä, jossa korostuu toisen kunnioitus, tasavertaisuus ja epävirallisuus. Dialogista ja narratiivisuudesta kertominen lisää osallistujan tietoa ja toiminnan läpinäkyvyyttä. Kannat-

taa muistaa, että keskustelussa on aina kyse paljon enemmän kuin pelkästä puhumisesta. William Isaacs (2001, s. 373) kuvaa dialogin johtavan yhteiseen kokemukselliseen tilaan, yhdessä ajattelemiseen.

5.5 KETKÄ VOIVAT HYÖTYÄ VALMENNUKSESTA?

Opinnolliseen kuntoutumiseen tähtäävästä valmennuksesta hyötyvät eniten ne osallistujat, joiden arkielämän ongelmat estävät koulutukseen pääsyn ja siellä selviytymisen. Koulutukseen ja työelämään siirtymisen esteitä kärsivät työttömät löytyvät usein työvoiman palvelukeskuksen asiakaskunnasta. Valmennus on kestoltaan yksilöllinen, ja se jatkuu osallistujan kohdalla, vaikka hän siirtyisi koulutukseen. Olemme havainneet, että etenkin siirtymävaiheessa ja koulutuksen aikana ulkopuolisen valmentajan tarpeellisuus on tullut esiin. Osallistujalle opiskelun aloittaminen merkitsee suurta elämän muutosta. Osallistujalta puuttuu usein lähipiiristään koulutukseen kannustava luonnollinen tuki, ja hän voi kokea olevansa yksin koulutukseen liittyvien asioidensa kanssa. Arjen ongelmien kasaantuminen voi aiheuttaa opiskelusta poissaoloja ja lisätä siten keskeyttämisen riskiä. Valmentaja koordinoi opiskelun esteiden raivaamisen, jolloin osallistuja voi keskittyä täysipainoisesti opiskeluunsa.

Ammatillisen koulutuksen tukena oleva valmennus kestää koko opiskelun ajan, yleensä muutamia vuosia. Koulutuksen kautta työelämään tukevasta valmennuksesta voidaan käyttää nimitystä koulutusvalmennus, vaikka se voi sisältää elämänlaajuisen kirjon tuettavia asioita. Pitkäaikaistyöttömän elämän kenttä on usein kaventunut ja kokemus itsestä ja maailmasta on rakentunut työttömyyskokemuksen varaan. Valmentaja voi luoda tulevaisuuden toivoa avaamalla osallistujalle uusia näköaloja pois työttömyyttä ylläpitävistä ongelmista. Valmentaja tukee osallistujaa ja on yhteistyössä esimerkiksi työvoimaviranomaisten, sosiaaliviranomaisten

tai hoitavien tahojen kanssa. Hän voi olla mukana käsiteltäessä osallistujan asioita ja tukea siten suunnitelmien etenemistä. Ammatillisen työvoimakoulutuksen aikana hän voi toimia yhteistyötahona opiskelijan, työvoimatoimiston ja kouluttajien välillä. Oppisopimuksen aikana yhteistyötahoina oppilaitoksen lisäksi ovat työnantaja ja oppisopimustoimisto.

Valmennuksesta voivat hyötyä hyvin erilaiset kohderyhmät, koska se on joustava toimintamuoto. Koulutusvalmennusta tarvitsevilla osallistujilla on ammatikoulutuksen verran matkaa työelämään. Valmennuksen ensisijaisena tavoitteena ei ole työnhakutaitojen opettaminen tai työhakemuksen kirjoittaminen, vaan oman elämän hallinnan esteiden raivaaminen, koulutukseen hakeutuminen, siinä pärjääminen ja lopuksi työllistyminen. Tällaisesta pitkäkestoisesta koulutusvalmennuksesta voivat hyötyä ne osallistujat, joilla on vaikeuksia edetä oman elämänsä suunnitelmien toteutuksessa. Siten valmennus tehostaa eri tahojen tekemien suunnitelmien toteutumista. Valmennus voi tukea aktiivisuussuunnitelman, palvelusuunnitelman ja ammatillisen kuntoutuksen suunnitelman sekä muiden suunnitelmien asettamien tavoitteiden toteutumista.

5.6. ESIMERKKEJÄ VALMENNUSPROSESSISTA

Kokemukset koulutusvalmennuksen tuloksellisuudesta perustuivat hankkeen toimintaan osallistujien tapausesimerkkeihin. Tapausesimerkeistä käy ilmi asiakkaan ohjauksen toimintakenttä ja valmennusprosessin mahdollisuudet. Määrälliset tulokset osallistujien opiskelupolulle siirtymisestä olivat vähäisiä OpiKu -hankkeen lyhydestä johtuen, mutta saadut kokemukset puoltavat henkilökohtaisen valmennuksen hyötyjä. Onnistumiset liittyvät henkilökohtaisiin valmennusprosesseihin, joissa mallinnettiin menetelmiä ja purettiin yhteistyöverkoston tuella osallistujien aktivoitumisen esteenä olevia ongelmia ja ohjattiin osallistujia

tunnistamaan ongelmansa ja hakeutumaan asiantuntija-avun piiriin. Osallistujien aktivoitumista esti heidän voimavarojaan sitovat perusongelmat ja niiden kerrannaisvaikutukset. Koulutuksen aloittaminen ja siellä pärjääminen edellyttää samanaikaista koulutusvalmentajan tuella tapahtuvaa voimaantumisen esteiden raivaamista. Hankkeeseen osallistujat olivat pitkän kokonaisvaltaisen henkilökohtaisen tuen tarpeessa. Hankkeen tarjoama henkilökohtainen tuki yhdistettynä aktivointitoimintaan tai opiskeluun loivat osallistujalle mahdollisuuden kokea elämässään positiivinen muutos.

5.6.1 EIRA

Eira oli 30-vuotias osallistuja, jonka peruskoulun jälkeinen ammatillinen opiskelu oli keskeytynyt. Hän tuli ohjaukseen työvoiman yhteispalvelukeskuksen kautta. Pitkän riippuvuussairaudesta ja siihen liittyneen korvaushoidon takia hän oli syrjäytynyt koulutuksesta mutta halusi ammatillisen työvoimakoulutuksen kautta hankkia itselleen ammatin ja päästä töihin. Eiran vaikeudet alkoivat jo kouluiässä, eikä hän ole koskaan ollut työelämässä.

Eiran kohdalla kyse oli kasaantuneesta huono-osaisuudesta, jossa yhdistyivät ammattitaidottomuus, pitkäaikainen työttömyys, toimeentulo-ongelmat sekä elämänhallintaan ja terveyteen liittyvät ongelmat, joiden kerrannaisvaikutuksena hän koki voimattomuutta ohjata elämäänsä. Työelämästä syrjäytyminen näytti väistämättömältä, jos tilanne olisi jatkunut samana. Elämänlaatua vähensi jatkuva särky, jonka selvittämiseksi Eira oli hakeutunut yksityislääkärille. Siitä aiheutunut lasku oli nyt ulosotossa. Vaikeuksista huolimatta Eira uskoi kuitenkin, että voisi tehdä, kokea ja oppia uutta, jos siihen tarjoutuisi mahdollisuus esimerkiksi koulutuksen tai vapaaehtoistoiminnan kautta. Hän toivoi pääsevänsä ammatilliseen työvoimakoulutukseen. Eiran mielestä se saattoi olla mahdollisuus päästä normaaliin elämään, mutta koulutukseen pääsyä hän piti epävarmana, kos-

ka hänen kykynsä voitiin arvioida riittämättömiksi valintahaastattelussa. Nyt päivät kuluvat joutilaisten ystävien kanssa seurustellessa ja toimeentulon ongelmien kanssa kamppaillessa. Aikakäsitys oli häilyvä, tulevaisuuden hahmottaminen rajoittui seuraavaan viikkoon ja sovitusta tapaamisista oli vaikea pitää kiinni. Tulevaisuuden suunnittelu tuntui yksinäiseltä ja ahdistavalta. Päätökset osallistumisesta kaatuivat usein saamattomuuteen ja merkityksettömyyden tunteeseen, joka ruokki loputonta turhautumisen kehää. Rahaa ei ollut tarpeeksi jokapäiväiseen elämiseen, ja Eira joutui jatkuvasti pyytämään sukulaisiltaan apua tullakseen toimeen. Eirasta tuntui, että hänellä ei ollut resursseja selvitä veloistaan. Hänen oli tapana olla avaamatta kirjeitä, koska suurin osa niistä tuli ulosottotoimistosta. Avaamattomia kirjeitä oli iso pino ja pinon kasvaminen ahdisti. Vuosia sitten maksamatta jääneitä laskuja karhuttiin yhä, ja uusia, esimerkiksi peruuttamattomia hammaslääkärilaskuja, riitti jatkuvasti. Eira koki, ettei kykene selviytymään kasaantuvista ongelmista ja yritti unohtaa ne, jotta selviytyisi päivän kerrallaan. Usein Eirasta tuntui, että elämä oli mennyt hukkaan ja tämän tiedostaminen masensi. Ajoittain ongelmat tuntuvat erityisen painostavilta ja silloin hän nukkui päiväkaudet, jolloin sovitut tapaamiset ym. saattoivat mennä ohitse. Päivän tai parin kuluttua ongelmat tuntuivat jo unoh-tuneen, mutta hoitamattomat asiat tulivat esiin viimeistään silloin, kun rahat loppuivat.

Eiran valmennusprosessi. Eira oli kiinnostunut valmennuksesta, ja hän oli aikaisemmin osallistunut muutamaan projektin tarjoamaan toimintoon. Eira pääsi hakemaansa ammatillisesti painottuvaan työvoimakoulutukseen, jonka aikana valmennus jatkui. Valmennuksen tehtävänä oli selvittää kasautuneita elämän ongelmia ja hoitamatta jääneitä asioita sekä motivoida koulutuksessa pysymiseen. Koulutukseen pääsy mahdollisti uusien ammatillisten tavoitteiden asettamisen. Ammatillisen kuntoutuksen suunnitelma rakennettiin kokonaisvaltaisesta

psykososiaalisesta näkökulmasta ja tavoitteeksi asetettiin ammattitutkinto ja työllistyminen. Eira koki uuden tulevaisuuden visionsa innostavana mutta samalla haasteellisena. Valmentajan tukea hän piti tärkeänä prosessoidessaan oman kehityksensä etenemistä ja raivatessaan opiskelun ja hyvän elämän esteitä. Valmennussuhde oli joustava ja tapaamiset järjestettiin Eiran opiskelusta johtuen virka-ajan ulkopuolella.

5.6.2 MERLE

Peruskoulussa Merle oli siirretty tarkkailuluokalle, pajakouluun, 8. ja 9. luokiksi runsaiden poissaolojen takia. ”Koulunkäynti ei silloin minua paljon kiinnostanut, eikä pajalla mitään opetettukaan, tehtiin vain puutöitä. Se oli turhauttavaa, olisin halunnut jotain haasteita”, Merle kuvailee.

Merlen osallistuessa projektin toimintaan esille nousi keskeytyneiden opintojen loppuun saattaminen. Merlellä oli keskeytynyt palvelualan koulutus. Opiskelustaan Merle sai hyviä arvosanoja, mutta opinnot keskeytyivät sairauden takia. Nyt sairaus on saatu tasapainoon lääkityksellä. Oppimisen ongelmia Merlellä ei ole, opiskeluun vaikuttaneet ongelmat ovat johtuneet sairaudesta, joka pysyy nyt lääkkeillä kurissa. Merle aloitti projektin tukemana yksilöllistetyn ammatillisen opiskelun muun ryhmän mukana ylimääräisenä opiskelijana.

Ensimmäisen näytön Merle suoritti hyväksytysti. Olimme ymmärtäneet väärin, että projekti voisi maksaa näyttöjen aiheuttamat kulut. Omaehtoinen koulutus on lääninhallituksen rahoittamaa, ja oppilaspaiikkojen määrä on rajattu. Ylimääräisistä opiskelijoista oppilaitos ei saa korvausta. Näytöt suoritetaan normaalisti osana koulutusta, joten Merlen näyttöihin ei oppilaitos saanut mitään erillistä rahoitusta. Sosiaalitoimi suostui kuitenkin maksamaan erehdyksessä tapahtuneen ensimmäisen näytön aiheuttamat kulut oppilaitokselle. Mutta jatko näytti epävarmalta.

Halusimme löytää Merlelle mahdollisuuden

alkaneen opiskelun loppuun saattamiseksi ja turvata tätä kautta myöhemmin pääsyn työelämään. Merle kuului taustaltaan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten riskiryhmään, koska hän on ollut peruskoulussa erityisluokalla ja opinnot ammatillisessa koulutuksessa olivat jo kerän keskeytyneet. Aiemmat opiskelun esteet on kuitenkin nyt lääkityksellä korjattu, ja tämänhetkiset opiskeluvälit ovat hyvät. Arviomme mukaan opiskelu olisi Merlelle juuri oikea väylä hyvään elämään ja täysvaltaiseksi kansalaiseksi työelämään.

Merlen opiskelun mahdollistamiseksi oli vain yksi tie: työhallinnon yhdelle henkilölle ostama koulutus, ns. suorahankinta, josta päättivät viranomaiset. Suorahankinnasta päättävään kokoukseen toimitettiin oppilaitoksesta tarkka opiskelusuunnitelma, jossa oli määritelty näyttöjen lisäksi muun opetuksen osuus. Lisäksi toimitettiin koulutuksen tarpeellisuutta puoltavat lausunnot projektista ja lääkäriltä. Projektin antama lausunto tarkastutettiin Merlellä, jota hän kommentoi seuraavasti:

Hyvin laadittu esitys muuten.. ja taustat on pengottu ihan OK! Siihen vois vaan lisätä että, jos toi rahoitus nyt "kusee" niin mun opiskelut on kyllä sitten opiskeltu ja mahdollisuus ammatin/työpaikan saamiseen tuhattu. Nyt on kyse sentään pienen IHMISEN tulevaisuudesta. JEPS! Koodaillaan:)

Opiskelun aikana olimme yhteydessä Merleen, autoimme häntä pienissä käytännön asioissa ja kyselimme välillä kuulumisia sekä toimmimme välittäjätahona asioiden etenemiseksi.

5.7. KOHTAAMISEN LAADULLISUUS

Tavoitteen ollessa osallistujan itseohjautuvuus ja arjen hallinta kohtaamisen laadullisuuden tavoitteena voidaan pitää voimaantumisen mahdollistavia ominaisuuksia. Siitosen (1999) mukaan koettu toimintavapaus, turvallisuuden tunne, avoimuus, ennakkoluulottomuus, arvostus, luottamus, tasa-arvoisuus ja hyväksymisen

kokeminen ovat yhteydessä voimaantumiseen, sisäisen voimantunteen rakentumiseen ja voimavarojen vapautumiseen. Ihminen arvioi itseään ja ympäristöään vuorovaikutuksessa kokemiansa tunteiden kautta. Tunteilla on tärkeä merkitys ihmisen motivaatioon. Esimerkiksi toiveikkaus, positiivinen lataus ja onnistumisen kokemukset ovat yhteydessä voimavarojen vapautumiseen.

Sosiaalipsykologisen näkökulman mukaan ihmisten välinen kanssakäyminen on pääasiallisesti tunnetta. Tunteet ovat suurivaikutteisia positiivisia voimavaroja tai negatiivisia kehityksen esteitä (Isokorpi & Viitanen 2001, s. 24, 102). Siksi niillä on suuri merkitys valmennussuhteessa. Ensi tapaaminen on tärkeä, sillä silloin syntynyt tunne muodostaa pysyvän kokemuksen, jonka sävy leimaa myöhemmin vuorovaikutusta. Kohtaaminen tarkoittaa sitä, että ihmiset ovat läsnä toisilleen. Tämä ilmenee tahtona antaa jotain itsestään ja ottaa vastaan jotain toiselta. Paitsi tahtominen myös kunnioittaminen kuuluvat kohtaamiseen (Isokorpi & Viitanen 2002, s. 103.)

Ihmiset muodostavat vuorovaikutukseen tunteista muodostuvan toimintaympäristön. Tunteiden muodostamat perustunneketät ovat Ihalaisen (1998) mukaan varovaisuus, avoimuus sekä vallattomuuden ja rajattomuuden tunneketät. Vuorovaikutuksessa luodaan merkityksellisiä kokemuksia, koska ihmisen ainutkertaisuus muotoutuu toisen ihmisen kanssa tapahtuvassa kanssakäymisprosessissa. (Isokorpi & Viitanen 2001, s. 103). Toisen ihmisen herättämä tunne on tärkeä vuorovaikutuksen määrittäjä, sillä lähetämme huomaamattamme tunneviestejä ja nämä viestit menevät lähes aina perille. Ammatillisuuden kehittynein muoto on ns. pehmeiden taitojen hallinta. Pehmeitä taitoja omaava ammattilainen ei ole omassa ammattipätevytydessään ylivertainen, vaan hän saa aidosti asiakkaansa innostumaan ja antamaan enemmän tavoitteen saavuttamiseksi kuin mitä ilman näitä ominaisuuksia tapahtuisi (Isokorpi & Viitanen 2001, s. 113.).

Elämäntarinamenetelmässä kertoja jakaa oman elämänsä ja itseensä liittyvän tunnekokemuksen. Kuuntelijalla on mahdollisuus muuttaa kokemusta ottamalla siihen kantaa aidolla ja positiivisella palautteella. Uusien näkökulmien tarjoaminen osoittaa kiinnostustamme osallistujaa kohtaan. Mielenkiinnon osoitus saa aikaan positiivinen kokemuksen, jonka toinen voi helposti aistia. Elämän tapahtumien tarkastelun laajentamiseksi tarjotut teoreettiset mallit ja tieteellinen tieto voivat toimia ajattelun työvälineinä tarjoten uusia näkökulmia tarkastella todellisuutta. Jukka Tavi (2005) on todennut, että syiden oivaltaminen voi auttaa kestävään muutokseen: ”Yleensä ihmiselle riittää, että hän löytää järkevän selityksen sille, miksi on sellainen kuin on. Yksilö valitsee aina oman totuutensa. Kestävän muutoksen voi saada aikaan vain oivallus, joka valaisee yksilön koko tähänastisen henkilöhistorian ja osoittaa hänelle vastaansanomattomasti hänen nykyisen tilansa ja siihen johtaneet tekijät. Syyt on löydettävä. Vain asiakas itse tietää ja päättää ovatko, ne oikeita”.

Vuorovaikutuksessa voimme kertoa osallistujalle ajatuksistamme, tunteistamme ja johdopäätöksistämme, mutta hän itse on oman elämänsä asiantuntija ja päättää, onko asia niin kuin ehdotamme. Esittäessämme näkemyksiämme opetamme samalla osallistujaa olemaan eri mieltä ja luopumaan liiallisesta miellyttämishalusta ja hyväksytyksi tulemisen tarpeesta. Luottamuksellisessa suhteessa omia mielipiteitä voidaan ilmaista pyrkimättä vaikuttamaan toiseen. Aito positiivinen palaute ja halu kannustaa osallistujaa ovat välittämistä.

5.8 TOIMINNAN KUNTOUTTAVAT OMINAISUUDET

Opinnollisen kuntoutuksen ryhmäaktiiviteettien ja valmennuksen laadulliset kriteerit ja teoreettinen viitekehys ovat samat kuin Eija Mattilan (2002) määrittelemässä mielenterveyskuntoutujille tarkoitettussa ohjaavassa kuntoutuksessa. Erona on se, ettei opinnollisen

kuntoutuksen kohderyhmää rajata diagnostisin perustein ja valmennus on määräaikainen prosessi. Seuraavassa on ohjaavan kuntoutuksen neljä ohjenuoraa sovellettuina opinnolliseen kuntoutukseen:

1) Oppiminen edellyttää **eettistä suhdetta toiseen ihmiseen**, mikä merkitsee luottamusta osallistujan kasvuun ja uskoa yhteiseen kumppanuuteen ja keskinäiseen kasvuun.

2) Opinnollisessa kuntoutuksessa luottamus osallistujan kykyihin asettaa toiminnalle korkeammat tavoitteet kuin ohjaavan kuntoutuksen määritelmässä. Opinnollisessa kuntoutuksessa **tavoitteena on osallistujan itsevaltaistuminen oman elämänsä ohjaajaksi**, jolloin interventio on määräaikainen (ohjaavassa kuntoutuksessa elinikäinen).

3) Kokemuksen merkityksen ymmärtäminen ja tulkinta: Tulkinta edistää Mattilan mukaan kuntoutujan ymmärrystä, arvottamista ja toimintaa, joka näin auttaa palkitsevaan oppimiseen, samoin kuten opinnollisessa kuntoutuksessa. **Osallistujan kokemuksen merkityksen avaamisessa ja tulkinnassa käytetään opinnollisessa kuntoutuksessa apuna reflektiivistä elämäntarinamenetelmää.**

4) Valmennuksen osapuolten keskinäinen kasvu ja kumppanuus: Valmennuksessa kumpikin osapuoli antaa toisilleen, vastaanottaa ja käsittelee kokemustietoa **tasavertaisessa vuorovaikutussuhteessa** (kuten ohjaavassa kuntoutuksessa). Opinnollisessa kuntoutuksessa valmentaja on osallistujan voimaantumisen väline, konkreettisen tavoitteen määrää osallistuja. **Tavoitteen saavuttamisen mahdollistajana on osallistujan itsevaltaistuminen niin, että hän oppii ohjaamaan itsenäisesti elämäänsä.**

Opinnollisessa kuntoutuksessa valmentajan työssä yhdistyvät terapeutin työote ja käytännön asioissa auttaminen sekä palveluverkoston kanssa tehtävä yhteistyö. Valmentaja toimii opiskelun tukijana ja opiskelun esteiden raivaajana. Ammatillisen kompetenssin laadullisia ja persoonallisuuteen liittyviä piirteitä, kuten ver-

kosto-osaamista, vuorovaikutustaitoja, avoimuutta ja kärsivällisyyttä, voi valmentaja jatkuvasti kehittää. Itsereflektiivinen ajattelu on metakognitiivinen taito, jota voi tutkia ja jonka suhteen asiantuntija voi asettaa itselleen ammatillisia tavoitteita (Tiuraniemi 2004). Opinnollinen kuntoutus ja koulutusvalmennus ovat visio hyvästä käytännöstä koulutuksesta syrjäytymisen ehkäisyssä, jonka toteuttaminen jää asiasta kiinnostuneiden tahojen tehtäväksi.

Yksilöllistetty opinnollinen kuntoutus ammatillisessa koulutuksessa (ja ammatillisessa kuntoutuksessa) on koulutusvalmennusta, jonka päämääränä on vähentää opiskelusta syrjäytymistä purkamalla huono-osaisuuden kerrannaisvaikutuksia. Tavoitteena on opiskeluun pääsy, ammattitutkinto ja työllistyminen.

Opiskelusta tekee kuntouttavaa se, että se tukee opiskelijan voimaantumisprosessia.

6. Haasteena inklusion toteutuminen

6.1 TAVOITTEENA INKLUUSIO

Inkluusio on maailmanlaajuinen, ihmisen elämänkaaren kattava ajattelutapa, jonka keskeisenä tavoitteena on kaikkien ihmisten tasa-arvoinen ja täysivaltainen osallisuus yhteiskunnan toiminnoissa. Koulutuksessa inklusion tavoitteena on oppimisen esteiden poistaminen mahdollistamalla kaikille yhteinen osallistuminen ja elinikäinen oppiminen (Murto, Naukkarinen & Saloviita 2001).

Yhdessä toimimisessa on kyse ihmisen arvon ja arvokkuuden turvaamisesta. Useat projektiin osallistujat olivat jo peruskoulussa siirretty erityiskouluun tai tarkkailuluokalle, josta itsetunnon lasku ja syrjäytyminen työelämästä ovat kulkeneet käsi kädessä. Tarkkailuluokan voidaan ajatella olevan ”fossilisoitunut” käytäntö, jonka tarkoitusta en osaa määritellä inklusion tavoitteen pohjalta. 1950-luvun lopulla oli pyrkimys järjestää kullekin erityisoppilaalle hänen tarvitsemaansa tukea ja kuntoutusta. Tästä syystä perustettiin tarkkailuopetus, jonka tarkoituksena oli määritellä oppilaalle paras erityisopetusmuoto, jota hänelle oli määrä järjestää. Erityisopetuksen tarjonnan niukkuudesta johtuen tarkkailun tavoitetta ei pystytty toteuttamaan ja tarkkailuopetus jäi pysyväksi. (Kivirauma 2001, s. 29.)

”Projektin arvioituna vaikutuksena oli, että oppinnollinen kuntoutus mahdollistaa sellaisten kaikkein heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien osallistumisen työvoimapolitiittiseen ja ammatilliseen koulutukseen, joilla tähän mennessä on ollut huomattavia taidollisia ja tiedollisia esteitä osallistua em. opintoihin.” (Projek-tisuunnitelma 2004).

Projektin tavoitteena oli tukea kaikkein heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevia am-

matillisessa työvoimakoulutuksessa pärjäämättömiä ammatilliseen työvoimakoulutukseen ja työelämään. Etsimme projektissa ratkaisua tähän haasteeseen oppinnollisen kuntoutuksen avulla.

Ajattelimme, että tavoitteeseen voidaan päästä kahdella tavalla:

1) Valmentamalla yksittäisiä projektiin osallistujia kokonaisvaltaisesti pääsemään opiskelemaan ja selviytymään opiskelun mukanaan tuomista haasteista. Tämä toiminta tukee inklusioajattelua ja mahdollistaa opiskelijan kokonaisvaltaisen kuntoutumisen työelämän vaatimusten tasolle.

2) Mukauttamalla ammatillista työvoimakoulutusta vastaamaan opiskelutaidoiltaan heikon kohderyhmän opiskelunvalmiuksia yhdistämällä koulutukseen tehostettua ohjausta ja tukea.

Aikuisten opiskelun ongelmat ja oppimisvaikeudet ovat luonteeltaan melko pysyviä, ja ne johtavat työttömyyden kautta elämänhallintaa heikentäviin kerrannaisvaikutuksiin. Pitkäaikaistyöttömillä on yleensä usein paljon erilaisia opiskelun esteitä. Jos opiskelijavalinnasta päättävät tahot ovat tietoisia näistä hakijan opiskelua haittaavista ongelmista, hakijalla on vaara karsiutua valinnassa. Tämä tuli selvästi esiin osallistujiemme kohdalla. Osallistujilla voi olla halu päästä opiskelemaan ongelmista huolimatta, jolloin hän tarvitsee tukea. On haasteellista tuoda päättäjille esiin näiden osallistujien erityistarve päästä opiskelun kautta kuntoutumaan, kehittymään ja siirtymään mahdollisesti työelämään, kun toisena vaihtoehtona on syrjäytyminen. Kokonaistaloudellisesti syrjäytymisen aiheuttamat kustannukset ovat yhteiskunnalle suuret. Sisäministeriö on pari vuotta sitten määritellyt syrjäytymisen myös yhdeksi suurimmista Suomen turvallisuusuhista (HS 27.3.2004).

6.2 YHTEISKUNTATAKUU OPINNOLLISEN KUNTOUTUKSEN MAHDOLLISUUTENA

Työmarkkinatuki uudistui vuoden 2006 alusta. 500 työttömyyspäivän jälkeen työttömän on mentävä töihin, koulutukseen tai kuntoutukseen, eli hän saa takuun toimenpiteistä. Tarkoituksena on tukkia virtaa pitkäaikaistyöttömyyteen ja kannustaa kauan työttömänä olleiden paluuta työelämään. Pitkään työttömänä olleiden työmarkkinatuen kustannukset jaetaan tasan valtion ja kunnan kesken, jos työtön ei ole aktiivitoimien piirissä. Muutoksen toivotaan innostavan kuntia panostamaan työllisyyden hoitoon. (Työvoimasta poistuu vuoteen 2015 mennessä noin miljoona työllistä ja tilalle tulee vain 700 000 800 000 ihmistä. Suuri osa yli 500 päivää työmarkkinatuella olleista on vielä pitkään täydessä työiässä.) Tilanteessa voi tarjoutua mahdollisuus opinnolliselle kuntoutukselle ammatillisen koulutuksen tukimuotona. Ammatillisen koulutuksen tukena tapahtuvan henkilökohtaisen koulutusvalmennuksen tarkoituksena olisi huomioida pitkäaikaistyöttömän opiskelijan kokonaistilanne ja tukea häntä pääsemään koulutukseen, selviytymään siellä ja työllistymään. Työttömien passiivisuuden syy on tutkija Rauno Pietiläisen (2005) mukaan suojautumismekanismi, jolla työtön pyrkii suojelemaan jo ennestään rikkinäistä itsetuntoaan pettymyskokemuksilta. Hän on todennut väitöskirjassaan, että aktiivisuus ja itsetunto nousevat työttömän ollessa ammatillisessa koulutuksessa.

Olisiko pitkäaikaistyöttömän yhteiskuntatakuu juuri tätä työelämään työntävää henkilökohtaista ammatillisen koulutuksen ja työllistymisen mahdollistavaa koulutusvalmennusta?

6.3 KEHITTÄMISIDEAT

Opinnollisen kuntoutuksen kehittämisideat työvoimahallinnon tarpeeseen lähtevät ajatuksesta,

että opiskelu voi sisältää kuntouttavia elementtejä kuten kuntouttavan työtoiminnan ajatellaan sisältävän. Opinnollisen kuntoutuksen tavoitteena on voimaantumisen avulla mahdollistaa osallistujalle työvoimakoulutukseen pyrkiminen ja siihen pääseminen, opiskeluissa suoriutumisen, ammattitutkinto ja työllistyminen.

Uudistusten tarpeellisuus. Nykyisellä järjestelmällä ammatilliseen työvoimakoulutukseen ja oppisopimuskoulutukseen eivät pääse tai siitä suoriudu opiskelun esteistä kärsivät pitkäaikaistyöttömät, koska oppilaitoksilla ei ole erityistukea heitä varten. Työvoimatoimistolta puuttuvat resurssit ohjata ja tukea koulutukseen opiskelun esteistä kärsiviä ammattitaidottomia pitkäaikaistyöttömiä. Oppisopimuskoulutuksesta kiinnostuneita työttömiä ei mikään taho pysty auttamaan oppisopimuspaikan etsinnässä; käytännössä kuitenkin ammattitaidottoman työttömän lähes ainoa vaihtoehto hankkia ammatti on ammatillinen työvoimakoulutus tai oppisopimuskoulutus. Myös koulutuspäivärahaan oikeutetut tarvitsevat tukea ja henkilökohtaista ohjausta.

Projektin toteutuksen yhteydessä on syntynyt kaksi mallia:

OpiKu-koulutusvalmennusmalli. Henkilökohtainen koulutusvalmennuksen tarkoituksena on tukea yksilöllisesti ammatillisessa työvoimakoulutuksessa tai oppisopimuskoulutuksessa olevia opiskelun esteistä kärsiviä opiskelijoita. Koulutusvalmennus olisi palveluohjauksellista, pitkäkestoista henkilökohtaista ohjausta, joka sisältäisi opiskelun esteiden raivaamista, ammatti-identiteetin ja persoonallisuuden monipuolista kehittämistä sekä yksilöllistä tukea koulutusväylän hakemisessa, koulutuksessa ja työelämään siirryttäessä. Koulutusvalmennus alkaisi jo työttömyysaikana yksilöllisenä ohjauksena aktivoimaan ryhmämuotoiseen toimintaan liitettyä. Koulutusvalmennuksen voisi sisällyttää erilaisten projektien toteuttaman aktiivoinnin ohkeen, tai sen voisi aloittaa ohjaavan koulutuksen jälkeen, mikäli osallistujan tavoitteena on päästä ammattikoulutukseen.

OpiKu-ammattikoulutusmalli eli opinnollisen kuntoutuksen liittäminen ammatilliseen työvoimakoulutukseen. Koulutuspaketti olisi mahdollista toteuttaa kahden koulutusorganisaation yhteistyönä, joista toinen toteuttaisi opinnolliseen kuntoutukseen liittyvän ohjauksen. Ammatillinen osuus johtaisi ammattitutkintoon ja ihmisenä kasvamisen ohjauksella varmistettaisiin opiskelussa eteneminen. Opinnollisen kuntoutus olisi yksilö- ja ryhmämuotoista ohjausta, jonka tarkoituksena olisi parantaa opiskelijan arjen hallintaa, raivata opiskelun esteitä ja löytää piilossa olevat voimavarat ja lahjakkuuden alueet. (Liite 2.)

6.3.1 KOULUTUSVALMENNUS

Työttömän syrjäytymispolku on mahdollista ohjata opinnolliselle polulle silloin, kun opiskelumotivaatiota on vielä olemassa. Oppilaitokset valitsevat kuitenkin parhaat hakijat (esimerkiksi sellaiset, joilla ei ole elämässään ongelmia tai aikaisempia koulutusten keskeytyksiä), jolloin heikot jatkavat syrjäytymispolullaan. Jos näille koulutuksesta syrjäytyville, heikossa työmarkkina-asemassa oleville pitkäaikaistyöttömille tarjottaisiin mahdollisuus koulutusvalmentajan tuella päästä opiskelemaan, olisi heillä ehkä mahdollisuus suorittaa ammattitutkinto ja päästä työelämään. Opiskelun loppuvaiheessa (siirtymävaihe) koulutusvalmentaja tukisi opiskelijaa työllistymisessä, ja hän voisi saada tukea tarvittaessa vielä työllistytyäänkin. Koulutusvalmennuksen avulla voitaisiin parantaa koulutuksellista tasa-arvoa ja mahdollistaa kaikille elinikäinen oppiminen.

Koulutusvalmennus on visio hyvästä käytännöstä, joka mahdollistaisi opiskelun esteistä kärsivien pitkäaikaistyöttömien siirtymisen syrjäytymispolulta opiskelupolulle.

Koulutusvalmennus auttaisi ammattitaidottomia koulutuksesta syrjäytyviä ja heikossa työmarkkina-asemassa olevia työttömiä työelä-

mään mahdollistamalla ammatillisen tutkinnon suorittamisen, tukemalla arjen hallinnan taitoja ja parantamalla itsetuntoa luoden todellisia resursseja sijoittua työelämään.

Koulutusvalmennus voisi toimia aktiivivana, tehokkaana ja tuloksellisen yhteiskuntakuun muotona. Se on visio uudesta yksilöllisestä opinnollisen kuntoutuksen muodosta, jossa yhdistyvät työelämään kuntouttava valmennus ja ammatillinen koulutus. Koulutusvalmennukseen sisältyvä opiskelun esteiden raivaus tapahtuu ennen opiskelua, opiskelun aikana ja jatkuu työllistymiseen saakka. Kohderyhmää ei tarvitse tarkkaan määrittellä, sillä matala kynnyks auttaa varhaisessa puuttumisessa ja yhteiskuntaan integroitumisessa. Monenlaiset pitkäaikaistyöttömät, mukaan lukien oppisopimuksesta kiinnostuneet ja koulutuspäivärahaan oikeutetut, voivat hyötyä koulutusvalmennuksesta ja sen avulla voidaan vähentää koulutuksesta syrjäytymistä ja parantaa koulutuksellista tasa-arvoa.

6.3.2 OPINNOLLISEN KUNTOUTUKSEN LIITTÄMINEN AMMATILLISEEN TYÖVOIMAKOULUTUKSEEN

OpiKu-ammattikoulutusmalli olisi mahdollista toteuttaa kahden koulutusorganisaation yhteistyönä, joista toinen toteuttaisi opinnolliseen kuntoutukseen liittyvän ohjauksen. Ammatillinen osuus johtaisi ammattitutkintoon, ja ohjauksella varmistettaisiin opiskelun esteiden raivaus ja opiskelussa selviytyminen. Opinnollisen kuntoutus olisi yksilö- ja ryhmämuotoista toimintaa, jonka tarkoituksena olisi parantaa opiskelijan arjen hallintaa, raivata opiskelun esteitä ja löytää piilossa olevat voimavarat ja lahjakkuuden alueet.

Opinnollinen kuntoutuksen ohjauksen toteuttaminen. Opinnollinen kuntoutus voidaan sisällyttää ammatilliseen työvoimakoulutuksen ohjaussuunnitelmaan sisältö/teema -mallin mukaisesti (Numminen 2005). Kyse on ohjaukseen sisältyvistä identiteettiopinnoista ja tunne-elämän koulutuksesta, joiden tavoitteet-

na on osallistujan kasvaminen täysivaltaisesti arkea hallitsevaksi ammattilaiseksi. Ihmisenä kasvamisen ohjaussuunnitelma IKOS on sisältö/teema -mallin mukaista ohjausta korostaen:

1. opiskelijan kasvun ja kehityksen ohjausta
2. opiskelutaitojen ja opiskelun ohjausta sekä
3. työllistymisen ohjausta (Liite 2.).

IKOS-mallin mukainen ohjaus toteutetaan ammatillisen koulutuksen sisällä ohjauksellisenä ja menetelmällisenä interventiona. Työvoimakoulutukseen osallistuja on muutosprosessissa luoden ammatillista identiteettiään. Identiteetin selkiyttämässä on kysymys syvästä perustavaa laatua olevasta etsinnästä, jossa ihminen kysyy, kuka hän on, mikä hän haluaa olla tai miksi hän haluaa tulla. Eheässä minuudessa on kysymys autenttisesta kokemuksesta, jossa ihminen on sitä, mitä hän tekee (Rönholm 1999, s. 25).

Ihmisenä kasvamisen ohjaussuunnitelman mukainen ohjaus joustavassa opetussuunnitelmassa mahdollistaa opiskelusta syrjäytymisvaarassa oleville ammatillisissa opinnoissa suoriutumisen, ammattitutkinnon ja työllistymisen. Ihmisenä kasvamisen ohjaussuunnitelman tarkoituksena on, että ammatillisessa koulutuksessa oleva opiskelija oppii onnistumaan sekä hyväksymään epäonnistumisetkin oppimiskokemuksina vahvistuen siten hallitsemaan elämän mukanaan tuoma epävarmuutta. **Ihmisenä kasvaminen on kykyä suhtautua elämän mukanaan tuomiin asioihin kehityksen näkökulmasta.**

7. Lopuksi

Opinnollisen kuntoutuksen kehittäminen on Suomessa melko hajanaista. Kuitenkin sen kehittäminen ja toteuttaminen avaisi mahdollisuuksia kuntoutus- ja koulutuspalvelujen sisällön ja rakenteen yhdistämiseen ja uudistamiseen kohderyhmänä opiskelun esteistä kärsivät työttömät. Ammatillisesta työvoimakoulutuksesta karsiutajat muodostavat pitkäaikaistyöttömyyttä lisäävän opiskelusta syrjäytyvien ryhmän. Kyse on huono-osaisuudesta, jossa sen kerrannaisvaikutukset estävät koulutuspolulle siirtymisen ja koulutuksessa selviytymisen.

Projektissa esitettiin idea opinnollista kuntoutusta sisältävästä ammatillisesta koulutuksesta ja mallinnettiin koulutusvalmennus, jonka toivotaan auttavan pitkäaikaistyötöntä siirtymävaiheissa työttömyydestä ammatilliseen työvoimakoulutukseen tai oppisopimuskoulutukseen ja koulutuksesta työhön. Koulutusvalmennuksessa on kyse yksilöllisestä, kokonaisvaltaisesta ammatillisesti kuntouttavasta interventios- ta, jossa ohjauksella ja opiskelun esteitä raivamalla mahdollistetaan ammattitutkinnon suorittaminen ja työllistyminen.

Koulutusvalmennus on kolmivaiheinen prosessi, joka sisältää kaksi kriittistä siirtymää, joiden onnistumisen valmentaja varmistaa. Opinnollisen kuntoutuksen ryhmäaktiiviteetit ja työllistymispolun suunnittelu sijoittuvat työttömyysvaiheeseen. Siirryttäessä ammatilliseen työvoimakoulutukseen valmentaja toimii kannustajana, opiskelun esteiden raivaajana sekä koordinoi opiskelijan tuki- ja palveluverkostoa. Siirryttäessä ammatillisesta koulutuksesta työelämään valmentaja avustaa työhön sijoittumisessa ollen tarvittaessa yhteydessä työnantajaan. Työllistymisen jälkeen valmentaja voi vielä tarvittaessa olla osallistujan käytettävissä. Koko prosessi on joustava, yksilöllinen ja opinnollisesti työelämään kuntouttava. (Liite 3.) Koulutusvalmennuksen tavoitteena on tuoda

esiin opiskelijan vahvuudet, joiden avulla hän pystyy ohjaamaan uraansa ja elämäänsä haluamallaan tavalla.

Projektissa tärkeimmiksi opiskelun esteiksi ja opiskelusta syrjäytymisen syiksi olemme määritelleet oppimisvaikeudet, mielenferveysongelmat ja päihdeongelmat, jotka voivat kehittyä usein tässä järjestyksessä. Näiden perusongelmien kerrannaisvaikutukset kasaantuvat hyvän elämän, opiskelun ja arjen hallinnan esteiksi ammattitaidottomuutena, toimeentulo-ongelmina, työrajoitteisuutena, pitkittyvänä työttömyytenä sekä erilaisina elämänhallinnan ongelmina. Henkilökohtaisella koulutusvalmennuksella voidaan raivata osallistujan tavoitteiden esteenä olevat ongelmat etsimällä niihin ratkaisu, tuemalla onnistumaan opiskelussa ja auttamalla lopuksi työllistymisessä. Ongelmien poistuminen vapauttaa voimavaroja ja mahdollistaa tulevaisuuteen suuntautumisen. (Liite 4.)

Syrjäytymisen riskitekijät näkyvät jo koulussa oppimis- ja keskittymisvaikeuksina, jotka aiheuttavat epäonnistumiskokemuksia. Siirryttäessä peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen opiskelun esteitä ei huomioida tarpeeksi, jolloin on vaarana koulutuksen keskeytyminen ja työttömyys. Opinto-ohjaajien arvion mukaan ammatillisen koulutuksen opiskelijoista noin 8,5 % on vaarassa pudota tai syrjäytyä koulutuksesta (Ahola & Mikkola 2004, s. 43.).

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jääminen ohjaa nuoren toimeettomuuteen, joka johtaa passiivisuuteen ja näköalattomuuteen sekä altistaa mielenferveysongelmille. Toivotonta olotilaa, ahdistusta, masennusta tai paniikkioloa itselääkitään päiheillä, jolloin ammatin hankinta ja työelämään pääsy tulevat entistä kaukaisemmiksi. Tilanne voi jatkua samana iän karttuessa, mikäli sopivia tukitoimia ei pystytä tarjoamaan. Syrjäytyminen työelämästä koko työiän ajan, noin 40 vuotta, aiheuttaa noin

500 000 euron kansantulon menetyksen (Kajanoja 2002). Vuoden 2006 alusta voimaan tullut yhteiskuntatakuu saattaisi mahdollistaa uudenlaiset interventiot, kuten koulutusvalmennuksen tai ammatillisen työvoimakoulutuksen sisällä toteutettavan IKOS-ohjauksen. Opinollisen kuntoutuksen ideat huono-osaisuuden kerrannaisvaikutusten ja opiskelun esteiden raivaamisesta soveltuvat hyvin myös hallituksen ohjelmaan. Hallitusohjelman tavoitteena on työllisyysasteen nosto ja työttömyyden alentaminen jokaisen TE-keskuksen alueella. Alueellisia työttömyyseroja halutaan myös kaventaa, samoin halutaan ottaa huomioon moniongelmaisuuksien ja syrjäytymisen kasautumisesta aiheutuvien ongelmien ratkaiseminen.

Opinnollisen kuntoutuksen tulevaisuuden haasteena on yhdistää kuntoutus ja ammatillinen koulutus palvelemaan työelämän tarpeita estäen pitkäaikaistyöttömien koulutuksesta ja työelämästä syrjäytyminen. Olemme saaneet projektissa kannustavia kokemuksia koulutusvalmennuksen ja ammatillisen työvoimakoulutuksen yhdistämisestä kuntouttavaksi kokonaisuudeksi, mikä puoltaa koulutusvalmennuksen vakiinnuttamista ammatillisen kuntoutuksen menetelmäksi. Toivomme, että opinnollisen kuntoutuksen kokonaisvaltainen kehittäminen jatkuu kuntoutus- ja työvoimakoulutuspalveluissa rikkoen hallinnollisia raja-aitoja tavoitteena kuntouttava, yksilöllisesti etenevä ja tuettu työllistymispolku.

LÄHTEET:

- Ahola, Sakari & Mikkola, Juha.** 2004. Opinto-ohjaus, muutos ja epävarmuus. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 62. Turku.
- Ahola, Tapani & Furman, Ben.** 1990. Juonia juupoille. Helsinki.
- Bardy, Marjatta.** 2000 s. 71, Elämäni tarina: Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhekodissa. (Toim.) Bardy, Marjatta, Johanna Barkman, Tarja Janhunen. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus ja kehittämiskeskus. Helsinki.
- Cederblad, M.** 1992. Lasten ja nuorten psykiatria. Keuruu.
- Dunderfelt, Tony.** 1991. Elämänkaaripsykologia, lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. Porvoo.
- Erikson, Erik H.** 1980. Identity and the Life Cycle. W. W. Norton Co. NY.
- Friere, Paulo.** 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Jyväskylä.
- Goleman, Daniel.** 1997. Tunneäly. Keuruu.
- Helsingin Sanomat. 2004. 27/3
- Hänninen, Vilma.** 1999. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Ihanainen, P.** 2000. 1995. Tunteet ammattitaidon perustana. Teoksessa: Turpeinen R. (toim.) Ammattitutkintojen ja näyttökokeiden teoreettisia perusteita. Työelämän tutkimus. Opetushallitus, 87–97.
- Ikonen, O., Kunnas, H. & Levämäki, M.** 1998. Ohjaus- ja opetustaidot. Teoksessa: O. Ikonen (toim.) Kehitysvammaisten opetus. Mitä ja Miten? Helsinki. Kehitysvammaliitto ry.
- Isokorpi, Tia & Viitanen, Päivi.** 2001. Tunnevoimaa. Tampere.
- Isaacs, William.** 2001. Dialogi ja yhdessä ajattelemisen taito. Jyväskylä.
- Kajanoja, J.** 2002. Sosiaalisten normien taloudellinen merkitys: Esimerkkeinä syrjäytyminen ja päivähoito. Teoksessa P. Ruuskanen (toim.), Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi: Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille (s. 181–199). Jyväskylä.
- Kettunen, Reetta.** 2005. Opinnollisen kuntoutus. Suositus kansanopistoille. Kansanopistojen suuntaviivaopintojen kehittämishanke 2004–2005.
- Kivirauma, Joel.** 2001. Erytisopetuksen historialliset kehityslinjat Suomessa. Teoksessa: Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa.(toim.) Jahnukainen, M. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.
- Koski-Jännes, Anja.** 1998. Miten riippuvuus voitetaan. Keuruu.
- Lehtinen, Ulla.** 2003. Ammatillisuus ja käyttäjäkeskeisyys aikuiskasvatuksessa. Teoksessa: Erytispedagogiikka ja aikuisuus. (toim.) Ladonlahti, Tarja., Pirttimaa, Raija. Espoo.
- Lehtokoski, Anne.** 2004. Aikuisen ADHD. Jyväskylä.
- Malinen, Ben.** 2003. Häpeän monet kasvot. Jyväskylä.
- Mattila, Eija.** 2002. Miten ohjata mielen kuntoutujaa? Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 179, 2002. Helsinki.
- Morgan, Alice.** 2004. Johdatus narratiiviseen terapiaan. Porvoo.
- Murto, Pentti, Naukkarinen, Aimo & Saloviita Timo.** 2001. (toim.) Inklusion haaste koululle. PS - kustannus, Jyväskylä.
- Numminen, Ulla.** (toim.) 2005. Miten tuemme opiskelijaa oppilaitoksessamme? Opas ammatillisen oppilaitoksen opinto-ohjaussuunnitelman laatimiseen. Opetushallitus.
- Pietiläinen, Rauno.** 2005. Työttömyydestä selviytyminen. Rovaniemi. Lapin Yliopisto.
- Projektisuunnitelma.** 2004. OpiKu – Aktiiviseksi kansalaiseksi opinnollisen kuntoutuksen ja yleissivistävän koulutuksen avulla.
- Rossi, Matti.** 2005. Retkahduksen dynamiikka. <http://www.juwanet.org/sosterv/alkoholi/retkahdusdynamiikka.htm>
- Rönholm, Raimo.** 1999. Identiteetin lähteillä. Vammala.
- Saarelainen, Ritva. 2005. Ratkaisukeskeisyys. http://www.paihdelinkki.fi/tietopankki/200_palvelulinja/265.htm
- Saario, Pekka.** 2004. Minkä takia ihmiset paihdyttävät itseään? Sosiaaliturva -lehti 3/2004.
- Salokangas, Raimo.** 1997. Kliininen depressio. Porvoo.
- Schaub, Bonney & Schaub, Richard.** 1997. Healing Addictions. The Vulnerability Model of Recovery. International Thompson Publishing company.
- Siitonen, Juha.** 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulu.
- Skinnari, Simo.** 2004. Pedagoginen rakkaus. Juva.
- Suominen, Sauli.** 2002. Henkilökohtainen palveluohjaus. Kokemäki.
- Tavi, Jukka.** 2005. Lyhytterapia – amerikkalaisen pragmatismien sovellus. Psykologia-lehti. 1/2005. Vammala.
- Tiuraniemi, Juhani.** 2004. Kognitiivisen psykoterapiakoulutuksen kehittämisen välineitä. Psykologia-lehti, 6 / 2004. Suomen psykologinen seura. Vammala.
- Virtanen, P.** 1995. "Jos huominen tuo jotain uutta...", tutkimus pitkäaikaistyöttömien nuorten työllistämisestä ja nuoria koskevan syrjäytymisproblematiikan luonteesta. Työpoliittinen tutkimus 96. Helsinki.
- Parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän mietintö 3:2002 Opetusministeriö. www.minedu.fi/julkaisut/julkaisusarjat/3parlam_aikkoultr/3parlam_aikkoultr.pdf

Liite 1.

Kuusamo matkaraportti 30.5.–3.6.2005 (erityisopettaja, Merja Venho)

Perillä Juumassa oltiin illalla klo 20 jälkeen, muutaman varmistussoiton jälkeen löysimme perille. Emäntä odotti valmiin ruuan kanssa, joten menimme heti syömään ja majoituimme sen jälkeen. Ruoka maistui hyvältä pitkän päivän jälkeen.

Majapaikkamme oli erillisessä rakennuksessa, jossa oli 7 neljän hengen huonetta ja yksi yhden hengen huone kuljettajalle. Käytävillä olevat WC- ja suihkutilat olivat siistit ja paikka oli muutenkin mukavan tuntuinen rakennus ihan järven rannalla. Levittäydymme väljästi huoneisiin, joihinkin kolme, muihin kaksi henkilöä samaan.

Sauna sai jäädä väliin, tyydyimme suihkuun. Ruokailun ja majoittumisen jälkeen jaloittelimme hieman piha-alueella, haistelimme naapurin navetasta tulevia kotoisia tuoksahduksia ja ihailimme valoisaa yötä. Nukkumaan mentiin puolenyön aikaan.

Matkapäivä oli rankka, jalat puutuivat pitkästä istumisesta.

Tiistai:

Herätys klo 7, runsaan puuroamiaisen ja eväiden teon jälkeen klo 10 lähdimme matkaan kohti Pientä Karhunkierrosta, jonka lähtöpaikka oli noin kilometrin päässä majapaikastamme.

Maasto oli melko helppokulkuista, mutta eteneminen kuitenkin hidasta. Korkeuserojakin oli jonkin verran. Onhan tämä toista kuin kotimaisemissa kävely. Keitimme kahvit ja söimme eväitä Jyrävä - kosken rannalla. Suurin osa matkasta oli vielä edessä ja osa porukasta oli jo aika uuvuksissa. Kaikki kuitenkin jatkoivat eteenpäin. Koko kierrokseen meiltä meni 7 tuntia (keskinopeus ei siis ollut päätä huimaava). Kierros oli tietojen mukaan 12 km, mutta jotkut matkalaisemme sanoivat, että kierroksen lisäksi me kävelimme sinne ja takaisin eli yhteensä 16 – 18 km. Luulisin kuitenkin, että matkan pituudessa (12 km:ssä) oli mukana matka lähtöpisteestä asti. Mikä lienee totuus?

Osalle matkalaisista vaellus oli selvästi liian rankka. Onneksi kuljettajamme Risto jättäytyi oma-aloitteisesti loppupään porukan kanssa jälkeen muista ja auttoi reppujen kantamisessa. Anni kärsi pahoinvoinnista ja Kaija valitteli sydänvaivoja(?), hän otti kävelysauvani tuekseen ja jaksoi niiden avulla loppuun saakka. Arilla oli hengitysvaikeuksia (astmapiippu oli onneksi mukana), ei ihmekään pitkän sairastelun jälkeen. Markolle tuli pahoinvointia nestevajauksesta, ja monella muullakin oli aivan liian vähän juomista mukana. Olisi ollut hyvä jos olisimme pystyneet neuvomaan matkalaisia tällaisissa aisoissa ja arvioimaan vaelluksen vaativuutta. Kaikki tulivat kuitenkin omin jaloin perille asti, kaikkensa antaneena, mutta saavutukseensa tyytyväisinä. Tietysti

jokaisen pitäisi itsekkin osata arvioida kestävyytensä, kun vaellusmatkalle ollaan lähdössä.

Palailimme syömään klo 17 jälkeen (taas todella hyvää ruokaa), sitten lämmitettiin sauna ja uitiin (lue: pistäydettiin järvestä).

Majapaikassa oli ongelmia vesipumpun kanssa: pumppu meni välillä pois päältä ja se täytyi käydä käynnistämässä uudelleen nappia painamalla pannuhuoneessa. Saunottaessa piti pari kertaa painaa nappulaa, asia tuntui pikku jutulta ja emäntä lupaili, että vika korjataan seuraavana päivänä.

Saunassa juttu palaili päivän vaelluksen tunnelmiin ja tuli puheeksi matkajärjestelyt, etten 'ollut ennen vetänyt tällaista matkaa'. Yritin tehdä selväksi, etten nytkään 'vedä' tätä matkaa, vaan teemme sitä yhdessä. Kukaan meistä ei tiedä mitään vaeltamisesta, ei näistä reiteistä eikä maastosta. Matkasuunnitelman ovat laatineet henkilöt, jotka eivät ole matkalla mukana, eli voisi sanoa, että ryhmän vetäjät eivät ole paikalla, me vain yhdessä toteutamme heidän suunnitelmiaan.

Ilmeisesti ihmiset ovat tottuneet hyvin valmiisiin matkasuunnitelmiin ja asiantunteviin matkanjohtajiin! Yhteisöllisyyden pitäisi silti mielestäni olla enemmän yhdessä tekemistä, myös yhdessä suunnittelua ja vastuun jakamista aivan kaikille!

Iltauotiolla makkaranpaistoa ja maissin sekä leivän grillausta. Nukkumaan taas puolenyön aikaan.

Keskiviikko:

Herätys klo 7, aamiaisen jälkeen matkaan klo 9.30. Poikkesimme suunnitelmista ja yleisön pyynnöstä matkasimme Kuusamoon. Ensimmäiseksi kävimme kaupassa täydentämässä eväsvarastoja. Pari tuntia matkamuistojen metsästystä ja muuta vapaata ohjelmaa, sitten suunta kohti Rukan maisemia.

Mitään merkkejä vaellusreittien sijainnista ei ollut näkyvissä! Kun joku näki jonkinlaisen kyltin, lähdimme kaikki seuraamaan opastetta. Jonkin matkan päässä opasteita ei enää ollut, ja huomasimme menevämmä aivan väärään suuntaan. Käännymme takaisin ja Reija soitti Mannelta apua. Mannen ohjeistaman paikan sijaintia en vieläkään tiedä, mutta sitä etsiessämme löysimme lopulta Rukalle johtavan polun ja portaat. Osa porukasta löysi samaan aikaan jonkin muun reitin, jota he lähtivät vaeltamaan Riston kanssa, ja osa lähti kiipeämään Rukan huipulle. Kaikki eivät halunneet kiivetä portaita, ja jotkut väsyivät jo toista tuntia kestäneestä etsiskelystä ja jäivät oleilemaan hotellien ja kauppojen katveeseen Heikin seurassa. Heillekin olisi tietysti pitänyt olla jotain ohjelmaa, mutta mitään vaihtoehtoa ei ollut valmiiksi mietittynä, ja

mahdollisuudet 'keksiä' mitään nopeasti oudossa paikassa olivat olemattomat. Koko Rukan alue näytti autiolta, hotellit ja kaupat olivat suljettuja. Aika tylsä päivä näillä istuskeliijoilla taisi olla... valinta jäämisestä paikalleen oli kuitenkin heidän.

Kaikkiaan 389 portaan rankan nousun jälkeen tunsimme itsemme todellisiksi Rukan valloittajiksi. Valitettavasti portaat oli tultava alaspäinkin... Söimme eväät huipulla melkoisessa tuulessa, ihmettelimme ruohikkopaloa, ja palasimme kauppojen kautta bussille odottamaan toisia.

Miten Rukan kaltaisessa paikassa voikin olla opasteita näin huonosti, varmaan täällä muitakin matkailijoita liikkuu... kesäsesonki ei tietysti ole vielä alkanut, mutta silti. Kotoa käsinkään ei mitään ohjeita ollut mukana, kartat olivat epäselviä, kaikki tuntui menevän metsään. Teki mieli lyödä hanskat tiskiini ja sanoa, että lähdetään kotiin, onneksi emme kuitenkaan luovuttaneet.

Kotimatalle pääsimme ajoissa, joten ehdimme vielä saunoa ennen ruokailua. Ruoka oli taas kerran mahtavan hyvää ja tuntui maistuvan jokaiselle. Iltanuotiolla lettujen paistoa, Anni teki hyvän taikinan. Lähes jokainen paistoi omat lettunsa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Turhan ahky olo tuli, mutta letunpaistosta nuotiolla tulee aina hyvä mieli.

Vesipumppu reistaili edelleen, emännän kanssa mietimme pitäisikö itkeä vai nauraa jutulle, kun korjaaja oli sanonut sen tulleen kuntoon ja vedentulo kuitenkin loppui saunoessa.

Torstai:

Herätys klo 7, vettä ei taaskaan tullut. Ensi töikseni sain lähtea toiseen rakennukseen laittamaan pumpun päälle.

Hyvän aamiaisen ja eväiden teon jälkeen lähdimme kohti päivän vaelluskohdetta Kanjonia ja Rupakiveä. Reija oli illalla soittanut Mannelle, joka oli antanut kuljettajalle puhelimessa ohjeet miten paikan löytää. Ohjeista huolimatta ajoimme kuitenkin harhaan ja löysimme itsemme Kemijärven tieltä Napapiirin luota, kun meidän olisi pitänyt ajaa Sallan tietä. (Tulipa käytyä Napapiirillä käännytyksessä.) Onneksi jonkinlainen 'oikotie' löytyi ja pääsimme pitkän mutkan kautta lopulta oikeaan paikkaan. Parkkipaikalta vei polku Karhunkierroksen reitille, josta toiseen suuntaan pääsimme Kanjoneille ja toiseen suuntaan Rupakivelle. Eväät syötiin ja kahvit keitettiin lähellä Kanjonia olevalla majalla. Osa porukasta tyytyi alkupään vaellukseen ja palasi takaisin autolle odottamaan toisia. Pitkä odotus se olikin, matka oli vaikeakulkuista monia nousuja ja laskuja sisältävää polkua, jonka kulkemiseen meni enemmän aikaa kuin olimme ajatelleet. Olisi ollut järkevää jäädä vielä joen rannalle nuotion luo istuskelemaan ja odottelemaan.

Reilummin olisi tarvinnut tässä kohtaa jakaa ihmiset kunnan ja nopeuden mukaan, mutta siihen ei uskallus riittänyt. Väsymys hidasti matkantekoa ja epävarmuus nostatti välillä kärkkäitäkin kommentteja. Jälkiviisaus on helppoa, mutta tilanne maastossa oli hankala ja kaikki väsyivät kulkemiseen, kun ei tarkkaan tiedetty paljonko on matkaa jäljellä ja millainen se Rupakivi on, tunnistameko sen kun näemme... mieltä painoi vielä ajatus, että toiset odottavat pölyisellä parkkipaikalla bussin luona, heille olisi pitänyt keksiä vaihtoehtoista ohjelmaa, mutta mitä ja miten?? Reija kyseli vielä matkalla Mannelta tarkempia ohjeita, ja löytyihän se Rupakivi lopulta. Maasto oli hankalakulkuista, korkeuserot suuria ja edistyminen hidasta ja väsyttävää.

Lopulta palasimme bussille ja jatkoimme matkaa majapaikkaan päin.

Ruokailun ja saunomisen jälkeen iltaohjelmaa sisätiloissa. Nukkumaan n. klo 1.

Vesipumppu oli taas päivän aikana 'korjattu', mutta illalla saunoessa taas vedentulo loppui.

M yöhemmin illalla pumppu ei enää suostunut käynnistymään uudelleen ja soitin emännälle vielä yömyöhällä ja kyselin ohjeita miten toimimme kun ei ole pesu- eikä juomavettä käytössä. Emäntä neuvoi, mistä saa sankoja ja tarjoutui tulemaan katsomaan tilannetta paikan päälle. Järvivettä voi huoletta käyttää. Hetken jäähtyttyään pumppu kuitenkin käynnistyi uudelleen, ja viimeisen kerran laitoin sen päälle vielä puolen yön jälkeen. Emäntä pahoitteli tilannetta ja mietimme yhdessä miten ensi viikon 60 rippikoululaista pärjäävät, jos pumppu ei vielä tule kuntoon.

Matkapäivä perjantai:

Herätys jo klo 5(!), taaskaan ei tule vettä hanasta! Emäntä tuli sankojen kanssa jo ovella vastaan ja saimme hampaat harjattua järvivedellä. Taas pumppu käynnistyi hetken päästä ja pääsimme kuitenkin aamusuihkuun. Kaikki pääsivät hyvin ylös punkasta, kotiinlähtö oli jo mielessä. Aamiaiselle menimme klo 6. Tavarat oli jo illalla hyvin pakattu, joten pääsimme lähtemään jo klo 7. Emännät jäivät ikkunaan vilkuttamaan kun kurvasimme pois pihasta.

Alkumatka sujui useimmilla torckuessa, eipä tunnu matkapahoinvointi vaivaavan muita kuin minua. Oulun paikkeilla poikkesimme taimitarhalle hakemaan ruusuntaimia opistolle. Vettä tuli taivaan täydeltä, kun lopulta sain laskun käteeni ja olisin voinut katsella muitakin kasveja. Joku kai ehti ostamaan jotain itselleenkin. Kalajoella pidimme pitemmän ruokataunon, tällä kertaa kaikki saivat syödä vielä matkaan kuuluvan lounaan.

Perillä Porissa olimme klo 20.30 jälkeen, Raumalla klo 21.30 ja Eurajoella n. klo 22. Kristiina oli vastaanottamassa ruusuja ja muita tavaroita.

Matkan varrella jäi käymättä luvatussa poronlihamyymälässä. Meillä ei ollut tietoa niiden sijainnista, ei yhteystietoja tms., ja ainut myymälä, jonka näimme, ilmoitti olevansa auki klo 10 alkaen. Siinä vaiheessa kun ajoimme siitä ohi, kello oli n. 9 ja päätin äkkiä, että emme jää sen avautumista odottamaan.

Toinen ohittamamme kohde oli joissakin ennakkotiedoissa luvattu paikka nimeltä Ohtakari jossain Kokkolan lähellä, jonka tarkemmasta sijainnista ei ollut tietoa. Matkaajilta mielipidettä kysymättä päätin yksipuolisesti, että emme poikkea mihinkään 'ylimääräiseen' kohteeseen.

Liite 2.

IKOS - IHMISENÄ KASVAMISEN OHJAUS-SUUNNITELMA:

Ihmisenä kasvamisella on voimaantumisteorian arvopohja:

Voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtävä prosessi, jonka vallitseva tunneilmapiiri ja sosiaalinen todellisuus voivat aktivoida. Se on yhteydessä ihmisen käsitykseen itsestään, omista mahdollisuuksista ja selviytymiskeinoista edetä kohti parempaa. Voimaantumisteoriassa ihmistä pidetään aktiivisena, luovana ja vapaana toimijana, joka asettaa jatkuvasti itselleen päämääriä (pyrkimyksiä, toiveita, intentioita, haluja) omassa elämänprosessissaan. Itseä ja omia mahdollisuuksia koskevat uskomukset rakentuvat keskeisiltä osin sosiaalisessa kanssakäymisessä. Voimaantumisteorian osaprosessin voidaan todeta olevan yhteydessä tai merkityssuhteessa toisiinsa esim. hyväksynnän kokeminen voi olla merkityssuhteessa ilmapiirin vahvistumiseen, tai toimintavapauden kokemukset voivat olla yhteydessä positiivisen latauksen kokemiseen ja edelleen yhteydessä voimavarojen vapautumiseen (Siitonen, 1999).

Siitosen mukaan koettu toimintavapaus, turvallisuudentunne, avoimuus, ennakkoluulottomuus, arvostus, luottamus, tasa-arvoisuus ja hyväksymisen kokeminen ovat yhteydessä voimaantumiseen, sisäisen voimantunteen rakentumiseen ja voimavarojen vapautumiseen. Ihminen arvioi itseään ja ympäristöään vuorovaikutuksessa kokemiansa tunteiden kautta. Tunteilla on tärkeä merkitys ihmisen motivaatioon. Esimerkiksi toiveikkaus, positiivinen lataus ja onnistumisen kokemukset ovat yhteydessä voimavarojen vapautumiseen (Siitonen, 1999.).

Voimaannuttavan ilmapiirin voi luoda vain itse voimaantunut ihminen tai yhteisö, siksi opiskelijan ihmisenä kasvun mahdollistaminen on koko organisaation hyvinvoinnin asia.

Ihmiskäsitys: Ihminen on aktiivinen, luova ja vapaa toimija, joka asettaa jatkuvasti itselleen päämääriä, pyrkimyksiä ja toiveita omassa elämänprosessissaan (Siitonen, 1999.).

Oppimiskäsitys: Kukaan ei kasva ihmisenä valmiiksi, siksi ihminen oppii ja kehittyy koko elämänsä ajan. Oppimistilanteissa ei voi epäonnistua, vaan kaikesta voi oppia.

Ihmisenä kasvamisen ohjaus-suunnitelma:

Opinto-ohjauksen sisältö/teema -malli koostuu kolmesta osasta

1. ♦ opiskelijan kasvun ja kehityksen ohjaus
2. ♦ opiskelutaitojen - ja opiskelun ohjaus
3. ♦ työllistymisen ohjaus

1. ♦ Opiskelijan kasvun ja kehityksen kriteerit:

1. Opiskelijalle selvitetään mikä on ihmisenä kasvamisen ohjaus-suunnitelma ja miten se hänen kohdallaan toteutetaan.

2. Opiskelijan kasvun ja kehityksen ohjaus on kaikkien opettajien tehtävä.

3. Kaikki opetus on kohtaamista ja opetuksen ydin on kohtaamisen laadullisuus.

4. Opettajan arvomaailma, ihmiskäsitys, - tapa toimia ja kohdella opiskelijoita vaikuttaa ihmisenä kasvamisen prosessiin, ihmiskäsitys tulee esiin siinä, miten suhtautuu toisiin ihmisiin; uskaltaako kohdata heidät luottavaisesti ja avoimesti, vai onko varuillaan.

5. Opiskelussa on oltava jokaisen aikuisopiskelijan inhimilliselle kasvulle ja kehitykselle suotuisat olosuhteet, jotta jokainen voi kehittyä omien edellytystensä mukaisesti.

6. Opetustilanteisiin ja ohjaukseen on luotava voimaantumisen mahdollistava vuorovaikutusympäristö "vain itse voimaantunut voi mahdollistaa voimaantumisen muille".

7. Identiteettiopinnot: mitä paremmin tuntee itsensä ja osaa arvioida mahdollisuuksiaan, sitä mielekkäämmän ja realistisemmän voi myös itse asettaa itselleen tavoitteita (sekä opiskelija, että opettaja).

8. Ihmisarvon vahvistaminen: opetuksessa on löydettävä keinoja, joiden avulla voidaan tukea ja vahvistaa spontaania tajua omasta arvosta.

9. Arvokkuudentunteen tukeminen toteutetaan kannustamalla opiskelijaa vapauteen, vastuuseen ja päätöksentekoon sekä kykyyn löytää itsensä "ihmisen arvokkuus merkitsee vastuuta itsestä ja riippumattomuutta ulkoisista auktoriteeteista".

8. Laaditaan edellä esitetystä käytännön toteutussuunnitelma, jonka toteuttamiseen kaikki osallistuvat.

2. ♦ Opiskelutaitojen ja opiskelun ohjauksen kriteerit:

1. Jokaiselle opiskelijalle tehdään henkilökohtainen voimaantumisen ja ihmisenä kasvamisen pyrkimykseen perustuva IKOS.

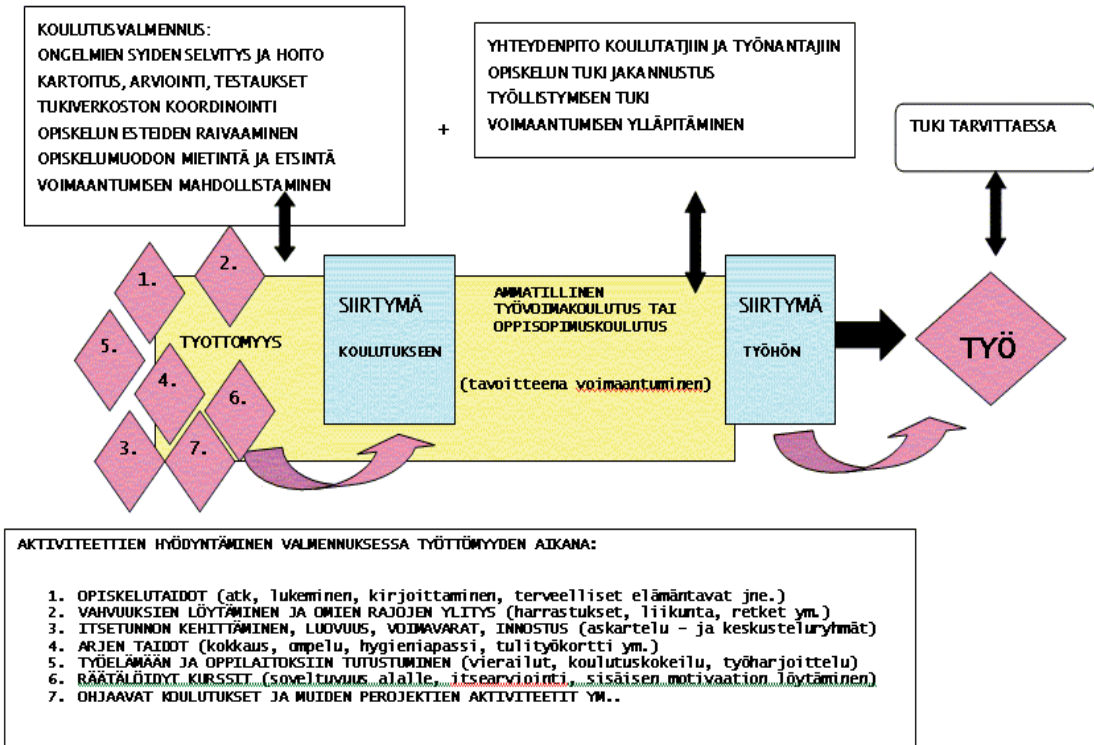
2. Seurataan opiskelijan oppimisen kehitystä ja annetaan hänelle siitä palautetta opetuksen yhteydessä.

3. Mahdollistetaan ylimääräistä opetusta ja ohjausta, jos opiskelussa on vaikeuksia.
4. Seurataan jatkuvasti opiskelijoiden hyvinvointia ja elämänhallintataitojen kehittymistä.
5. Taataan kaikille mahdollisuus tarvitsemaansa henkilökohtaiseen ohjaukseen.
6. Opiskelutaitojen kehittäminen vaatii voimavarojen esiin saamista, siihen auttavat mm. luovuus, mielikuvitus, vapaa assosiaatio, itseilmaisua ja rentoutus.
7. Ryhmätyötaitojen kehittäminen sisällytetään käytännössä opetukseen esiintymistä, vaikuttamista, väittelyä ym. harjoitellaan.
8. Ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen sisällytetään käytännössä opetukseen.
9. Mahdollistetaan opiskelussa onnistumisen kokemukset kaikille opiskelijoille käsittelemällä epäonnistumiset oppimisen näkökulmasta.
10. Laaditaan edellä esitetystä käytännön toteutussuunnitelma, jonka toteuttamiseen kaikki osallistuvat

3.♦ työllistymisen ohjauksen kriteerit:

1. Opiskelun aikana tehdään vierailuja oppilaitoksiin ja yrityksiin sekä kutsutaan yritysten ja järjestöjen edustajia asiantuntijaluennoitsijoiksi.
2. Opiskelija voi yksilöllisesti tutustua häntä kiinnostaviin oppilaitoksiin ja yrityksiin, myös koulutuskokeilut ovat mahdollisia.
3. IKOS - ohjauksen tavoitteena on löytää opiskelijalle sopiva työpaikka valmistuttuaan.
4. Verkostoitumalla yritysten kanssa opiskelijoiden rekrytointi työelämään helpottuu.
5. Opiskelijalle selvitetään työelämän pelisääntöjä, jotka ovat osa yleis-sivistystä.
6. Mahdollisuuksia ja vaatimuksia kartoitetaan käytännössä työelämäjaksoilla.
7. Opiskelijaa autetaan yksilöllisesti työllistymisessä.
8. Ohjauspalveluja voi tarjota ja saada myös oppilaitoksen ulkopuolelta.
9. Laaditaan edellä esitetystä käytännön toteutussuunnitelma, jonka toteuttamiseen kaikki osallistuvat.

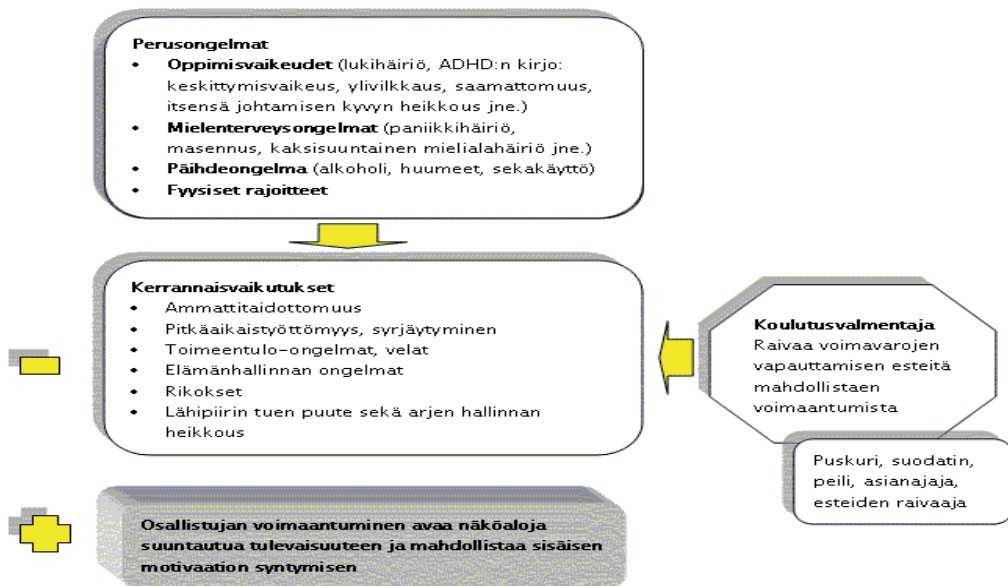
Liite 3. Koulutusvalmennusprosessi

Pitkäaikaistyöttömän koulutusvalmennus on opinnollisen kuntoutuksen palveluohjauksellinen prosessi työttömyydestä ammatillisen koulutuksen kautta työhön. Koulutusvalmennuksessa on kyse yksilöllisestä kokonaisvaltaisesta opinnollisesti kuntouttavasta interventiosta, jossa opiskelun esteitä raivaamalla mahdollistetaan ammatitutkinnon suorittaminen ja työllistyminen. Koulutusvalmennus on kolmivaiheinen prosessi, joka sisältää kaksi kriittistä siirtymää, joiden onnistumisen valmentaja varmistaa. Opinnollisen kuntoutuksen ryhmäaktiviteetit ja työllistymispolun suunnittelu sijoittuvat työttömyysvaiheeseen. Siirryttäessä ammatilliseen työvoimakoulutukseen / oppisopimuskoulutukseen valmentaja toimii kannustajana, opiskelun esteiden raivaajana sekä koordinoi opiskelijan tukiverkosta. Siirryttäessä ammatillisesta koulutuksesta työelämään valmentaja avustaa työhön sijoittumisessa ollen tarvittaessa yhteydessä työnantajaan. Työllistymisen jälkeen valmentaja on vielä tarvittaessa osallistujan käytettävissä. Koko prosessi on joustava, yksilöllinen ja opinnollisesti työelämään kuntouttava. Koulutusvalmennuksen tavoitteena on tuoda esiin opiskelijan vahvuudet, joiden avulla hän pystyy ohjaamaan uraansa ja elämäänsä haluamallaan tavalla.

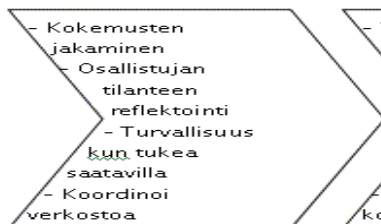
Liite 4. Voimavarojen vapauttaminen

PERUSONGELMAT JA NIIDEN KERRANNAISVAIKUTUKSET

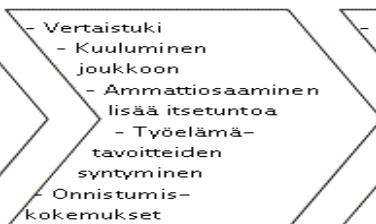

Voimaannuttavan prosessin elementtejä

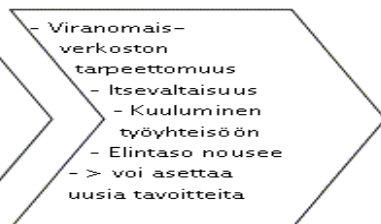
Koulutusvalmentajatuki

Opiskelu

Työ

Voimavarojen vapauttaminen ja tulevaisuuteen suuntautuminen edellyttää koulutusvalmentajan tuella tapahtuvaa ongelmien purkamista, jolloin tulevaisuuden mahdollisuudet, opiskelu ja työ avautuvat uudessa valossa. Voimaantuminen mahdollistuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jossa asiakkaan varmuus omasta pärjäämisestään ongelmien voittajana ja aktiivisena toimijana vahvistuu. Positiivisessa muutoksessa ongelmat koetaan voitettaviksi ja tulevaisuuden ajattelu antaa energiaa jatkaa opiskelua.

Satakunnan TE-keskus
Pohjoisranta 11 E, PL 266, 28101 PORI
Puh. 010 60 22000, fax 010 60 22001
satakunta@te-keskus.fi
www.te-keskus.fi